

KRIZA

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

MUSLIMANSKO MIŠLJENJA

CRISIS IN THE MUSLIM MIND

Savremena islamska misao

القلم
el-Kalem

Savremena islamska misao

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman

KRIZA MUSLIMANSKOG MIŠLJENJA

Naslov originala:

'Abdulḥamīd A. AbūSulajman
CRISIS in the Muslim Mind

Prijevod s engleskog:

Sabina Berberović

Izdavač:

EL-KALEM - izdavački centar Rijaseta
Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Za izdavača:

Selim Jarkoč

Urednik:

Mustafa Prljača

Tehnički urednik:

Ismail Ahmetagić

Lektori:

Isnam Taljić i Tarik Jakubović

Dizajn korice:

Tarik Jesenković

DTP:

EL-KALEM

Štampa:

EL-BEJAN, Sarajevo

Za štampariju:

Nedib Prozorac, dipl. ing.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

297.1 :008 (091)

ABU Sulayman, Abdul Hamid A.

Kriza muslimanskog mišljenja / Abdulhamid Ahmed
Ebu Sulejman ; s engleskog prevela [Sabina Berberović].
- Sarajevo : El-Kalem, 2004. - 217 str. 20 cm

Prijevod djela: Crisis in the Muslim Mind.

Predgovor / Taha Jabir el'-Elvani : str. 5-9

ISBN 9958-23-154-4

COBISS/BiH-ID 12726534

Mišljenjem Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke br. 05-15-5101/04, od 09. 02. 2004. godine ovaj proizvod oslobođen je poreza na promet i usluge, a u skladu sa Zakonom o porezu na promet proizvoda i usluga "Službene novine FBiH" br. 49/02 i 37/03 član 18. tačka 10.

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

KRIZA MUSLIMANSKOG MIŠLJENJA

PREVELA S ENGLSKOG:
SABINA BERBEROVIĆ

CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE
BIBLIOTEKA

Inv. br. _____

Datum, _____ 20__ god.

el-Kalem

SARAJEVO, 1425.H.G./2004.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين

والصلاة والسلام على خاتم الأنبياء والمرسلين

U ime Allaha, Sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog

Neka je hvaljen Allah, Gospodar Svjetova

Neka je mir i blagoslov na posljednjeg Božijeg Poslanika

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ *
* عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ * (العلق: ١-٥)

Čitaj u ime Gospodara tvoga Koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, Koji poučava peru, Koji čovjeka poučava onome što ne zna.

(Kur'an, 96:1-5)

وَاللّٰهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ * (النحل: ٧٨)

Allah vas iz trbuha majki vaših izvodi, vi ništa ne znate, i daje vam sluh i vid i razum da biste bili zahvalni.

(Kur'an, 16:78)

PREDGOVOR

Opće je mišljenje da ummet prolazi kroz izuzetno tešku fazu: fazu dezintegracije i raskola, gubitka identiteta, slabljenja institucija i nesposobnosti da se iščupa iz sadašnjeg stanja izgubljenosti.

Svi su jednodušni u stavu da su promjene neophodne. Ummet je naročito postao svjestan svojih problema nakon prvih susreta sa zapadnom civilizacijom u Egiptu i Turskoj. U dva stoljeća koja su potom uslijedila, ummet je pretrpio periode diktatura i podvrgavanja stranim eksperimentima u domenu političkih i upravnih sistema, privrede, etičkog i društvenog uređenja, nauke i kulture. Međutim ništa od toga nije dalo rezultate kakve je ummet želio i očekivao. Umjesto toga, ummet se našao u začaranom krugu.

To znači da vodstvo ummeta nije bilo sposobno odrediti pravi pristup kojim bi se postigle promjene u pravcu istinskih ciljeva. Nakon dugotrajnog razmatranja ovog pitanja i njegovog sagledavanja iz različitih perspektiva, uzimajući u obzir sva objektivna nastojanja ummeta da se izvuče iz ovog stanja, došli smo do uvjerenja da proces promjena mora početi u misli. Jer misao prirodno prethodi djelima, bila ona ispravna ili pogrešna.

Samo zdravo razmišljanje može rezultirati zdravom rekonstrukcijom. Samo zdravo razmišljanje može izvesti ummet iz krize koja prijeti da ga uguši.

Pošto islam predstavlja zdravu jezgru misli ummeta i njegov istinski duh, koji ublažava njegovu senzibilnost, pokreće njegovu svijest i udahnuje mu moć da stvara, gradi i doprinosi, samo je islamska misao podesna za ummet.

Stoga sa potpunim uvjerenjem tvrdimo da se željeni proces promjena zasniva na islamskoj misli i rukovodi islamskim učenjima; to je proces koji je ukorijenjen u islamskim doktrinama, vrijednostima i moralu, koji svoju suštinu crpi iz islamskih izvora.

Islamska misao je opći pojam koji se može različito tumačiti. Pošto je njegova definicija od ključnog značaja, ova knjiga nastoji dati definiciju koja precizno ocrtava njegovu metodu, identificira njegove principe i utvrđuje njegove osnovne koncepte.

Knjiga počinje kritičkom raspravom o tradicionalnoj metodologiji islamske misli, iza koje slijedi pregled njenih osnova i izvora. Potom se rasprava prenosi na temu djelotvornosti te metodologije, u smislu sveobuhvatnosti njenog djelokruga i sredstava. Na kraju se daje poređenje između islamske i naučnih metodologija.

Autor se potom bavi društvenim i humanističkim naukama iz perspektive islamizacije znanja.

Na kraju knjige, autor govori o dvije stvari: islamu i budućnosti i budućnosti čovječanstva. Konačno, on izražava svoju privrženost ideji da islamizacija predstavlja najvažnije pitanje za ummet, da je ona njegova budućnost, njegova sudbina, njegov cilj, njegov izlaz iz krize i put izgradnje nove civilizacije i novog preporoda.

Bez sumnje, usavršavanje metodologije islamske misli, povratak korijenima samog pitanja, prelazak sa pojedinačnog na opće, bavljenje uzrocima a ne simptomima, unapređivanje općih principa i aksioma, sve u skladu sa učenjima islama, predstavljaju garancije uspjeha i ispravnosti procesa promjena u mišljenju, koje će omogućiti ummetu da krene Pravim putem. To su pitanja koja ova knjiga nastoji objasniti.

Neko će možda pomisliti da autor ovom pitanju pridaje više pažnje nego što to ono zavređuje. Ali nema sumnje da je pitanje misli fundamentalno i izuzetno značajno za sve muslimanske učenjake. Osim toga, davanje prioriteta ovom problemu ne znači zanemarivanje drugih. Naprotiv, do obnove može doći tek kada sva pitanja budu tretirana na zdravim islamskim osnovama.

U posljednje vrijeme je objavljeno više studija o krizi mišljenja, strukturi arapske misli, rekonstrukciji muslimanskog mišljenja i općenito o islamskoj misli i metodologiji. Međutim ova studija ima potpuno drugačiji pristup.

U ovoj analizi krize u muslimanskom ummetu i njenih intelektualnih, metodoloških i historijskih dimenzija, autor zadire duboko u srž samog problema. Sposobnost da se otkriju veze između različitih pitanja i izvuku pouke i mudrost iz događaja predstavljaju one kvalitete koji ovog autora i njegovo djelo izdvajaju od drugih. Njegovu pažnju ne odvlače sporedna pitanja niti akademske i tehničke rasprave kojima se čitalac nepotrebno opterećuje. Možda

će, upravo zbog toga, za neke čitaoce njegov stil u početku izgledati težak. Međutim kod ponovnog čitanja, u svjetlu autorovih ciljeva i osnovnih ideja, isti čitaoci bez poteškoća slijede njegove namjere.

Dok čitaju ovu knjigu, čitaoci otkrivaju da se ne radi o nekoj bajci ili dobro napisanom književnom djelu. Osjećaju kako ih bombarduju nove ideje i nove perspektive koje prodiru u najdublje dijelove njihovog unutarnjeg bića. Ukratko, autor je prekaljeni veteran koji je iskusió sve brige da've i tegobe i nevolje borbe za dobro islama.

Boli i patnje ummeta nisu samo teme za literarnu obradu. To su njegove boli i patnje. Da je pjesnik, mogao bi napisati punu biblioteku stihova o ummetu. Da je profesionalni pisac, bibliografija njegovih djela bi uključivala brojne naslove. Ustvari, neki profesionalni pisac bi svaku od ideja ovog autora mogao obraditi u zasebnoj knjizi.

Međutim autor je ugledni mislilac koji se bavi svrhom ummeta i ciljevima njegovog postojanja. Čitalac će ponekad zapaziti da njegove riječi imaju tvrdoću svojstvenu mudžahidu ili neposrednost pionira. On piše iskreno, jer odmah prelazi na ono što želi reći. Bez zaobilaznih priča, on svojom otvorenošću prodrma čitaoca i privuče mu pažnju na željeni cilj.

Objavljivanje originala ove knjige na arapskom jeziku odgađano je više godina u očekivanju trenutka kada bi političko i intelektualno vodstvo ummeta bilo spremno da realno i iskreno sagleda ovako sveobuhvatnu i duboku raspravu o stanju ummeta. Međutim nedavni događaji su

ukazali na značaj objavljivanja prijevoda ove knjige i prilagođavanje tema kojima se ona bavi. Mi se nadamo da će knjiga pronaći svoje mjesto među pitanjima koja zaokupljaju pažnju intelektualnog i društvenog vodstva i omladine u ummetu.

Neka Uzvišeni Allah učini da ova knjiga bude onoliko korisna koliko se to mi nadamo; a On je Taj Koji daruje uspjeh!

Neka je hvaljen Allah, Gospodar svjetova!

Dr. Taha Jabir el'-Elvani

Predsjednik IIIT

Zu-l-hidždže 1314/juni, 1993.

Herndon, Virginia, USA

PREDGOVOR ARAPSKOM IZDANJU

Neka je sva hvala Allahu, Gospodaru Svjetova!

Mir i blagoslov na Muhammeda, Božijeg roba i poslanika!

Knjiga koju držite u rukama izrazito je specifična. Ona ne predstavlja sažeti pregled niti sastav, već studiju, analizu i razmišljanje koje me je cijeli život intrigiralo.

Kao dijete, otvorio sam svoju dušu svim iskušenjima i mukama ummeta, kao što kažu njegovi pisci i pjesnici. Tamo gdje sam odrastao, u Mekki, sjedeći u učionici između korica mojih knjiga, otvarale su mi se stranice historije i u svojoj mašti ja sam vidio najbolje i najgore momente ummeta, zajedno sa njegovim najhrabrijim i najboljim herojima. Često su mi se gorčina i zabrinutost uvlačile u dubinu duše, ali sam ipak češće osjećao alarm upozorenja koji mi je ispunjavao srce zajedno sa uvjerenjem i odlučnošću da se situacija mora promijeniti.

Životni put mi je podario znanje i iskustvo i ja se nikada nisam prestao pitati o razlozima nazadovanja i pada ummeta. Pošto nikada nisam bio sklon zastrašivanju, nisam želio prihvatiti ništa drugo, već samo zadovoljavajući odgovor. Potpomognut ličnim iskustvom i studijama u domenima klasičnih disciplina islama i modernih nauka, stalno sam razmišljao o krizi ummeta, tražio sam uzroke tom problemu

i pokušavao pronaći odgovore i rješenja. Nikada me nisu oduševljavala jadikovanja, emocionalni ispadi ljutnje niti osjećaji revnosne lojalnosti. Za mene, problemi ummeta zahtijevaju shvaćanje, studiranje i analize. Zbog toga sam u svoj rad uložio sve svoje lične i praktične mogućnosti, sve moje znanje i dostignuća. Cijele dane i noći provodio sam proučavajući historiju ummeta, događaj po događaj; sve sa ciljem dubljeg razumijevanja. Tražio sam samo istinu i pravi lijek.

Kada pišem, problemi ummeta postaju moji lični problemi. Ništa što napišem nije kritika, sitničarenje, prigovor ili kleveta. To je, prije, objektivni govor, čija je otvorenost i istinitost oštra i gorka.

Dok vam ovako govorim, ja sam, također, svjestan bogatstva dobrote koja se nalazi u ummetu, sve vrijednosti njegovog esencijalnog bića, snage koju posjeduje u svojim dubinama, poštovanja koje prima zbog svoje duboke vjere, spremnosti na žrtvovanje i svoje iskrenosti. Ja ne pokušavam nikome davati komplimente niti tražiti isprike, niti učiniti da nevolja izgleda manja nego što jeste. Ja radije pokušavam da identifikujem područja nemoći i nazadovanja ummeta, sa ciljem da se ostvari napredovanje u tim područjima i da se nađe put za izlazak iz krize.

Razlog što nisam sa više žara hvalio doprinose ummeta, njegovih istaknutih pojedinaca, vođa, omladine ili mudžahida, leži u sljedećem: dok slabost postaje sve podmuklija, ja želim da otkrijem istinsku prirodu nevolje da bih mogao odrediti pravi lijek.

Ja ne insistiram na privrženosti bilo čemu što sam spomenuo u ovoj knjizi niti bilo kojem mišljenju koje sam ponudio. Ja se ne bojim da će se nešto što sam napisao možda pokazati netačnim. Jedino što želim jeste da mi se čitaoci pridruže u razmatranju problema koji su vodili nazadovanju ummeta.

Ne bi postojao sretniji čovjek od mene kada bi ova knjiga potakla ozbiljne diskusije. Bez obzira na njene skromne proporcije, ova knjiga je lahka za čitanje, jer se njena tema, koja je vrlo kompleksna i komplikovana, proteže na cijele narode, generacije i stoljeća. Da bi mogao slijediti argumente koje ova knjiga pruža, čitalac bi trebao biti upoznat sa historijom ummeta i trebao bi razumjeti *sunan* (prirodne zakone) koje je Allah postavio svim nacijama i civilizacijama.

Ja se nadam da će čitaoci naći dovoljno vremena i strpljenja da bi istinski shvatili probleme koje obrađuje ova knjiga. Letimično čitanje neće omogućiti čitaocu da spozna ništa osim površine, i on će razumjeti riječi samo mehanički. Zbog toga brzo čitanje može dovesti do još većeg nerazumijevanja vizije koju sam pokušao da stvorim. Tema koju obrađujem je veoma široka, pa nisam bio uvijek u mogućnosti da uđem u detalje svakog problema niti da podastrem historijske dokaze, čak ni da uključim druga mišljenja. Zato se ova knjiga fokusira samo na srž glavnih pitanja i problema.

Ja se nadam da će se naučni i kulturni krugovi u ummetu, kao i društvene vođe, na odgovarajući način uhvatiti u koštac sa problemima i vizijama o kojima se diskutuje u ovoj knjizi.

To će, možda, pokrenuti niz ozbiljnih i otvorenih diskusija, koje bi dovele do više izučavanja i razmišljanja.

U ovome radu ne postoji ništa što ima za cilj da umanji ili okleveta rad bilo koje grupe ili partije u ummetu, ili bilo kojeg njegovog individualnog učenjaka. Ja sam sasvim svjestan vjere, iskrenosti, darežljivosti i džihada koji se nalaze u srcima onih koji sačinjavaju ummet. Ovaj rad predstavlja pokušaj da se dođe do tačke objektivnog razumijevanja historije ummeta i događaja koji su ga podstaknuli da korača putevima za koje ne postoje mape, na kojima je vizija ograničena, i za koje se činilo da nema alternative.

Ja se nadam da će se mislioci ummeta i njegove vođe, učenjaci i omladina odazvati ovom izazovu i prihvatiti svoju odgovornost u otvorenom i iskrenom tretiranju ovoga poduhvata. Štaviše, ja sam uvjeren da će oni upotrijebiti sva svoja sredstva u savladavanju izazova koji se nalaze ispred njih. Ali to se, sigurno, ne može postići ignoriranjem našeg istinskog identiteta i prirode niti će se to postići razvojem resursa, većim žrtvovanjem, pozivanjem na poštivanje vrijednosti i principa, propovijedima, emocionalnim ispadima. Ustvari, ništa se neće promijeniti dok mi, prije svega, ne promijenimo način na koji razmišljamo! A to će, sa svoje strane, voditi ka usavršavanju načina na koji predajemo i učimo te unapređenju našeg društvenog sistema i institucija. Samo na ovaj način ummet će se moći revitalizirati.

“O Bože, pokaži nam istinu kao istinu i učini da je slijedimo. I pokaži nam laž kao laž i učini da je izbjegavamo!”

Molim Uzvišenog Allaha da podari ummetu Svoje vodstvo, uputu, *taufik*, pomoć i sposobnost. Uistinu je On Taj Koji čuje i odgovara onima koji Ga ponizno mole.

Abdulhamid A. Ebu Sulejman
1413. po Hidžri/1992. poslije Isaa
Herndon, Virginia, USA

PREDGOVOR ENGLESKOM IZDANJU

Ovo djelo, *Kriza muslimanske misli*, skraćeni je prijevod originalnog arapskog teksta visokog literarnog stila. Cilj ove knjige, koji nije uvijek lahko pratiti, jeste da inicira ozbiljne diskusije među islamskim intelektualcima, u svrhu otkrivanja korijena slabosti savremene muslimanske zajednice. Takav rad je, sigurno, teško prevesti bilo kome osim autoru. Nažalost, ja nisam imao ni vremena ni mogućnosti za takav poduhvat. Ali, pošto imam potpuno povjerenje u sposobnosti Jusufa Talala de Lorenza i ljudi koji su uredili i pregledali ovaj rad, ja sam uvjeren da je poruka originalnog djela uspješno prenesena.

Prijevod djela izlazi u vrijeme kada se muslimanski ummet suočava sa posljedicama kolapsa bivšeg SSSR-a i bipolarnog svjetskog poretka. Diljem svijeta, neprijatelji islama nastavljaju vršiti agresiju na muslimane u mjestima poput Bosne, Kašmira, Kurdistana, južnog Sudana, Somalije, Filipina, Burme, Palestine, Afganistana, Alžira i mnogih drugih područja. Ovakve stravične prilike samo još više povećavaju krizu u kojoj se nalazi ummet. Mada je na ovakve situacije moguće reagirati brzo i odrješito, mi nikada ne smijemo zaboraviti da uzrok nevolja leži u našoj slabosti i nesposobnosti. Najveća razlika između prvih generacija muslimana, i onih kasnijih, sastojala se, najvjerojatnije, u tome što su prve generacije bile odgajane da budu snažne, i

fizički i psihički. Dinamičnost Poslanikovih instrukcija ranim generacijama muslimana (da se isprse i pokažu svoju snagu) dok su obavljali *tavaf* prije zauzimanja Mekke, nije bila uzaludna.

Ova knjiga se ukratko bavi i pitanjima metodologije, odnosa Kur'ana i sunneta, dimenzije vremena i prostora u sunnetu te procijepom između političke i vjersko-intelektualne vlasti u ummetu. U ovoj knjizi iznosim tvrdnju da je intelektualna vlast koristila emocionalna i psihološka sredstva, dok je politička vlast koristila silu da ustroji mase. Rezultat tih pritisaka bile su inhibicije nastale u muslimanskoj misli, koje su dovele do takvog razvoja mentaliteta i karaktera ummeta da je počeo gubiti inicijativu i sposobnost da uvodi novine i da samostalno razmišlja.

Danas, ummet treba da prepozna ove probleme i da se pozabavi njima otvoreno i iskreno. Kao preduvjet, vrlo je važno da ummet kao cjelina prevlada svoja sujevjerja i ograničenja, koja se tiču reinterpretacije i Kur'ana i sunneta. Ali našu najveću brigu treba da predstavlja obrazovanje i odgoj novih generacija muslimana.

Odgovornost za sprovođenje potrebne promjene leži na leđima muslimanskih intelektualaca. Oni su ti koji moraju pokidati psihološke okove koji sputavaju ummet nekoliko zadnjih stoljeća. Oni su ti koji moraju dijagnosticirati bolest, a zatim prepisati pravi lijek. Samo tada će muslimani moći aktualizirati pravi islamski način života, koji predstavljaju tevhid, hilafet i bratstvo. I konačno, kada muslimani povrate dinamiku, hrabrost i moral, ne samo da će poboljšati svoje

okruženje, već će pozitivno doprinijeti i cijeloj svjetskoj civilizaciji.

Abdulhamid A. Ebu Sulejman
1414. po Hidžri/ 1993. poslije Isaa
Herndon, Virginia, USA

PRVO POGLAVLJE

Savremena islamska *esala*: jedino rješenje

Pristup rješenju

Svako ko se bavi proučavanjem ummeta lahko uvida trenutnu zaostalost njegove kulture, njegovu političku degradaciju i ljudsku patnju, pored svih njegovih ljudskih i materijalnih potencijala, vrijednosti i principa. U tome leži srž krize ummeta. Takvo nazadno i besciljno postojanje neizbježno mora postati glavna briga duha muslimanskog ummeta, koji je uvijek predstavljao savjest odvažnih i konstruktivnih ličnosti. Zbog toga je jedini prirodan put za ummet put reforme, obnove i preporoda.

Da bi se mogli pozabaviti strukturnim nedostacima ummeta i stvoriti uvjete za njihovo uspješno otklanjanje, moramo razumjeti same korijene tih nedostataka. Sadašnja slabost i zaostalost ummeta postala je u toj mjeri izražena da pred izazovima zapadne civilizacije, njenim institucijama, načinom života i razmišljanja, sama egzistencija ummeta dolazi u pitanje. Ono što je sada prijeko potrebno jeste jasno i duboko analitičko ispitivanje svakog aspekta ummeta. Jedino takva analiza će nam omogućiti da pratimo tu silaznu putanju kojom je krenuo i kojom još uvijek ide ummet.

Ummet je u padu već nekoliko stoljeća. Skoro cijelo njegovo područje, osim nekoliko zabačenih geografskih regija, palo je pod utjecaj evropske imperijalističke moći.

Još je bolnija činjenica da se ummet, čak i danas, nalazi u sferi tog utjecaja. Cijeli svijet otima se za nadmoć nad njegovom strateški važnom teritorijom, velikim tržištima za stranu industriju, sirovinama i jeftinom nekvalificiranom radnom snagom. Sve se ovo dešava u vrijeme kada ummet nije u stanju ni da prehrani sam sebe, kada vapi za industrijom, naučnim i tehnološkim osnovama, tehničkim iskustvom, naprednim tehnološkim institucijama i svim ostalim elementima nezavisne moći.

Razlozi slabljenja ummeta sežu u daleku prošlost. Nisu svi faktori nazadovanja trenutno vidljivi, jer su mnoge nacije i na posljednjoj tački svoga pada uživale u bogatstvu i miru, koji su bili rezultat prethodnog napretka. Ovo se odnosi i na ummet. U svojim prvim stoljećima postojanja, ummet je posjedovao bogatstva, obrazovne centre, privatne posjede i javna dobra u izobilju. Ali, znakovi nadolazećeg propadanja bili su vidljivi sa prvim znacima usporavanja teritorijalnog širenja ummeta, pojave korupcije, prelaska iz ofanzivnog u defanzivni stav, gubitaka koje je ummet pretrpio u Bagdadu, Jerusalemu, Kordobi i drugim mjestima.

Ako želimo razumjeti razloge našeg slabljenja, važno je da napravimo razliku između uzroka bolesti i njenih simptoma i pratećih komplikacija. Historijsko širenje heretičkih sekta i doktrina nije ništa novo za ummet. Ovaj fenomen započeo je sa sabajama, ismailijama, nusajrijama, Druzima i drugima. Danas smo svjedoci nastavljanja hereze u vidu behajja, ahmedija, kadijanija i nacionalista.

Ovi pokreti su simptomi bolesti koja se javila u ranim godinama ummeta, kada su muslimani, suočeni sa Rimskim

i Perzijskim carstvom, bili prisiljeni da uvedu stanovitu mjeru vojne i civilne vlasti nad pustinjским arapskim plemenima, koja su tek bila prihvatila islam. Pošto se njihov plemenski mentalitet nije suštinski promijenio sa islamskim učenjem, ona su uskoro počela dizati velike bune i na kraju, kada su napali Medinu, glavni grad poslaničke države, svrgnuli su vladu trećeg halife, Osmana ibn Affana. Ovaj događaj vodio je nastajanju pokrajina sa izraženim plemenskim i etničkim osobenostima, čija je osnova bila mješavina islama i predislamskih učenja i naslijeđa.

Kada sagledamo dubinu ponora u koji je ummet potonuo, ozbiljnost prijetnje s kojom je suočen i razmjere krize u kojoj se nalazi, početak ćemo razumijevati ozbiljnost situacije i hitnu potrebu da se ulože svi naponi kako bi se ummet spasio od daljnje patnje i propasti. Iako će se svaka iskrena i razumna osoba složiti da je ovaj negativan razvoj situacije osjetljiv i objektivan problem, saglasnost niti jasna vizija o rješenju ili o mogućim sredstvima koja bi do njega vodila još ne postoji. Sve postaje još kompliciranije usljed širenja etnocentrizma, nacionalizma, ateizma, anarhije i popustljivosti. Neki od onih koji se nazivaju reformistima ustvari su neprijatelji ummeta, jer oni promoviraju svoje strane ideologije svim mogućim sredstvima. Oni često tvrde da su njihove ideologije simboli zdravog društva i da one predstavljaju osnovu za daljnje napredovanje i reformu.

Najprije trebamo utvrditi polaznu tačku za sagledavanje krize. Tu, možda, prvo treba definirati polazne tačke i alternative koje stoje ummetu na raspolaganju. One se mogu podijeliti u tri glavne kategorije:

1. Imitiranje stranog rješenja:

Ono se često zove i samo “strano rješenje” i podrazumijeva posuđivanje rješenja koja su nastala, u osnovi, iz kulturnog (sekularnog i materijalističkog) iskustva savremenog Zapada. Ono može biti u obliku individualizma, sekularizma, totalitarizma, ateizma, kapitalizma ili marksizma.

2. Imitiranje historijskog rješenja:

Ono podrazumijeva oslanjanje na rješenja izvedena iz islamskog historijskog iskustva, bez obzira na njegovu relevantnost u pogledu vremena i mjesta.

3. Islamsko *esala*¹ rješenje:

Ovo je pristup kojim se nastoje primijeniti relevantna rješenja, izvedena iz autentičnih islamskih izvora, na probleme ummeta.

Da bi ummet bio u mogućnosti da povрати svoju vitalnost, postoje četiri preduvjeta:

- a) utvrđivanje zdravog pristupa;
- b) nepokolebljiva vjera u taj pristup;
- c) odlučnost da se učini sve što je potrebno kako bi se postigao cilj;
- d) osiguravanje svih praktičnih sredstava koja su potrebna da bi se osigurao uspjeh.

Pravi pristup možemo promovirati direktno ga objašnjavajući ljudima i tumačeći piscima, vođama i

---

¹ Značenje riječi *esala* ne treba se miješati sa riječju “fundamentalizam” (usulijje). *Asala* je sveobuhvatniji izraz koji označava novi način primjenjivanja originalnih islamskih principa u promijenjenim okolnostima.

misliocima ummeta njegove najvažnije aspekte. Na ovaj način ćemo, možda, postići da naše mišljenje o najboljem pristupu bude prihvaćeno.

Najuspješniji metod promoviranja našeg rješenja bi, najvjerojatnije, bio da izložimo slabosti drugih lošijih pristupa i da objasnimo zašto su oni neispravni, a da zatim prezentiramo ispravno rješenje i izložimo argumente zašto bi ono trebalo biti prihvaćeno. To je metod korišten u ovoj knjizi, jer dok se ummet, takoreći, nalazi na udaru kulturnih osvajača koji nastoje da ga zbune i skrenu sa Pravog puta, za njega je od imperativnog značaja da razumije razloge zbog kojih rješenja ponuđena od strane drugih nisu odgovarajuća. Na ovaj način, ummet će sam moći prepoznati šta je za njega najbolje rješenje, a zatim će moći i da ga realizuje.

Imitiranje historijskog rješenja

Historijski pristup je tradicionalno bio izbor ummeta. Ali ono što je inherentno ovom pristupu jeste da on ne uvažava vremenske i prostorne posebnosti ummeta. U posljednje vrijeme on ne uspijeva odgovoriti izazovima modernog života i silama koje sprečavaju opstanak ummeta i njegove misli. Da su tradicionalna bila rješenja djelotvorna, danas ne bi bilo krize, propadanja i prijetće katastrofe. Također, nema smisla tražiti isprike za nedjelotvornost ovog pristupa. Čak i ako postoje neki olakšavajući faktori, stoji činjenica da ih tradicionalni pristup nije uzeo u obzir. U svakom slučaju, on nije uspio da sagleda ovu problematiku u cjelini.

Glavni nedostatak tradicionalnog pristupa, koji se bazira na neupitnoj pretpostavci o vlastitoj nepogrešivosti, jeste apsolutna netolerantnost prema svim stranama, pristupima i prilikama koje se ne slažu sa njim. Pristup koji zahtijeva i kooperativnost onih koji mu se protive očigledno je nepraktičan. On je, zapravo, i sam simptomatičan za probleme ummeta. U osnovi, pristup koji dominira u misli ummeta tako dugo vremena više je od tvrdoglavog insistiranja da se sačuva fasada zlatnog doba islama. Tradicionalni pristup ignorira realnosti historije i materijalnog napretka. Zbog toga on nikako ne uspijeva da dosegne svoj cilj, bez obzira na vjeru ummeta u islam. Ovo također objašnjava zašto je *fukaha'* prestala da se bavi savremenim transakcijama (*mu'amelat*), ograničavajući se samo na reguliranje vjerskog obreda i ličnih prilika.

Primjer kako tradicionalni pristup može voditi ka apsurdnoj krajnosti nalazimo u izjavi jednog od najistaknutijih muslimanskih reformista ovoga stoljeća, koji je pogrešno protumačio vezu između društvenog i političkog sistema u vrijeme hilafeta. Njegovo mišljenje, bazirano na tradicionalnom pristupu, bilo je da se ummet može reformirati samo putem, kako se on izrazio, "pravedne diktature". Ovo su, kao što svaki student političkih nauka zna, dva kontradiktorna pojma. Činjenica da su "diktatura" i "pravda" dva međusobno kontradiktorna i ni na koji način kompatibilna pojma, jedna je od čestih tema u Allahovoj Knjizi:

...Uistinu, čovjek se uzobijesti čim se nezavisnim osjeti.
(Kur'an, 96:6-7)

...Zato im praštaj i moli se da im bude oprošteno i dogovaraj se sa njima... (Kur'an, 3:159)

...i koji molitvu obavljaju, i koji se o poslovima svojim dogovaraju... (Kur'an, 42:38)

Izolacija muslimanskog intelektualnog vodstva od političke vlasti datira još od konfrontacija između prvih halifa i različitih etničkih i plemenskih grupa. Ovo previranje je preraslo u sukob između predstavnika stare linije vlasti poput Husejna ibn 'Alija, Abdullaha ibn el-Zubejra, Muhammeda zu-l-Nefsa el-Zekijjaha, Zejda ibn Alija i drugih koji su branili islamsku politiku prve islamske države u Medini i političkih vodstava koja su bazirala svoje dinastije na etnocentrizmu i plemenskoj lojalnosti. Kada je prva grupa politički poražena od strane druge, njeni članovi su se, uključujući i učenjake, povukli iz javnog života. Kako je vrijeme prolazilo, izolacija muslimanskih intelektualaca od izazova društvenog života postajala je sve izraženija. Kao rezultat toga, došlo je do formiranja i razvoja izolacionističke i protekcionističke škole mišljenja (usljed strahovanja da bi beskrupulozni vladari i oni što ih podržavaju mogli pokvariti Šerijat). Oni koji su se pridružili ovoj školi paralizirali su napredak islamskog društva i kulture, pozivajući se u svojim tekstovima isključivo na događaje iz ranih godina islama (vrijeme života Poslanika i trideset godina poslije njegove smrti). Na ovaj način, oni su prepustili političku i društvenu vlast u ummetu onima koji su bili intelektualno i politički nekompetentni.

Usljed ovog povlačenja, ummet je postao žrtva despotizma, siromaštva i društvene i političke zaostalosti. Nakon vremena mongolskih invazija i krstaških pohoda, to

je postala njegova sudbina. U posljednje vrijeme, ummet je bio izložen nasrtajima stranih kolonijalnih sila i opasnosti da slijepo imitira tuđu civilizaciju, dobrovoljno ili pod pritiskom stranih sila. U svakom slučaju, imitiranje je vodilo većoj i raširenijoj slabosti i propadanju. Rezultat toga je bilo širenje kulturnog, ekonomskog i tehnološkog jaza između sjevera i juga, između naprednih industrijaliziranih zemalja i nerazvijenog Trećeg svijeta, koji uključuje mnoge muslimanske države.

Zaključak koji iz ovoga možemo izvesti jeste da tradicionalni pristup nije bio od pomoći i da su snovi o vremenu koje je već prošlo beskorisni u borbi protiv nemilosrdnih kretanja života u vremenu, prostoru i misli. Ukratko rečeno, očiti rezultati ovoga pristupa su neizbježno bili zaostalost, slabljenje i propast.

Imitiranje stranog rješenja

Ovo je drugi pristup koji je postao aktuelan u muslimanskom svijetu. Prvi put je bio prihvaćen prije dva stoljeća, kada je tursko Osmansko carstvo bilo suočeno sa vojnom moći Evrope. Pod vlašću Selima III, Osmansko carstvo je započelo politiku imitiranja Evrope, uvjereni da je to ispravan put ka obnavljanju njegove moći u opadanju.

Tako je imitiranjem i nastojanjem da se uveze strano tehničko znanje i iskustvo, započeo ciklus stvaranja praznine i gubljenja vizije. U turskoj državi ciklus je počeo osnivanjem prvog modernog tehničkog fakulteta, a zatim i formiranjem vojne akademije za obučavanje oficira po zapadnim

pravilima. Osmanski sultani su bili toliko odlučni da ostvare svoje planove i povrate svoju moć i status da su u kasarnama poubijali janjičare, vojnike iz tradicionalnih vojnih korpusa, kada su ovi pokušali da se odupru planovima o “modernizaciji” armije.

Međutim ni plan koji je imao za cilj imitaciju Zapada, ni metod koji je bio izabran za njegovo ostvarenje, nisu uspjeli povratiti moć Osmanskog sultanata kako bi se mogao suprotstaviti izazovima sa kojima je bio suočen, niti prenijeti znanje Zapada ummetu. Povlačenje Osmanskog sultanata pred jurišom Zapadne vojne sile bilo je nezaustavljivo. Njihovo rješenje za ovakav iznenadni preokret događaja bilo je da još upornije nastave imitirati Zapad i slati brojne studente u Evropu. Ta politika je vodila još većoj vesternizaciji. Ovo je, opet, dalo novu dimenziju imitaciji: Turci su povjerovali da se političke i društvene reforme moraju izvršiti na zapadnjački način. Smatrali su da u protivnom neće postići odgovarajuću atmosferu za sprovođenje akademskih, administrativnih i vojnih reformi, koje su bile hitno potrebne radi rekonstrukcije Carstva.

Ovakav način razmišljanja rezultirao je mnogim liberalnim političkim i društvenim reformama. U kasnoj polovini devetnaestog stoljeća, reforme su krunisane ustavom, koji će ostati poznat kao Ustav Midhat-paše. Poznata je historijska činjenica da ovaj pokušaj reforme nije bio ništa uspješniji od pokušaja koji su mu prethodili. To je potaklo sultana Abdul-Hamida II da odluči da sam upravlja cijelom državom, u posljednjem beznadežnom pokušaju da spasi historijski model islamskog sistema države i društva.

Ovaj reformistički pokret, baziran na imitaciji stranog, napredovao je i unio je novu evropsku dimenziju: važnost nacionalizma kao motiva u izgradnji nacije. Turske reformističke vođe, koje su prihvatile strani pristup, naglašavali su važnost nacionalizma. Da bi dali značenje svojim tvrdnjama, kreirali su “turanski” nacionalizam. To je bio u suštini panturski nacionalizam, koji je obuhvatao sve ljude koji su govorili turski jezik u zapadnoj i centralnoj Aziji. Pokret modernističkih reformista došao je na vlast u Turskoj krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, kada je, pod nazivom “Stranka za ujedinjenje i napredak”, osporio Osmanski sultanat, svrgnuo sultana Abdul-Hamida II sa vlasti i preuzeo upravu. Međutim ovaj pokušaj reforme završio je kada su te snage u posljednjem ratu pretrpjele poraz teži od svih prethodnih za vrijeme Sultanata. Grci, koje su Turci dugo smatrali svojim najponiznijim podanicima, okupirali su srce Anadolije.

I pored sve ove agonije, pokušaji reformi strane inspiracije, nastavljani su jednakim intenzitetom i u sve većim razmjerama, sve dok Osmanski sultanat nije doživio svoj kraj u rukama osnivača moderne turske republike, generala Mustafe Kemala Atatürka i njegove vojske. Ova grupa nastavila je sa oponašanjem Zapada do krajnosti, jer su njene vođe uveli obimne i sveobuhvatne promjene u skladu sa evropskim uzorima, ukinuli ulogu islama i islamske kulture u društvu, prihvatili evropski koncept sekularizma i osigurale potpuno odvajanje islama od državnih poslova i organizacije države, kao i od svih društvenih aspekata. Pored toga, oni su poništili sve islamske zakone i osmanske institucije i

zamijenili ih zakonskim propisima jedne evropske države za koju su mislili da je najnaprednija - Švicarske. Sa ciljem da onemoguće utjecaj islamske kulture na buduće generacije, ukinuli su arapsko pismo i zamijenili ga latinicom. Obični ljudi bili su primorani da prihvate evropski način oblačenja, od žena se zahtijevalo da odbace hidžab, čak se tražilo da se vjerski obredi, poput ezana, izvode na turskom jeziku.

Prije nego što se završila vladavina Ataturka, vlada je prihvatila mnoge koncepte koji su se ticali državnog miješanja u provođenje i formuliranje politike za glavne društvene i privredne institucije u zemlji. Država je preuzela kontrolu nad najvažnijim finansijskim i privrednim institucijama, poput banaka i osiguravajućih društava. Ipak, ovakve promjene nisu pomogle da se popravi stanje turske države. Propadanje je nastavljeno nesmanjenom mjerom, iako je država prošla kroz sve faze koje nudi imitacija stranog rješenja: uvoz nauke i tehnologije, organizacija moderne armije, modernizacija civilne uprave, prihvatanje liberalnih koncepata, prenošenje zapadnjačke kulture, proglašenje političkih i ustavnih reformi, prihvatanje nacionalizma, etničkih podjela i sekularizma, uspostavljanje evropskih zakona i institucija, državna kontrola svih važnijih društvenih, privrednih i finansijskih institucija.

Ipak, sve to imitiranje Zapada vodilo je samo još većem slabljenju turske države, te omogućavalo potpunu dominaciju zapadnih sila na tim prostorima. General Ismet Inonu (Ataturkov dugogodišnji prijatelj i nasljednik) bio je prisiljen da, zbog neuspjeha ove politike i pritisaka od strane zapadnih sila, ukine vladavinu jednopartijskog sistema

(Republikanska stranka) i da pokrene novi ciklus liberalnih političkih reformi. Kao rezultat toga održani su novi izbori i vlast je preuzela opoziciona Demokratska stranka, pod vodstvom Adnana Menderesa.

Bez obzira na svu ozbiljnost sa kojom su poduzimani, nijedan od ovih pokušaja nije uspio spasiti Tursku, niti joj vratiti staru moć i status. Čak se situacija toliko pogoršala da je 1960. godine Menderes bio obješen u prvoj seriji vojnih udara, koji su potom vodili ka diktaturi i represiji. Prema tome, Turska je i danas, kao i prije, "bolesnik Evrope". Ustvari, Turska je više nego bolesna, ona je vječiti satelit Zapada, u beznadežnom nastojanju da popravi svoju sudbinu.

Ako detaljnije pogledamo iskustvo Egipta iz vremena Muhammeda Alija, od kraja devetnaestog stoljeća (trinaesto stoljeće po Hidžri), pa do današnjeg doba, i ako pogledamo iskustva islamskih zemalja u Arabiji, Aziji i Africi, nećemo naći ništa novo u odnosu na tursko iskustvo i njegove bolne rezultate. Islamski svijet je kroz stoljeća, zahvaljujući svojoj sklonosti imitiranju svega što je tuđe, ostajao bolestan i iscjepkan. Takav ostaje i dok se civilizacijski ambis, što ga razdvaja od razvijenih nacija, nastavlja povećavati.

Lahko je razumjeti razloge zbog kojih ovaj pristup nije uspio postići svoj cilj. Nacije, kao živuće skupine ljudi, mnogo su kompleksnije od pojedinaca, po svojoj strukturi i po količini energije koja je potrebna da bi se podstaknule da zaobiđu prepreke ili da djeluju konstruktivno. Svaka nacija, kao što ima svoju psihologiju, historiju i motivacije, ima i

vlastitu strukturu vrijednosti, vjerovanja i ideja. Ako te strukture nisu pravilno shvaćene onda postaje skoro nemoguće za naciju da nađe nadahnuća koje će je učiniti svjesnom vlastitih skrivenih potencijala za napredak.

Ono što motivira jednog čovjeka, ne mora neophodno motivirati i drugoga. Isto se odnosi i na nacije, jer svaka nacija funkcionira na osnovu svojih prioriteta i podsticaja. Vrlo je važno shvatiti po čemu se jedna nacija razlikuje od druge. Zbog toga, najveću grešku predstavlja slijepo imitiranje tuđih planova proizvodnje i reformi uz ignoriranje prioriteta i podsticaja vlastite nacije. Sve dok se ne usvoji ovakav način razumijevanja različitosti nacija, budućnost ummeta se neće razlikovati od prošlosti, sazdane od stoljeća uvoza i imitacije.

Primjeri iz bliže prošlosti

Jedan od najjednostavnijih i najrazumljivijih primjera ovoga o čemu smo upravo govorili, jeste efekat koji je na ummet ostavila jedinstvena zapadnjačka institucija bankarstva. Kada se prvi put pojavilo na Zapadu, bankarstvo je imalo ulogu da odgovori na privredne i komercijalne zahtjeve zapadnog društva. Međutim, ova uvezena institucija je imala izrazito negativan utjecaj na osnove muslimanskog ummeta. Ona je samo utrla put za daljnji utjecaj stranih država na ummet, umjesto da pomogne na putu njegovog razvoja i privredne rekonstrukcije. Glavni razlog ovog negativnog utjecaja vjerovatno je ležao u razlikama u vjerovanjima i sistemu vrijednosti. Umjesto da pomogne

napretku i privrednom razvoju, zapadni stil bankarstva uspio je stvoriti podjele i uzrokovati još veće konflikte, iscrpiti snagu ummeta, oslabiti njegovu motivaciju, ugasiti njegov entuzijizam i olakšati stranu dominaciju nad prirodnim bogatstvima ummeta.

Zapadni stil bankarstva predstavlja primjenu metoda koje su u svojoj osnovi strane islamskom ekonomskom sistemu i vrijednostima. To je jedan od glavnih razloga zašto je doživio neuspjeh u islamskim društvima, bez obzira na njegov uspjeh na Zapadu. Taj sistem je stavio i muslimana pojedinca i muslimansku zajednicu, pred jedan vrlo težak izbor: bogatstvo i privredni prosperitet na ovome svijetu, baziran na zelenaškim transakcijama koje će na kraju donijeti prokletstvo na Drugom svijetu; ili zaostalost, teškoće i siromaštvo na ovom svijetu ako budu slijedili vrijednosti islama.

Muslimanska savjest teži da postigne najbolje na ovom svijetu, a da pritom zasluži blagoslove, nagrade i krajnje blaženstvo na Drugom svijetu. U toj savjesti nema mjesta za prihvatanje dvojnosti ili kontradikcija u pogledu onoga što je dobro i ispravno na ovom svijetu, a šta je dobro i ispravno na Onom. Islamsko bankarstvo u islamskom svijetu danas je djelimični pokušaj da se prezentira islamsko rješenje, odnosno alternativa, koja bi omogućila realizaciju savremenih islamskih potreba, uključujući finansijske i privredne usluge, na način koji je u skladu sa muslimanskom ličnošću, srcem i mišlju.

Ummet i uvezeno strano rješenje

Uvezeno strano rješenje je, metaforički rečeno, poput pozorišta koje pretvara ummet u pasivnog gledaoca drame koja predstavlja puku glumu i sjenku stvarnosti. Najviše što publika može uraditi tokom predstave, jeste da aplaudira ili da pokaže svoje nezadovoljstvo zbog načina na koji se radnja razvija ili onoga na što evocira. Ovo znači da ummet nema nikakvu važnu ulogu u onome što se dešava na pozornici između glumaca koji predstavljaju političko i društveno vodstvo. To objašnjava zašto uvijek kada se jedna od ovih predstava ili uloga završi, ili kada neki vođa izgubi vlast, ummet jednostavno otrese problem sa sebe i nastavi svojim putem kao da se ništa nije dogodilo. I već uskoro, ummet ponovo biva svjedokom neke nove predstave, neke nove zabave, nove vlasti i novog ciklusa posljednjih trendova u imitaciji historijskog ili stranog rješenja.

Razlika između razmišljanja naprednih država, njihovih vodstava te institucija na njihovoj teritoriji i razmišljanja nazadnih država, njihovih vodstava i institucija je očita: napredne države su stvarne, jer one izviru direktno iz biti ili suštine, iz vrijednosti, subjektiviteta i potreba tih država. Sve komponente mišljenja, politike i učenja čine da vodstvo i cijela nacija djeluju kao tim koji radi zajednički u cilju napretka i boljeg života stanovnika te države.

Poimanje tih činjenica nam olakšava objašnjenje onoga što bismo mogli nazvati "komedijom politike i političara" u islamskom svijetu, ili općenito u Trećem svijetu. Ono pojašnjava razlike u karakteru politike, vlade i administracije

u razvijenim državama. Ono također ilustrira kako te razlike odražavaju odnose interakcije i učinka koji predstavljaju društvo, proces i kretanje koji izviru iz stvarnosti, koji se njome bave i koji na nju utječu te koji su i sami izloženi utjecaju te iste stvarnosti.

Ono što je bitno za nas jeste da razumijemo intelektualne i kulturne dimenzije stranog rješenja koje smo uvezli. Ako to uspijemo, prestaćemo gubiti vrijeme na imitiranje i parodiju i na taj način ćemo spasiti sebe i ostatak ummeta od daljnje patnje i boli. Bez sumnje nije ni pošteno ni pravedno da ummet nastave voditi političke i intelektualne vođe, bilo da se radi o nacionalistima, sekularistima, marksistima ili nekim drugim, koji ga već stoljećima vode iz promašaja u promašaj. Zašto bismo im dopuštali da nastave voditi ummet istim besmislenim putem?

Ma kako to izgledalo teško na prvi pogled, ozbiljni i zreli muslimanski intelektualci i vođe trebaju se opredijeliti za jedini put koji je zaista otvoren za njih. Oni moraju osigurati da rješenje za kojim idu proizlazi iz njihove religije, njihove domovine i njihove historije. Sa takvim rješenjem će biti u stanju da se sigurno i odlučno suoče sa izazovima današnjice. U protivnom, gorke posljedice propadanja islamskog svijeta u posljednjih nekoliko stoljeća će biti beznačajne u poređenju sa novim problemima sa kojima ćemo se morati suočiti.

Naravno, muslimanske vođe i intelektualci, sa svim svojim različitim sklonostima i prioritetima, kao i cijeli muslimanski ummet, mogu da nastave sanjati o spasenju,

progresu i moći. Ali ako oni ne promijene sadašnje načine, sredstva i metode razmišljanja, ono što na kraju mogu očekivati jeste da požanju još gorču sudbinu od one koju su iskusili u prošlosti. Intelektualno i društveno vodstvo ummeta mora tragati za autentičnim alternativnim islamskim rješenjem, težiti razaznavanju njegovih elemenata u samoj srži kulture, misli, prakse i institucija ummeta te ga potom povezivati sa aktuelnim okolnostima svog naroda.

Ummet i historijsko rješenje

Ummet je pokušao primijeniti i pristup koji je izveden iz njegove vlastite historije. Međutim ovo rješenje, potpuno nasumično, ignorira elemente prostora i vremena unutar strukture ummeta i njegove historijske progresije. Tokom nekoliko proteklih stoljeća, ovaj pristup je, reagirajući na izazove savremenog života i sila koje su bile neprijateljske prema muslimanskom umu i misli, uzrokovao kontinuirane preokrete u ummetu. Očito je da ni ovo rješenje nije uspjelo da spasi ummet, jer su se okolnosti u ummetu nastavile ubrzano pogoršavati, njegovi neprijatelji su i dalje izvlačili veliku korist iz te krize, a sam ummet se suočavao sa brojnim problemima. Da se ovaj pristup pokazao uspješnim, isprika da su neke nepredviđene prepreke onemogućile postizanje željenih rezultata ne bi bila moguća. Jer svako rješenje je dobro onoliko koliko i njegovi rezultati i ono ne može biti zadovoljavajuće ako ne uzima u obzir i nepredviđene situacije, pošto su nepredvidivi događaji sastavni dio problema.

U svojoj težnji da dokaže ispravnost vlastitih principa i neadekvatnost svih drugih, imitiranje historijskog rješenja uveliko pojednostavljuje probleme. Zapravo, to rješenje, kao preduvjet za svoj uspjeh, iziskuje kooperativnost svojih protivnika. Ako oni pak postave neke prepreke, ovo rješenje nije u stanju prevladati niti jednu. I ovo predstavlja dio problema koji treba razriješiti.

U suštini, imitiranje historijskog rješenja, koje je toliko vremena zaokupljalo maštu ogromnog broja muslimana, nije ništa drugo do tvrdoglavo insistiranje da se ummet vrati u zlatno doba islama. Ovo rješenje ne uzima u obzir nikakvu promjenu, u materijalnom pogledu ili u pogledu konteksta. To objašnjava zašto ovaj "islamski" pristup nikako nije uspijevao da izvede ummet iz njegovih stradanja, iako je ummet bio čvrst u islamskom vjerovanju kroz čitavu historiju. Ovo nadalje objašnjava zašto je područje fikha baziranog na tradicionalnom mezhebu, bilo ograničeno samo na sferu pitanja vjerskih obreda i ličnog prava.

Primjer Sejjida Džemaluddina el-Afganija vjerovatno najbolje oličava zablude koje su svojstvene ovom rješenju. Iako je on bio jedan od najvećih i najmudrijih muslimanskih reformista u zadnje vrijeme, on je ipak pogrešno protumačio odnos između društvenih i političkih sistema u vrijeme ranih halifa. On je tada izveo svoj ozloglašeni zaključak da je ummetu potrebna "pravedna diktatura" kao oblik državnog uređenja.

Očito je da su diktatura i pravda na suprotnim krajevima političke i administrativne skale. Osim toga, to je jasno rečeno u jednoj od prvih objavljenih kur'anskih sura:

...Uistinu, čovjek se uzobijesti čim se neovisnim osjeti...
(Kur'an, 96:6-7)

Kako bismo razumjeli fenomen imitiranja historijskog pristupa, potrebno je da prvo shvatimo kako se ovaj pristup razvijao kroz historiju ummeta. Korijeni pristupa nastali su prilikom podjele intelektualnog i političkog vodstva ummeta, tj. u zadnjim danima ranog hilafeta. Tu podjelu karakterizirala je borba za vlast između državnog vodstva i plemenskih i etnocentričnih pustinskih Arapa, koji su podržavali pokrete koji su vodili odmetništvu i upornoj političkoj samovolji. Na kraju je ovaj sukob eskalirao u otvorenu konfrontaciju između vođa države, koji su predstavljali opću politiku islama i koji su se nalazili u Medini (ljudi poput El-Husejna ibn Alija, Abdullaha ibn el-Zubejra, Muhammeda zu-l-Nefsa el-Zekijja, Zejda ibn Alija i drugih), i političkog vodstva vladajućih dinastija.

Sukob se završio porazom intelektuanog i vjerskog vodstva, što je rezultiralo njihovim povlačenjem iz političkog života. Oni su sada imali novu ulogu - postali su intelektualna i vjerska opozicija. Njihova izolacija nastavila je da se povećava i nakon nekoliko stoljeća ostavila je neizbrisiv trag na prirodi islamske misli i interesovanjima islamskih mislilaca. Islamski učenjaci su upali u klopku posmatranja problema iz uske perspektive i interpretiranja teksta Objave sa čisto leksičkog gledišta; istovremeno, svjetlo dana ugledale su škole *taklida*. Najvjerovatnije je želja učenjaka da odbrane i sačuvaju Šerijat od promjena i prilagođavanja od strane nekvalificiranih i beskrupuloznih ljudi dovela do toga da prihvate znatno konzervativniji pristup. Prirodan rezultat

toga bio je da je islamska misao s vremenom postajala sve retrospektivnija, gubeći se u blijedim sjećanjima na prošla vremena i u obožavanju svetih ostataka iz prošlosti.

Usljed ovakvog razvoja događaja, intelektualni korijeni društvenog i političkog vodstva ummeta su kržljali i izumirali. Kada je vodstvo konačno potpuno izgubilo svaku kontrolu, ummet je podlegao slijepoj imitaciji i intelektualnoj stagnaciji, a naročito njegovi vjerski učenjaci, koji više nisu igrali nikakvu praktičnu političku ili društvenu ulogu. Represija, tiranija i tlačenje zavlada su ummetom, jer je politička i društvena vlast izgubila intelektualnu osnovu iz koje bi mogla crpiti rješenja koja su bila potrebna za razvoj ummeta, njegovih alternativa i nadomjestaka.

S jedne strane, ummet je bio ophrvan imitacijom i stagnacijom misli, s druge despotizmom i političkom autokracijom. Ovo je sasvim vjerna slika historije ummeta i razloga zbog kojih je, nakon mongolskih invazija i krstaških pohoda, ummet postao plijenom zapadnog imperijalizma i usljed kojih se još i danas nalazi pod stranom dominacijom.

Važno je istaknuti da je propadanje ummeta, slabljenje njegovih institucija i njegova nemogućnost da razmišlja preko granica imitiranja historije, dovela do jedne još veće opasnosti: do uvjerenja da se rješenje za probleme ummeta može naći u imitiranju stranog pristupa. Međutim rezultati tog imitiranja su samo ubrzali pad ummeta i učinili ga slabijim nego ikad prije. Slijedeći taj put, ummet se uskoro suočio sa širenjem onoga što učenjaci nazivaju civilizacijskim (ekonomskim i tehnološkim) procjepom između Sjevera i

Juga, između naprednih i industrijaliziranih država i nerazvijenih država Trećeg svijeta, od kojih su mnoge muslimanske. Jedan od najvažnijih zaključaka koji treba izvesti iz neuspjeha ovoga pristupa, jeste da su snovi orijentirani prema prošlosti neprirodni i suprotni zakonima kretanja koji vladaju u životu, vremenu, prostoru, misli i mogućnostima. Osim toga, insistiranje na ovoj vrsti pristupa i razmišljanja prilikom reformi, povlači za sobom insistiranje na rezultatima pristupa: zaostalosti, padu i porazu pred navalom stranih ideja.

Ummet mora naći novi put kojim će zakoračiti, a intelektualna i politička vodstva moraju napraviti ozbiljan pokušaj da pronađu puteve i sredstva za reformu. Ali koji je to novi put? I koji je to novi pristup? Šta je u njegovoj osnovi? Šta su njegove karakteristike? Kako ga možemo testirati da saznamo hoće li biti bolji od prethodnih i hoće li uspjeti tamo gdje ostali nisu?

Da bi odgovorili na ova pitanja, mi prvo moramo razumijeti ovaj fenomen. Kako je on počeo? Kako, kada i zašto je počelo propadanje? Kako se ova situacija izrodila? Sigurno je da razumijevanje ove bolesti, njenih početaka i simptoma, njenog napretka u napadanju islamskog korpusa i njegove historije, predstavljaju preduvjete za razumijevanje lijeka i njegovih atributa. Samo tako možemo odrediti vrstu napora koje moramo uložiti u reformu, prioritete tog nastojanja i planove njegove implementacije.

Pristup savremene islamske *esale*

Kao što ime nagovještava, ovaj pristup se zasniva na islamu, na njegovim ciljevima, vjerovanjima, vrijednostima i idejama. Jer ono što se želi postići jeste rast, pozitivna akcija i reforma ummeta, koji je islamski - po svojim vjerovanjima, vrijednostima te intelektualnoj i psihološkoj kompoziciji. Prema tome, nemoguće je motivirati ummet, ako se ignorira ova osnovna istina o njegovom identitetu, skrivenim snagama i motivima.

Očito je da nije dovoljno samo kategorično zaključiti da islam treba biti suština pristupa i rješenja, s obzirom na to da islam sačinjava i dio historijskog rješenja, i dio savremenog islamskog *asala* pristupa. Zbog toga je vrlo važno da se definiraju karakteristike koje ovaj pristup razlikuju od historijskog.

Te karakteristike mogu se otkriti u savremenom aspektu i integritetu ponuđenog islamskog pristupa. To znači da će rješenje biti izvedeno iz islamskih vjerovanja, vrijednosti i afiniteta koji se odražavaju na savremeno stanje ummeta i prisutne probleme. To također znači da je potrebno shvatiti šta ove okolnosti zahtijevaju u pogledu vremena i prostora, s obzirom na islamsko naslijeđe i iskustvo iz ranog perioda, s jedne strane, kao i na značaj kvantitativnih i kvalitativnih promjena u ljudskom životu, s druge. Ovo rješenje se razlikuje od onih koja podrazumijevaju imitaciju po tome što savremena islamska *asala* ističe potrebe ummeta i što se, bazirana na vrijednostima, konceptima i ciljevima islama, suprotstavlja svim izazovima. Na taj način, ummet i njegovi potencijali preuzimaju vodeću ulogu, jer ummet, putem

svojih vrijednosti i ciljeva, najbolje može odrediti budućnost čovječanstva.

Prema našem shvatanju, “savremena *asala*”, odnosno bavljenje savremenim prilikama sa stajališta islamskog karaktera ummeta, znači prvenstveno “sveobuhvatnost”. Ovo, opet, podrazumijeva razumijevanje teorija i postupaka iz ranih godina islama, sa svim njihovim dimenzijama vremena i prostora. To iziskuje i potpuno shvatanje islamskih ciljeva i viših namjera te pravilnog odnosa između njih. Ovo treba da bude osnova svih interakcija između ummeta i savremenog života i društva, tako da ummet preuzme vodeću poziciju koju sada imaju druge civilizacije.

Savremena *asala* podrazumijeva sposobnost, tehničko iskustvo i ispravnu metodologiju. Ona, također, podrazumijeva akademski i intelektualni pristup baziran na iskustvu i poznavanju zakona prirode. Iskustvo o kojem govorim ovdje je iskustvo na osnovu stvarnih problema, pitanja i mogućnosti, sagledano iz perspektive islamske misli, principa, svrha, vrijednosti i učenja. Metodologija bazirana na akademskoj i praktičnoj sveobuhvatnosti trebala bi omogućiti željeni intelektualni i civilizacijski prijelaz iz pastoralnih, poljoprivrednih i prostih trgovinskih zajednica, u svijet automatike, komunikacije i beskrajnog kretanja, prijelaz koji sa sobom donosi promjene potencijala i mogućnosti, bogatstva i proizvodnje, zahtjeva i odgovornosti pojedinaca, grupa i političkih, društvenih i privrednih sistema. Na ovaj način, ummet se može suočiti sa svim izazovima, opasnostima i prilikama, od kojih svijet današnjice i dobija i pati.

Dakle, nemoguće je pobjeći od potrebe da se razmisli o cjelovitim i sveobuhvatnim pristupima i da se slijede kretanja i društvene aktivnosti ljudskih grupacija. To iznad svega znači da je neophodno potpuno razumjeti i usredsrediti se na više ciljeve Šerijata i njegove opće principe, vrijednosti i osnovna učenja. To mora postati polazna tačka za savremenu islamsku društvenu misao, kao i za uređivanje njenih institucija, organizacija i propisa, koji usmjeravaju i vode ovaj pokret. Ako se realizuju ovi ciljevi, islamsko društvo će se opet isticati po pravdi, šuri, solidarnosti, bratstvu i svim drugim vrijednostima koje izvire iz islama.

Kako bi se postigao cilj savremene islamske *asale*, metodologija istraživanja u islamskim naukama mora biti restrukturirana, tako da polazi od iskustava stečenih u praktičnim situacijama vezanim za islam i njegove više ciljeve, vrijednosti te društvene i civilizacijske pouke. Ovo zahtijeva ponovno ujedinjavanje dvaju domena obrazovanja na svim nivoima: duhovnog, fokusiranog na vrijednosti, i tehničkog, fokusiranog na primjenu.

U svakom od domena učenja pažnju treba posvetiti islamskim pristupima i filozofiji, posebno kada je riječ o društvenim naukama.

U konačnoj analizi, savremena islamska *asala* bi trebala voditi preraspoređivanju prioriteta i restrukturiranju metodologije i misli. Na taj način bi se osigurala sredstva za zdravo islamsko podučavanje. Osim toga, izvršila bi se i rekonstrukcija institucija, organizacija, društvenih sistema i političkih ustanova, tako da bi komplementarnost i zdrava

progresija usmjerili društvo ka konstruktivnoj reorganizaciji na osnovama islamskih vrijednosti i ciljeva.

Da bi pristup savremene islamske *asale* imao efektivnu ulogu u vodstvu i reformi ljudske civilizacije, on mora sadržavati dva faktora. Na osnovu proučavanja historijskih civilizacijskih promjena, to bi bila dva sljedeća faktora: podsticaj pozitivne religijske perspektive i superiornost u djelotvornom mišljenju.

U ranim godinama islama, ova dva faktora su bila sadržana u čistoj islamskoj akidi (vjeri) i u nadmoći islamske misli. Takva kombinacija bila je izvor mnogih značajnih dostignuća u doba prve generacije muslimana: prekidanja trgovačkih puteva paganskim Arapima, odlične vojne i diplomatske borbe kod Hendeka i Hudejbije, osvajanja Mekke, zapanjujućeg prelaska sirijske pustinje koji je prethodio odlučujućoj Bici protiv Bizantinaca na Jermuku, očuvanja različitih *divana*, formuliranja politike, nastajanja različitih organizacija, gradnje džamija sa školama i centrima za obuku te širenja općeg i naučnog znanja. Sva ova dostignuća jasno govore o kulturnoj superiornosti ummeta u ranoj fazi njegove historije, tj. u dobu kada je ummet bio okružen iskvašenim i oslabljenim civilizacijama i barbarskim beduinima.

Isto se može reći i za evropsku renesansu, jer je i ona bila vođena novom pozitivnom vjerskom perspektivom (protestantska reformacija) i namijenjena djelotvornom kršćanskom pogledu na svijet, s ciljem da izbriše praznovjerje i neznanje koje je bilo vrlo rašireno u srednjem vijeku.

Kombinacija renesanse sa reformom evropske misli, koja je do tada bila okovana bukvalnim tumačenjima mitskih priča iz biblijskih izvora, pokazala se kao vrlo moćna mješavina. Ono što se desilo u ranim godinama islama, sjedinjavanje konstruktivne vjerske perspektive i djelotvorne i superiorne misli, desilo se sada i u Evropi i rezultiralo je sličnim napretkom: nastankom nove civilizacije, renesansne Evrope. I pristup savremene *asale* se bazira na ova dva faktora.

Prema tome, stavljanje naglaska na vjerske reforme na račun pravilne metodologije neće donijeti dobrobit savremenom islamskom pokretu. Osim toga, ni vesternizirani sekularisti neće uspjeti u svojim namjerama, ako budu zaokupljeni samo pitanjem misli i njenih briljantnih dostignuća. Znači, da bi se ostvarili potrebni uvjeti za hilafet i nastajanje nove civilizacije, treba kombinirati oba elementa i ujediniti oba domena.

Proces spajanja vjerskih i svjetovnih elemenata, sa islamskog stajališta, predstavlja ponovnu uspostavu veze između uma i Objave, ili između uloge razuma u shvatanju (razumijevanju i tumačenju) Objave i vođenja razuma pomoću ciljeva Objave, njene kompleksne i univerzalne perspektive te njenih životnih i civilizacijskih vrijednosti. Prema tome, spajanje dvaju dijelova u cilju reforme jeste intelektualni proces, kako po metodologiji, tako i po stilu. Drugim riječima, kriza sa kojom se ummet suočava jeste kriza misli.

Zbog toga bi bilo prirodno da intelektualci, pisci te društvene i političke vođe ummeta pozovu na prihvatanje ispravnog pristupa, da objasne šta su i šta trebaju da budu

prioriteti tog pristupa i kakvi su planovi za njegovu implementaciju. To su ličnosti koje trebaju pojasniti stvari, učiniti da ummet postane svjestan problema i zasaditi sjeme reforme, kako bi ono, na kraju, izniklo i donijelo plod. Nekada se možda čini da se problemi samo povećavaju. Međutim to je realnost svakog početka i svakog novog poduhvata. Iako počeci mogu biti teški, ljudi nikada nisu birali samo puteve kojima je lakše putovati. Oni trebaju birati one puteve koji će ih dovesti do ciljeva koje su sebi zadali na samom početku.

Historijski korijeni krize

Promjene u političkoj osnovi: beduini, unutarnje borbe i pad *hilafeta*

Iz prethodne analize trebalo bi biti jasno da ummet mora primijeniti islamsko rješenje ako želi ikada izaći iz stanja slabljenja, nesloge, zaostalosti i neciviliziranosti. Prve stranice ove knjige ukratko su opisale napore ummeta da se iščupa iz krize i da izvrši reformu, do onog momenta kada se našao oči u oči sa modernom zapadnjačkom kulturom i dok nije bio primoran da okusi gorčinu svoga poraza. Po prvi put, ummet je bio suočen sa odlučnim razornim neprijateljem, koji je prijetio cijeloj njegovoj civilizaciji. Na prethodnim stranicama smo govorili o tome kako ummet nikako nije uspijevaao u pokušajima da se oslobodi izazova zapadnog utjecaja. Kao rezultat prethodne analize i onoga što danas vidimo, zaključili smo da je savremena islamska *asala* jedini način da se ummet oslobodi trenutne nesreće i začaranog

kruga u kojem je zarobljen. Zbog toga je od posebne važnosti da razumijemo prirodu krize i osovину oko koje se ona obrće. Samo ako to postignemo, moći ćemo prodrijeti u samu srž krize. Do sada nas je ignorantsko ponašanje prema prirodi ove krize sputavalo da procijenimo ulogu vlastite civilizacije i da, kroz stoljeća, održimo kurs koji vodi ka napretku.

U ovom poduhvatu moramo biti spremni da zaronimo u dubine i da zaboravimo na površnost (bez obzira na nedostatke u našem razvoju), na propuste u našem razmišljanju i naša strahovanja vezana za ono što smatramo svetim, s pravom ili ne.

Stoljećima smo bili pod utjecajem dugotrajnih narodnih, političkih i intelektualnih sukoba, koji su se rijetko, a možda i nikad, pokazali u svom pravom svjetlu. Osim toga, ovi utjecaji istrajavaju ispod površine našeg opreza u vezi sa svim što nam je sveto, paralizirajući naš razum i dušu i ne dopuštajući nam da ozbiljno razmišljamo, da razmatramo probleme i da mudro koristimo naš intelekt na način koji bi nam osigurao uspjeh.

Zbog toga je naš zadatak da procijenimo naše trenutno stanje i svaki aspekt naše duge historije. Mi moramo vrlo detaljno ispitati ove aspekte, ako želimo da pravilno shvatimo situaciju i da napravimo razliku između onoga što je zaista sveto i onoga što nije. Pritom, također, moramo izbjegavati da upadnemo u klopku pripisivanja drugima vlastite odgovornosti za neuspjehe.

Prvi znak pojavljivanja krize u ummetu bilo je pojavljivanje *fitne* (smutnje) tokom serija tragičnih

gradanskih ratova koji su izbili u islamskoj državi. Treći halifa, Osman ibn Affan, smaknut je kao mučenik u vrijeme ovih ratova, kao i njegov nasljednik, Alija ibn Ebu Talib. Hilafet je, na kraju, prestao postojati, a njegovo mjesto su zauzeli raskalašenost, despotizam i tribalizam novih vladara ummeta, tj. dinastije Omejjada.

Unutarnji sukobi koji su, na kraju, rezultirali padom hilafeta, veoma su važni događaji u historiji ummeta i nemoguće je prijeći preko njih dok ih u potpunosti ne razumijemo i ne rasvijetlimo njihove uzroke i posljedice. Te informacije su nam potrebne jer tadašnji historijski događaji utječu i dan-danas na ponašanje ummeta.

Najvažniji faktor unutarnjih sukoba bila je neprimjetna i neizbježna promjena u osnovi političke moći, na kojoj je vodstvo hilafeta zasnivalo svoju legitimnost. Pošto su ashabi (drugovi Poslanika) sačinjavali armiju i ešalone kao bazu moći poslanikove države, oni su vršili istu funkciju za hilafet, sa svim što je ona podrazumijevala u pogledu standarda kvaliteta, sklonosti, obuke, mudrosti i morala.

U slijedu događaja, koji je uključivalo i izazove od strane tadašnjih Perzijskog i Istočnog rimskog carstva, otvorena je mogućnost i arapskim beduinskim plemenima da se uključe u redove muslimanske armije, mada su još uvijek bila zadojena etnocentrizmom i predrasudama. Dok se broj novih beduinskih regruta povećavao, broj veterana ashaba se smanjivao, jer su mnogi završili kao mučenici tokom prethodnih osvajanja. Ova činjenica je omogućila beduinima da, zajedno sa glavnim učenjima islama, očuvaju sve etničke

i druge predrasude pustinje, zapravo, sve one elemente koje je Poslanik, brigom i odgojem, uspio da izbriše iz srca i duša svojih drugova - ashaba.

Tako su političke osnove hilafeta doživjele drastične promjene usljed sve izraženije nadmoćnosti beduina. Čisti islamski principi, ciljevi i kriteriji, o kojima je podučavao Poslanik, nisu više bili vodeća snaga novih armija i novih politika. Neizbježni rezultat takvog razvoja događaja bili su međusobni sukobi i konačni pad hilafeta, na čije mjesto je sada došla vladavina plemena sa etnocentričnim i despotskim plemenskim vođama dinastije Omejjada.

U takvim okolnostima bilo je sasvim normalno da vjersko i političko vodstvo Mekke i Medine ne potraje duže od jednog stoljeća i da naponi Husejna ibn Alija, Abdullaha ibn El-Zubejra, Muhammeda zu-l-Nefsa el-Zekijja, Zejda ibn Alija i drugih, dožive poraz u krvavim građanskim ratovima protiv nadmoćne beduinske većine. Kako je vrijeme prolazilo, brojni Perzijanci, Bizantinci, Indijci, Turci, Afrikanci i drugi ulazili su u islamsku vjersku zajednicu, ali bez prednosti koji je pružao kompletan islamski odgoj, u kojem nije bilo mjesta za njihove stare predrasude i predislamska shvatanja. Odsustvo tog elementa dovodilo je do toga da su se mnogi stanovnici ummeta udaljavali od čisto islamske prakse, razumijevanja i metoda. Ukratko, kada je beduinska plemenska većina osvojila vlast, osnova političke vlasti se promijenila i ummet je bio izvrgnut mješavini predislamskih i islamskih stilova vodstva i politike.

Procjep između političkog i vjerskog vodstva

Dominacija beduina u vojsci koja je dovela do pada hilafeta i stupanja na vlast Omejjadske dinastije, bila je prvim uzrokom promjena i odstupanja; međutim sa ovom očiglednom promjenom su se pojavile neke jedva zamjetljive, ali podmukle promjene. Procjep je nastao u redovima među vodećim ličnostima društva, između političkih i vjerskih intelektualnih vođa. Ovaj procjep postao je jedan od najvažnijih faktora u rasipanju nevjerovatne energije koju je generirala snaga islama.

Nakon što su etničke i diktatorske snage etablirane u islamski društveni sistem, vjerske intelektualne vođe, smještene u Hidžazu, odbili su da prihvate realnost i razloge za nove promjene. Umjesto toga, oni su svoje suprotstavljanje svim plemenskim snagama, uključujući i Omejjadsku lozu Kurejša, bazirali na dogmi i mišljenju, nasuprot etničkom principu.

Kada su stoljetni građanski ratovi iscrpili vjersku inteligenciju (koja nije bila u stanju da pridobije podršku masa, čije su razmišljanje i odgoj bili sasvim plemenske i etničke prirode), njeni pripadnici su se povukli daleko od političkog vodstva, odustajući od svakog pokušaja stvaranja značajnije opozicije. Strategija novog političkog vodstva bila je sputavanje vjerske inteligencije i prisiljavanje njenih članova na pokornost. Prema tome, sudbina većine uleme, naročito četverice intelektualaca koji su osnovali pravne škole mišljenja, bila je mučenje i egzemplarno kažnjavanje. Imam Ebu Hanifa (umro 150. po H./767 po Isau) umro je

u zatvoru zato što je odbio da bude sudija u režimu koji nije odan islamu. Kada je Imam Malik (umro 175 po H./795 po Isau) izjavio da je *talak* (razvod) nevažeći ako je izrečen pod prisilom, bio je tako teško pretučen da mu je jedna ruka ostala paralizirana.²

I Ahmed ibn Hanbel (umro 241 po H./855 po Isau) je pretrpio velike patnje zbog svog suprotstavljanja političkim ambicijama vladara. Imam El-Šafija (umro 204 po H./820 po Isau) bio je prisiljen da pobjegne od vlasti u Bagdadu, nakon što je u lancima doveden iz Jemena. Na kraju je morao prebjeći u Egipat, daleko od centra moći.

Procjep između političkog i vjerskog intelektualnog vodstva ummeta predstavljao je početak slabljenja muslimanske moći, pucanja strukture muslimanskog društva i krize u islamskoj misli i institucijama. Svi ovi faktori doprinijeli su da se vrata ummeta širom otvore za korupciju i propast. Islam je sve manje bio u stanju da održava svoju vitalnost. Kao rezultat, u dolazećim stoljećima su preživjeli samo tragovi islamskih duhovnih učenja. Ostatak njegove veličanstvene civilizacije je nestao.

Procjep između vjerskog intelektualnog i političkog vodstva bio je osnovni razlog svih bolesti koje su kasnije napadale ummet. Ovaj gorki procjep vodio je ka uklanjanju intelektualnog vodstva iz svih praktičnih i društvenih odgovornosti unutar ummeta. To je, opet, postao najvažniji

---

² Za vrijeme Abbasijskog hilafeta, podanici su primoravani da daju zakletvu na vjernost, u kojoj stoji da će, ako prekrše svoju vjernost halifi, biti automatski razvedeni od svojih žena. Prema tome, fetva imama Malika koja poništava razvod ako je izvršen pod prisilom, bila je vrlo važna politička izjava.

razlog paralize muslimanskog uma, koji se, bukvalno, povukao unutar zidova džamije. Unutar džamije, njegova najveća briga bile su knjige primarno teoretskog znanja, koje su se u osnovi bavile deskriptivnim i leksičkim pristupima tumačenju tekstova iz Kur'ana i hadisa. Druga briga intelektualnog vodstva bila je sprečavanje političkog vodstva i njegovih zastupnika da iskvare i pogrešno interpretiraju svete tekstove, u cilju opravdavanja svojih postupaka. Rezultat toga je da ummet ni sada nije u mogućnosti da se natječe sa drugim civilizacijama ni na materijalnom, ni na intelektualnom nivou. Ustvari, zapadna civilizacija ugrožava i samo njegovo postojanje.

Ovaj žalosni razvoj događaja vodio je prema nečemu što je opće poznato kao zatvaranje vrata *idžtihada*, iako, uistinu, *idžtihad* nije nikada ni imao vrata koja bi se mogla zatvoriti. "Zatvaranje vrata" je prije bila metafora za stagnaciju misli koja se zasnivala na nestanku privrženosti političkog vodstva islamu, vodstva koje je težilo da uvijekveći svoj autoritet i moć kroz despotizam i da sve čega se dotakne stavi u svoju službu i u službu svojih agentura. Sve to je imalo za cilj da ulemu potisne što dublje u kutove njihovih džamija, daleko od promjena koje su se nastavljale.

Procjep je, također, vodio nastajanju političkog vodstva koje je bilo lišeno intelektualne osnove, koja bi mu služila u vremenu promjena i koja bi generirala ideje, političke smjernice i upotrebljive alternative. Nije stoga iznenađujuće da je priroda političkog vodstva islamskog svijeta, generalno

gledajući, bila despotska i diktatorska. Rijetko je kada bilo prostora za *šuru*, što po Kur'anu podrazumijeva uključivanje masa u donošenje odluka koje se tiču poslova ummeta. Zato nema ničeg čudnog ni u načinu na koji je ummet blijedio, a potom i sasvim nestao kao jedna svjetska civilizacija sa svim svojim jedinstvenim karakteristikama, mišlju i institucijama.

Čitaocima ne bi trebalo biti teško razumjeti vrstu frakcionaštva i političke dezintegracije koja je pogodila političko tijelo ummeta poslije pada hilafeta. Međutim oni moraju razumjeti i razliku između snage civilizacijske vitalnosti koju je pokazao islam u svom ranom periodu i silne akumulacije bogatstva i teritorija do koje je došlo kasnije, kao posljedice prvobitne vitalnosti, i koja je dijelom bila rezultat bliženja propasti susjednih carstava - Pezijskog i Bizantinskog. Ovi spoljašnji znakovi vitalnosti su bili vidni unatoč unutrašnjem propadanju koje se začelo unutar muslimanskog ummeta, jer je gubitak vitalnosti o kojem mi govorimo bio relativan. Ustvari, ummet je u to vrijeme još uvijek posjedovao veliki dio svoje vitalnosti. Zbog toga je vrlo važno da čitaoci ne previde jednu činjenicu koju bi mogle zamaskirati spoljašnje okolnosti: snaga ummeta bila je iscrpljena.

Srž krize i budućnost ummeta

Kriza misli a ne kriza vjerovanja

Uprkos upornih ali zlosretnih pokušaja da se primijene strana ili tradicionalna rješenja na probleme ummeta, njegovo razumijevanje islamskog gledišta je ostalo nejasno.

Razlog tome je, vjerovatno, općenito pogrešno razumijevanje pojmova misli i vjerovanja od strane ummeta, tj. shvatanje misli i vjerovanja kao jedne iste stvari, apsolutno i vječno svete. Ustvari, ovo pogrešno shvatanje je upravo rezultat utjecaja koji su naši neprijatelji proširili među nama kroz kulturu, obrazovanje i medije. Dobro orkestrirana nastojanja orijentalista koji su se bavili izučavanjem islama ili muslimanskog svijeta samo su još više doprinijela našoj zbunjenosti. Jedan od faktora koji su bili uzrokom nedovoljne jasnoće u savremenoj islamskoj misli bile su psihološke smetnje koje su muslimanski um učinile pitomim poput kućnog ljubimca. Drugim riječima, muslimanski um nema dovoljno hrabrosti da analizira svoje intelektualno nasljedstvo ili ono što smatra svetim. Kao rezultat toga, on ne može razumjeti šta je zaista važno, te ne može napraviti razliku između onoga što je apsolutno i fundamentalno i onoga što je privremeno i ograničeno, ili procijeniti šta je suštinska vrijednost, a šta je stvar stila i izvedbe. Strahovi, nedostatak samopouzdanja i sumnje koji se nalaze u nama, onemogućavaju nam da iskreno analiziramo događaje, prateće faktore i propuste iz naše prošlosti.

Muslimanski um je tako postao zarobljenik ovih poimanja i osnovnih pristupa koji ga osuđuju da bude sputan greškama i digresijama iz prošlosti i lišen sposobnosti da pronikne u suštinu, uoči razliku i odredi vlastiti kurs, ili da sagleda dubinu problema sa kojima se suočava. On je jednostavno nesposoban da zacrta svoj kurs za budućnost, jer sjedi vezanih ruku i povezanih očiju u prašnjavom ćošku svoje davne prošlosti.

Ako se metodologija misli ne podvrgne promjenama i ako se njeni pristupi ne isprave, muslimanski um će ostati nesposoban da bilo šta duboko i kritički proanalizira. On će samo nastaviti da se kreće od jednog do drugog neodgovarajućeg rješenja. Nema sumnje, nastavi li ummet ovim putem, to će ga voditi daljnjoj dezintegraciji i kolapsu.

Političke i intelektualne vođe ummeta su bili potpuno izgubili nadu da će ikada imati potpuni monopol u vodstvu, što je samo predstavljalo dodatni teret za jadni muslimanski um. Tako je svaka grupa nastojala da nametne neku svoju vrstu terorizma ummetu. Bez obzira na to kakve su mogle biti njihove namjere, političko vodstvo je prakticiralo vrstu materijalnog terorizma, dok je intelektualno vodstvo provodilo vrstu psihološkog terorizma. Te dvije grupe su postupale tako sa ciljem da osiguraju kontinuiranu pasivnost, slabost i potčinjenost muslimana prema vodstvu, kako u privatnom tako i u javnom životu. Međutim taj terorizam je poprimio tragikomične razmjere, jer ni samo političko i intelektualno vodstvo nije izmaklo njegovim negativnim posljedicama. Krajnji rezultat bilo je slabljenje ummeta koje je dovelo do kolapsa uporišta na koja se oslanjalo vodstvo, učinivši ga nesposobnim da se odbrani od naleta stranih kolonijalnih sila.

Zbog zamagljenosti muslimanske vizije i načina na koji je bila sputana, možemo uočiti da su muslimani ili prihvatili svoju prošlost sa svim njenim devijacijama i osobitostima misli, društva i organizacije, ili su je u potpunosti odbacivali zajedno sa svim njenim nerazdvojivim vrijednostima. Ova

vizija je kroz stoljeća postajala sve slabija kako je identitet ummeta bivao ophrvan nizom razornih bolesti, koje su ga onesposobile da pravi razliku između istine i dogme, između ciljeva i sredstava, religije i folklora, vrijednosti i banalnih događaja te između koncepcije i imitacije.

U suštini, muslimanski um bio se podijelio između grupa koje su od njega tražile ili da sve odbaci ili da sve prihvati, ne praveći razliku između historijskih činjenica i fikcije niti između sredstava i cilja. Neke grupacije u ummetu čak su tvrdile da su narodi i društva, čiji su materijalni resursi pretrpjeli gubitke, ustvari bili žrtve nematerijalnih i apstraktnih kriza.

Pitanje misli i sredstava spram pitanja vrijednosti ciljeva

Jasno je da niko ne može prigovoriti vrijednostima, principima i vjerovanjima koji čine temelje islama. Međutim neprijatelji islama ne govore o ovim pitanjima. Prema njima, kada je riječ o islamu, radi se o fatalizmu i tiraniji, političkom apsolutizmu, intelektualnim i psihološkim nedostacima, ekscesima trgovine robljem i degradacijom žene. Takvi ljudi, također, tvrde da su islamska vjerovanja samo mitovi muslimana, a da se historijat njihovih grešaka i vjerovanja zapravo sastoji od njihovih običaja i tradicija, kao i znakova njihovog neznanja, praznovjerja i predrasuda.

Ipak, treba imati na umu da su države naroda koji su prihvatili islam bile u stanju propadanja. Prema tome, sve što su ti narodi kasnije postigli bilo je rezultat prednosti islama i njegovih principa i pristupa. S druge strane, korijeni

svih nevolja u koje su unatoč islamu i njegovim vrijednostima ti narodi zapali, mogu se pronaći u načinu života njihovih ranijih civilizacija. Da nije bilo civilizacijskog utjecaja islama, njegovih vrijednosti i principa, muslimani bi, sigurno, imali mnogo više posla sa nepravdom, korupcijom i neznanjem.

Vrlo je važno da shvatimo da se propusti u životima muslimana ne mogu nikako povezivati sa vrijednostima, ciljevima i svrhama islama, nego radije sa načinom na koji muslimani razmišljaju, opažaju i rezonuju. Prema tome, kada govorimo o reformi, onda, ustvari, govorimo o muslimanskoj misli i umu. Ono čime se zaista treba pozabaviti jeste kako muslimanski um primjenjuje vrijednosti i principe islama u društvu i organizacijama, u specifičnim situacijama i pod različitim okolnostima.

Na kraju krajeva, ipak postoji razlika između principa međusobnog dogovora i solidarnosti i između načina i postupaka koji su korišteni pri realizaciji ovih principa (tj. onih koji su zapravo doveli do toga da se ovi principi izgube i protraće). Isto tako postoje razlike između viših ciljeva Šerijata i formuliranja politike pomoću koje se oni ostvaruju, kao i između šerijatskih principa i vrijednosti te načina i procedura za njihovo sprovođenje. Pojmovi poput vrijednosti, principa i ciljeva spadaju među univerzalne zakone postojanja koji, unatoč vremenskim i prostornim ograničenjima, postaju dio zdravog ljudskog karaktera. S druge strane, procedure, politike, pristupi i praktična mjerila su tijesno povezani sa zahtjevima određenog vremena i prostora.

Sve to znači da razlike između vjerovanja, principa i vrijednosti s jedne strane, i razmišljanja, razumijevanja i primjene (odnosno njenog odsustva ili nesavršenosti) s druge, predstavljaju ono ključno pitanje. Ako želimo da ikada ispravimo naš kurs u budućnosti ili da ostvarimo bilo kakvu značajnu reformu, moramo biti u potpunosti načisto sa ovim pitanjem. U konačnoj analizi, to potvrđuje da je u suštini kriza u koju je ummet zapao kriza misli a ne vjerovanja, da je to kriza metode a ne značenja, i da se sporno pitanje tiče sredstava a ne ciljeva. Ovo je tačka sa koje možemo otpočeti ozbiljno proučavanje i tako privesti kraju nepotrebnu konfuziju oko pretencioznih tvrdnji i istrošene tradicije.

Intelektualna izolacija: uzrok *taklida* i zaostalosti

Kako je vrijeme prolazilo, postajalo je sve teže ignorirati krizu muslimanskog uma, jer je procjep između teorije i prakse postajao sve veći. Muslimanski ciljevi pretvorili su se u nedostižne nade i nestvarne želje, a muslimanska dostignuća postala su samo dio historije i sjećanja na prošlost. Kada su neprijatelji ummeta zadobili kontrolu nad njim, propast muslimanskog društva i njegovog političkog vodstva je postala očigledna. Istu sudbinu, i u istoj mjeri, dijelila je muslimanska inteligencija, jer tada više nije bila sposobna da se suoči sa izazovima koje je pred nju stavljala invazija strane kulture.

Jasno je da su civilizacijski horizonti koje je ummet bio dostigao u prošlosti bili rezultat moćnog podsticaja koje su mu dale rane generacije muslimana. Ipak, iskra se morala

na kraju ugasiti, a kretanje je moralo jednom stati. Vremena i okolnosti su se promijenile. U momentu kada se političko vodstvo odvojilo od intelektualnog vodstva, ummet je izgubio i svoj put i svoju sposobnost obnavljanja. Podjela je prouzrokovala sklonost doslovnim tumačenjima, *taklid*, povlađivanje i praznovjerje u toj mjeri da su postali svakodnevna praksa. Ummet je izgubio svoju sposobnost rađanja novih ideja, osavremenjivanja svojih institucija i kreiranja planova, sredstava i politika koje bi bile suštinske za daljnji civilizacijski napredak.

Od vremena podjele vodstva, ummet je živio na ruševinama prostranih društvenih temelja koje su postavile rane generacije muslimana. U isto vrijeme, uzroci političkog i intelektualnog propadanja proširili su se na čitav ummet i njegovo vodstvo. To je bilo kretanje koje je praktično rezultiralo raspadom historijske islamske društvene strukture.

Intelektualno vodstvo, zbog svoje izolacije (koju im je često nametalo političko vodstvo), vrlo je rijetko ispunjavalo svoje društvene odgovornosti. Umjesto toga, ono se posvetilo izučavanju vjerskih tekstova, njegujući oazu vjerskih nauka i čuvajući kompliciranost klasičnog arapskog jezika (kao medija svih vjerskih tekstova i nauka). Ove aktivnosti vodile su nastajanju tekstualnih nauka Kur'ana, hadisa i arapskog jezika. Nauka *fikha* bila je od početka ograničena na propisivanje individualne prakse u formalnim aktima pobožnosti. Zbog toga *fikh* nikada nije razvio neku novu perspektivu koja bi prevladavala okvire svakodnevne prakse ranih generacija muslimana. Isto tako, praktična nauka *fikha*

nikada nije primijenjena na nauke doktrine (*akaid*), tako da su one u svojoj prirodi postale, općenito govoreći, teorijske i spekulativne. Zbog toga te nauke nikada nisu poprimile značajniju ulogu u vođenju ummeta.

Čak i glavni principi islama koji su vodili muslimanski um i ummet u njegovom razmišljanju i djelima u ranom dobu islama, bili su podijeljeni u dvije posebne grupe. Prva, važnija grupa, sadržavala je principe koji su se ticali očuvanja i interpretacije tekstualnih izvora islama. Druga grupa, potisnuta u pozadinu i zapostavljena kao sekundarna, sadržavala je principe koji su se ticali pravila i pristupa bitnih za analizu društvenih uvjeta, okolnosti i promjenljivih vrijednosti života u društvu.

Zbog ove podjele, principi koji su se odnosili na tekstove razvili su se u vrlo kompleksne nauke, dok su "sekundarni" principi i srodna znanstvena područja bili u potpunosti ignorirani. To su bili razlozi zbog kojih se nikada nisu, na pravi način, razvile društvene nauke iz islamskih principa i pristupa. To objašnjava i zašto se nikada nisu razvile ni islamske ekonomske, obrazovne, političke, komunikacijske, ili administrativne nauke. Materiju ovih nauka spomenuli bi, vrlo rijetko, samo klasični islamski učenjaci, i to usput, u digresijama ili zapažanjima. Pitanja poput uspostavljanja kadra u muslimanskom društvu, njegovog organiziranja i okvirne politike za njegov razvoj, uvijek su bila rješavana na *ad hoc* osnovi, sasvim proizvoljno, kao ishitrene reakcije na kolebljive okolnosti. Razlika između usputnih zapažanja datih u vezi sa nekom društvenom pojavom i korištenja formalnih društvenih nauka jeste ta da formalne nauke imaju

strukturu, polaze od realnosti i razumijevanja prirode, a potom idu prema svojim ciljevima, principima i vrijednostima. Društvene nauke regulirane su pravim rezultatima i nemaju potrebu da se skrivaju iza zamki i ispraznih fraza.

Kriza muslimanskog uma je povezana sa dostizanjem viših islamskih ciljeva i otjelovljenjem islamskih vrijednosti. Zbog toga je ona, po svojoj suštini i pristupu, kriza misli, ali istovremeno i kriza metodologije, koju ummet ne posjeduje u društvenim naukama. Kriza muslimanske misli je kriza u uspostavi društvenih nauka koje mogu pomoći ummetu u izgradnji njegove misli, organizacije, institucija i politika. Kada govorimo o društvenim naukama, u vidu imamo opće područje metodološkog proučavanja, bez ukazivanja na bilo koju određenu teoriju ili školu (zapadnjačku, ljevičarsku, istočnu i dr.). Sigurno je da će muslimanski um, sa svojim kompletnim i sveobuhvatnim izvorima znanja, značajno doprinijeti takvim naukama i disciplinama.

Sada je prerano govoriti do u detalje o pitanjima i problemima islamskih društvenih nauka. Međutim to su problemi koji će s vremenom postajati sve vidljiviji. Bez obzira na to sa kojom formulom počnemo, cilj je krenuti od onoga što je već poznato i koristiti ono što je čovječanstvo već postiglo u relevantnim područjima. Vrlo je važno da se to polazište ističe po svojoj *asali*, zrelosti i otvorenosti, tako da napredak može krenuti daleko od ograničenja onih tradicija koje su držale ummet zarobljenim toliko dugo vremena.

DRUGO POGLAVLJE

Tradicionalna metodologija islamske misli: procjena i kritika

Iz prethodne diskusije možemo vidjeti da tradicionalna rješenja, bila ona historijska ili strana, nisu uspjela postići svoj cilj, zato što nisu predstavljala prave pristupe reformi. Kriza ummeta nije kriza sposobnosti niti kriza resursa, nego kriza koncepata. Ta pojmovna kriza nije kriza vjerovanja, vrijednosti niti principa, već je prije dugotrajna kriza misli i metodologije, koja je nastala sa promjenama u političkim temeljima ummeta i sa rezultirajućim distanciranjem intelektualnog vodstva od svake vrste društvene odgovornosti. Razvoj krize zaustavio je svaki daljnji intelektualni i naučni napredak i onemogućio ummetu da ide u korak sa promjenama, razvojem i izazovima.

Srž krize je upravo ova nesposobnost da se ide ukorak sa napredovanjem drugih civilizacija. Međutim situacija se neće popraviti sve dok se ne pozabavimo pitanjima kao što su: korigovanje kursa kojim se kreće muslimanski um, ispravljanje puteva pristupa islamske misli nekim problemima i restrukturiranje njene metodologije na način koji će joj omogućiti da se bavi događajima, izazovima, odnosima i svim drugim aspektima društvenog života. Ako je metodologija ummeta ispravna, njegova misao će zračiti energijom neophodnom za reformacijske pokušaje i suočavanje sa izazovima.

Stoga moramo pobliže analizirati misao i metodologiju muslimanskog uma, da bi ih bolje razumjeli i da bi uvidjeli njihove nedostatke i pogreške. Nakon toga ćemo biti u stanju izvesti moguće zaključke o tome kako bi se muslimanski um trebao reformirati.

El-Usul: definicija i pojašnjenje

Nauka *usul el-fikh* (metodologija islamskog prava) je historijska metodologija islamske misli. Ova nauka predstavlja najvažniju komponentu metodologije koja je korištena u klasičnim islamskim disciplinama. Uzimajući u obzir stanovište učenjaka koji su ovladali ovom naukom i njenim granama od ranih generacija pa do danas, ona bi se mogla nazvati i tradicionalnom metodologijom islama, zbog toga što je njeno gledište uvijek podrazumijevalo pasivno, ako ne i slijepo, prihvatanje.

U ranim godinama islama, najširi principi i opća pravila ove metodologije odražavali su prirodu islamske misli i njenu korelaciju sa religijom i misijom islama. Najbolji primjer njenog duha i kreativne primjene može se naći u doba hilafeta, tj. u vremenu kada je Objava (*vahj*) smatrana izvorom vođenja i usmjeravanja i kada su i razum i *idžtihad* korišteni kao sredstva za razumijevanje i tumačenje Objave, kao i za analizu određenih događanja i razradu odgovora i strategija.

U doba *idžtihad*a koje je zatim uslijedilo, kada se po prvi put pojavio raskol među političkim i intelektualnim vodstvom ummeta, muslimanski mislioci i učenjaci su još

uvijek imali čvrstu vezu sa duhom poruke i metodama iz ranih godina islama. Oni su, kao rezultat toga, pisali i razmišljali na osnovu rane metodologije. Ipak, kako se povećavala njihova politička izolacija, oni su počinjali težiti isključivo akademskom proučavanju, pa su poučavali i pisali o najličnijim aspektima tekstova Kur'ana i hadisa, kao što su pitanja pobožnosti i obavljanja obreda, a izbjegavali su pitanja vezana za politiku, vladu, društvenu organizaciju i opću prirodu grupe i društva. Usljed toga, metodologija izvora koju su koristili postala je uvjetovana svojom svrhom, dok se u isto vrijeme prilagođavala okolnostima u kojima se razvijala i nad kojima islamski učenjaci nisu imali kontrole.

Uprkos tome, opći principi njihove metodologije ostali su otvoreni za razvoj i stvarni doprinos. Međutim, kontinuirani razvoj, baziran na duhu inovacije, za razliku od *taklida*, postao je odgovornost generacija koje su slijedile. Baviti se metodologijom na pravi način, izvući korist iz nje i graditi je tako da se može suočiti sa izazovima koje sa sobom nose promjenljive okolnosti, moguće je samo u duhu napretka. Takav duh bi omogućio metodologiji da se razvija na pozitivan i djelotvoran način, doprinoseći i životu izvan okvira ličnog. Ovaj duh bi omogućio islamskoj misli da održi svoju sveobuhvatnu i originalnu prirodu, kao i svoj *idžtihad* i komplementarnost svojih izvora i disciplina.

Bilo bi korisno napraviti kratak pregled univerzalnih pravila tradicionalne metodologije islamske misli, kakvu mi danas poznajemo. Ovaj pregled bi potaknuo diskusije o centralnim aspektima kritike i važnijim pitanjima metodologije.

Metodologija islamske misli predstavljena je naukom *usul el-fikh*, koja je, u svojim općim principima i aksiomima, predstavljena racionalnim temeljima i osnovnim pravilima islamskog mišljenja. Međutim *usul el-fikh* su, kao disciplinu, razvijali učenjaci iz druge generacije muslimana (*tabiina*) i onih koje su slijedile (*tabi' u el-tabiin*), tj. iz generacija koje su došle nakon vremena pravednih halifa (*el-hulefa el-rašidun*). Prema tome, djelo imama Eš-Šafiija, pod nazivom El-Risala, smatra se najstarijom teorijskom artikulacijom islamske metodologije uopće, a posebno nauke *usul el-fikh*.

Osnovni principi na kojima su ova nauka i metodologija bazirane mogu se podijeliti na dvije vrste: primarni i sekundarni. Primarni principi sastoje se, u osnovi, od nauka koje su povezane sa Kur'anom, sunnetom, *idžmom* (konsenzusom učenih) i *kijasom* (analogijom). Sekundarni principi sastoje se od nauka koje se bave izvorima dokaza. Učenjaci nisu saglasni u vezi s pitanjem kako i pod kojim uvjetima se mogu primijeniti ovi izvori (*el-edillah el-muhtelef fiha*), koji se uglavnom koriste kao osnova za proces *idžtihada*. Najvažniji sekundarni izvori su: *istihsan* (razložnija analogija), *el-mesalih el-murselah* (širi interesi zajednice), *sedd el-zera'i* (ometanje prividno legitimnih sredstava za nelegitimne ciljeve), *'urf* (običajno i pravno korištenje), kazivanja ashaba i praksa stanovnika Medine.

Šerijatske i nešerijatske nauke

Na osnovu ove podjele, nalazimo da su sve islamske nauke i discipline, još od vremena prvih generacija

muslimana, bile klasificirane kao šerijatske i nešerijatske nauke. Od najranijih generacija, karakteristika koja je odlikovala šerijatske nauke bila je njihova koncentracija na proučavanjima koja su povezana sa pravnim tumačenjima Kur'ana i sunneta. Na toj osnovi su se nauke Kur'ana i sunneta, *fikha*, teologije i klasičnog arapskog jezika razvijale u šerijatske nauke. Razlog ubrajanja nauka klasičnog arapskog jezika u glavne šerijatske nauke leži u činjenici da je arapski jezik suštinski element kod svakog proučavanja Kur'ana i sunneta.

Ova podjela odnosno razdvajanje u samim temeljima metodologije islamske misli objašnjava poziciju teoloških nauka (*ilm el-kelem*) na najnižoj ljestvici šerijatskih nauka. Iako proučavanje islamskih vjerovanja i doktrina zauzima centralno mjesto u teološkim naukama, njihovo uplitanje u domene komparativnih religijskih proučavanja i njihova prožetost aristotelovskom logikom i grčkom filozofijom, doveli su ih na nižu poziciju, ostavljajući ih otvorenim za još oštrije debate i podjele u redovima svih učenjaka koji su se njima bavili.

Tako je teologija ostala izvorom slabosti unutar misli ummeta. Kao rezultat, ummet nije bio u mogućnosti da je koristi kao vodiča za svoje postupke i promišljanja u domenima društvene i civilizacijske organizacije i razvoja. Drugi rezultat bila je podjela između sfera pravnih nauka, koje su orijentirane na život pojedinca, s jedne strane, i poučne i univerzalne orijentacije teoloških nauka s druge. U odsustvu komplementarnosti ovih dviju nauka nije stvorena jedna sveobuhvatna islamska vizija, a te nauke su

se nepotpuno razvile, što im je onemogućilo da idu u korak sa promjenama i izazovima sa kojima je bio suočen ummet.

U ovoj fazi diskusije biće neophodno da proanaliziramo svako osnovno pitanje u okviru tradicionalne islamske misli. To će nam omogućiti da razumijemo uzroke njenih nedostataka i da se na najbolji način pozabavimo spornim pitanjima.

Prvi izvori islama su Kur'an i sunnet. Najvažnije kvalifikacije za njihovo proučavanje po tradicionalnoj metodologiji podrazumijevaju historijsko, teorijsko i lingvističko znanje. Sva tradicionalna islamska proučavanje su se oslanjala na teoretisanje, dok su svi drugi vitalni elementi povezani sa ova dva izvora (tj. tumačenje i relevantnost u odnosu na stvarne situacije), bili na drugom mjestu po važnosti. Korištenje ovih elemenata zavisilo je od slučajnosti, od obrazovanja učenjaka i njegovog ličnog načina života.

Ova činjenica pomaže da razumijemo razloge dominacije jedne ustaljene leksičke metodologije u svim islamskim naukama i studijama, kao i razloge nestajanja *idžtihada*. Ta nam činjenica olakšava i da bolje razumijemo sposobnosti šaćice briljantnih učenjaka koji su nastavili prakticirati *idžtihad* kroz stoljeća, bez obzira na trajnu stagnaciju ove institucije. Njihov briljantni rad se može pratiti i u domenu političkog i društvenog života, što im je omogućilo da se pokažu u oblastima savremenih nauka, da shvate situaciju ummeta u cjelini i da objektivno analiziraju probleme, umjesto da se bave njima samo sa teorijskog i leksičkog stanovišta.

Drugo bitno zapažanje jeste da se tradicionalna proučavanja Kur'ana i sunneta često brkaju i da često jedno drugom osporavaju pozicije koje imaju i načine na koje su međusobno povezani. Skoro je nemoguće razaznati i u jednoj od ovih nauka njenu specifičnu ulogu ili doprinos. Zbog toga su savremene islamske nauke ostale u sjenci tradicionalnog historijskog *taklida* i ideje derogacije (*neskh*), što je dovelo do toga da su mudrost viših ciljeva Šerijata i ideje relevantnog i efikasnog *fikha* bile izgubljene. Osim toga, statična intelektualna atmosfera dovela je do zbrke oko nekih elemenata kao što su vremenske i prostorne dimenzije i pozicije specifičnih i kontekstualnih tekstova u vezi sa općim i univezalnim značenjima originalne Objave, i sa prirodom ljudskog roda i univerzuma.

Ovakvo stanje je suprotno onome koje nalazimo u tekstovima sunneta ili kakvo poznajemo iz života halifa i njihovih savremenika. Tako je, naprimjer, proučavanje sunneta pretvoreno u kompleksnu analizu formalnosti prenošenja hadisa. Ja ne želim osporavati važnost ovih proučavanja, ali želim ukazati na činjenicu da su prošla stoljeća otkako su sva ta pitanja riješena, klasificirana i kodificirana. Tragedija je u tome što islamski učenjaci nisu posvetili ni približno toliko pažnje značenju i relevantnosti tih istih hadisa.

Isto tako, ako bolje pogledamo osnovni koncept *idžme*, shvatićemo da njena svrha, definirana tradicionalnim proučavanjem *usula*, nije konsenzus u smislu dominantnog ili većinskog mišljenja, već apsolutni konsenzus koji ne

ostavlja mjesta za neslaganje i opoziciju. Prema tome, oni koji su proučavali *idžmu*, uvidjeli su da je praktično nemoguće koristiti *idžmu* u svim pitanjima od doktrinarnog ili pravnog značaja; ona je primjenjiva prvenstveno u pitanjima fundamentalnih učenja koja su posebno spomenuta u izvorima. Naravno, tamo gdje postoji jasan izvorni tekst, *idžma* uopće nije potreban!

Osim toga, na tu vrstu tradicionalne *idžme* koju su definirali učenjaci *usul el-fikha*, pozivaju se samo rijetke grupe specijaliziranih akademika u svojim studijama Kur'ana i hadisa. Prema tome, čak i ako je nekada takva *idžma* bila moguća, ona je u osnovi teorijska i nema praktičnog značaja za savremene muslimanske potrebe. Ona je u neskladu sa našim načinom razmišljanja i nije relevantna u našoj aktualnoj situaciji. Ta situacija, pored svojih teorijskih i akademskih dimenzija, ima stvarne društvene i političke dimenzije, te u njoj *idžma* postaje fenomen koji ovjekovječuje i podstiče procjep između intelektualnog i političkog vodstva ummeta. A zbog toga trpi cijelo društvo. U praktičnom smislu to najavljuje kraj istinskog značenja ummeta, odnosno muslimanske zajednice, koja se temelji na harmoniji i legitimnosti dviju vodećih grupa.

Prema tome, *idžma*, onakva kakvu su osmislili učenjaci *usula*, čisto je teorijska i ne predstavlja nikakav praktični niti pouzdani izvor, niti pravi izraz islamske društvene i političke dinamike. Kao takva, ona nema nikakvu značajniju ulogu u politici, vladi, ili u zakonodavstvu savremenog islamskog društva.

Muslimani bi trebali težiti da uspostave drugu vrstu *idžme*, bazirane na *idžtihadu* i *šuri*, one koja se uglavnom zasniva na ideji konsultiranja grupa kvalificiranih ljudi i vođa društva koji su predani islamu bez obzira na različite političke i intelektualne sklonosti. Potrebno je postići *idžmu* koja se temelji i na ideji vladavine većine, većine koju predstavlja istinsko i odgovorno vodstvo. To je vrsta *idžme* koja je potrebna ummetu kada ne može jednoglasno odlučiti o nekom pitanju. Ovdje možemo napraviti jasnu razliku između teorijskih nauka baziranih na ličnom mišljenju (naročito po pitanjima transakcija, organizacija i javne politike), i politički i zakonski obavezujućih zakona koji utječu na život muslimana u praktičnom, idejnom i etičkom smislu.

Četvrta primarna osnova je *kijas*, tj. primjena razumnog pristupa na događaje za koje nam ni Kur'an ni sunnet nisu dali upute. Svrha *kijasa* je da ustanovi sličnosti između trenutnih spornih događaja i događaja koji su se desili za vrijeme života Poslanika, u uvjerenju da će ta sličnost omogućiti primjenu istog načina odlučivanja. Međutim postoji jedno ograničenje vezano za prakticiranje *kijasa*: opće društvene okolnosti u oba slučaja moraju biti iste. U slučaju da postoji bilo kakva razlika, mora se utvrditi da li je ta razlika minimalna i ograničena samo na detalje, ili je fundamentalna i iziskuje pažnju. Ako se konstatira da su razlike nevažne, onda se može povući paralela sa historijskim događajem i mogu se primijeniti ista pravila.

Od doba najveće ekspanzije islama, u vrijeme halife Omera, desile su se sveobuhvatne i dalekosežne promjene.

Zbog toga, ovakva ograničena forma *kijasa* nije više praktična niti odgovarajuća za bavljenje sa savremenim problemima i promjenama. Ovo su shvatili i određeni klasični učenjaci, te su izabrali drugu opciju, *istihsan*. Ovo metodološko sredstvo je po prvi put ušlo u opticaj sa učenjacima *fikha* u Iraku, Perziji i centralnoj Aziji. Razlozi koji su doveli do pojave *istihsana* na ovim teritorijama bili su prvenstveno društveni razvoj u vremenu halifa, širenje islama u Perziji i osnivanje Abasidskog carstva. Ovaj period je bio obilježen masovnim demografskim, društvenim i političkim promjenama koje su poprimile do tada neviđene razmjere na Arapskom poluotoku, gdje je politička aktivnost učenjaka postala potpuno beznačajna nakon odlaska prvog halife.

Istihsan je prvi na listi sekundarnih izvora u nauci *usul el-fikh*. Njegov razvoj jasno ukazuje na promjenljive zakonodavne i društvene potrebe društva, posebno u razvijenijim urbanim sredinama, u zemljama u kojima su cvjetale predislamske civilizacije. Tradicionalna forma *kijasa* i njegov metod poređenja jednog slučaja ili događaja sa drugim koji mu je sličan u nekom (ali ne u svakom) pogledu, bili su isuviše pojednostavljeni. Takva metoda je ustvari navodila na pogrešne zaključke jer je odvrćala pažnju učenjaka od traženja istinskih uzroka problema društva i navodila ih da svoje pravne odluke i sudove zasnivaju na okolnostima koje nisu predstavljale kompletnu niti istinitu sliku datih situacija. To pojašnjava potrebu za *istihsanom*, jer bez njega pravni učenjak se ne bi mogao izdići iznad ograničenog pristupa *kijasa* i vlastite nemogućnosti da primijeni sveobuhvatniji pristup koji bi uzeo u obzir više

ciljeve i prioritete Šerijata. To je bio jedini način za pravniku da prekorači preko okvira ograničenih pojedinosti problema koji su se stalno pojavljivali i da donese odluke koje odražavaju pravi duh Šerijata i njegovih viših ciljeva. Nema sumnje da su tako donesene odluke, dugoročno gledano, uvijek bolje za islam.

Da bismo obuhvatili vitalno pitanje razumijevanja islamskih institucija i društvenih promjena, potrebno je uočiti da se većina klasičnih pravniku, naročito onih posebno sklonih doslovnim tumačenjima, opredjeljivala uvijek za samo jedan način suočavanja sa društvenim promjenama: inertno prihvatanje njihovih posljedica. Jedina alternativa koja im je stajala na raspolaganju bila je da napuste metode svoje metodologije doslovnog tumačenja i njene sužene horizonte, kako bi uzeli u obzir ciljeve, principe i prioritete Šerijata.

Među primjerima ovog novog fenomena bio je odnos učenjaka prema reguliranju cijena. Iako u hadisima postoje tekstovi koji kategorično zabranjuju takvo reguliranje, i bez obzira na prirodnu sklonost učenjaka bukvalnom prihvaćanju svega iz sunneta, oni su se odlučili za reguliranje cijena jer su uvidjeli da će, u protivnom, doći do ekonomske nepravde. Pošto nisu bili sposobni da riješe problem na sveobuhvatan način koji bi uspostavio ekonomsku ravnotežu, nisu imali drugog izbora osim da odluče u korist reguliranja i vladine intervencije na tržištu, dakle fiksiranja cijena.

Zapostavljanje društvenih nauka

Ova zapažanja o općim pravcima koje su slijedili tradicionalni *usul* i metodologija te njihovi korijeni i razvoj, pojašnjavaju kako je sekundarni *usul* predstavljao principe i pristupe islamskog racionalizma u pogledu stvarnosti i života. Ipak, iako su ovi principi predstavljali osnovu *idžtihada* i njegove praktične primjene, davanje sekundarnog značaja tim principima ukazuje na slabosti od kojih su patile islamska misao i metodologija uopće. One su istovremeno vodile ka društvenom, organizacijskom i kulturnom zaostajanju, koje je bilo uzrokom slabljenja i konačnog pada ummeta.

Očiti rezultat povlačenja (prinudnog ili ne) intelektualnog vodstva iz javnog života bio je taj da principi i metodološka sredstva intelektualnog vodstva nisu nikada značajnije ušla u upotrebu u razvijanju čisto islamskih nauka *fitreta* i muslimanskog društva (u vidu današnjih društvenih nauka). Kao posljedica političkih nemira koje je iskusio islamski svijet od vremena "velike *fitne*" i ubistva Osmana ibn Affana, koji su na kraju doveli do uspostavljanja Emevijske dinastije, političko i intelektualno vodstvo ummeta išli su različitim putevima. Sa distanciranjem predanog islamskog intelektualnog vodstva od svih stvarnih oblika vlasti, islamska misao prestala je da koristi *usul* za razvoj nauka i disciplina koje se bave organizacijom i blagostanjem društva, te se sve više fokusirala na duhovne i obredne potrebe muslimanskog pojedinca.

Pošto smo razmotrili događaje koji su doprinijeli razvoju islamske misli i njene metodologije, možemo bolje razumijeti

uzroke neuspjeha islamskog racionalizma i razloge zbog kojih su se vrata prema istinskom *idžtihadu* i intelektualnoj inicijativi tako rano zatvorila u historiji ummeta. Iako je bilo dosta izvrsnih doprinosa u ovim područjima, sve se svodilo na pojedinačna nastojanja koja nikada nisu prerasla u nešto poput formalnog intelektualnog pokreta. To objašnjava zašto u nauci o *fikhhu* ponekad možemo naići na primjere dubokih razmišljanja o prirodi i djelovanju društva. Međutim ove izolirane misli ne mogu se ni na koji način smatrati “islamskim društvenim naukama”, niti se može očekivati da će one postati novi trend u islamskoj misli i da će uputiti ummet i njegove institucije prema pravim rješenjima. Na temelju onoga što znamo o razvoju islamske misli, možemo shvatiti razloge odsustva ozbiljnih intelektualnih studija koje bi se bavile općom organizacijom društva i pitanjima vlasti, vlade, hilafeta i politike. Sva važna pitanja o tome šta sačinjava ummet i bit njegovog postojanja su ili potpuno ignorirana ili tek ovlaš spomenuta u djelima od manje važnosti.

Intelektualni okvir, koji se razvio razdvajanjem političkog i intelektualnog vodstva, odrazio se i na metodologiju i na sadržaj islamske misli, kao i na islamske nauke i na njihova područja interesa. Kao rezultat, sve ove nauke našle su se bespomoćno zaglibljene u doslovnom tumačenju i deskriptivnom tradicionalizmu. Ovakav razvoj događaja bio je posljedica pretjerane pažnje koju su klasični učenjaci posvećivali jeziku i književnosti i ostalim znanjima potrebnim za pravilno i ortodoksno razumijevanje tekstova.

To je rezultiralo otvaranjem intelektualnog ambisa koji je vodio jasnoj podjeli unutar društva ummeta. Na jednoj strani je bio pojedinac, a na drugoj društvo u svojoj cjelini. Klasični islamski učenjaci su svoju brigu fokusirali na pojedinca, posebno u pitanjima pobožnosti, obreda, ličnog prava i transakcija. Dakle, poslovi muslimana kao pojedinaca su uglavnom bili regulirani kroz mišljenja pravnika i njihove zakonske izjave (fetve). Poslovi društva kao cjeline, kao i poslovi države, postali su isključivo područje kraljevske porodice i feudalne hijerarhije, odnosno područje moćnih i utjecajnih. Kako obični ljudi, tako i učenjaci su na takve vode i vlasti gledali sa krajnjim nepovjerenjem i sumnjom.

Intelektualna i psihološka atmosfera otuđenja dovela je do skromnog i nepotpunog shvatanja politike i društva od strane tradicionalnih učenjaka. Bez vodstva i znanja učenjaka, trpjele su i politika i institucije ummeta. Lišene doprinosa intelektualnog vodstva, istinske islamske institucije se nikada nisu razvile. Umjesto toga, sve institucije koje se jesu razvile pale su u ruke korumpiranih funkcionera. Koncept ummeta kao entiteta, grupe, države ili društva, nikada nije zaškrio u unutarnjoj svijesti ummeta.

Druga posljedica ovoga ambisa bila je slabljenje predanosti političkog vodstva islamskim učenjima i principima, kao i nedostatak svakog formalnog i sveobuhvatnog obrazovnog ili kulturnog programa. Kako su ummet i njegove institucije postajali sve slabiji, slabila je i uloga njegovog vodstva i njegovih zakona, sve dok se ummet, konačno, nije podijelio na sekte, plemena, kmetstva

i međusobno suprotstavljene grupacije, u kojima nije bilo ni vjere ni savjesti.

Pod utjecajima ovih faktora, suština islamske misli i obrazovanja preobrazila se u strahovanje, prinudu i potčinjavanje. Tu praksu su, namjerno ili ne, propagirali i podsticali svi segmenti političkog, društvenog i intelektualnog vodstva ummeta.

Sukob između razuma i Objave

Među najvažnije posljedice intelektualnog i političkog otuđivanja i konfrontacije spada i postojanje imaginarne borbe između razuma i Objave. Ova je borba rezultirala zlosretnim procjepom između pravnih nauka *fikha* i nauka teologije (*ilm el-ke lam*). Ovaj procjep nije bio ograničen samo na spoljne aspekte ili na određena specijalizirana i apstraktna pitanja, jer je to u suštini bio ozbiljan intelektualni procjep koji je ostavio duboke posljedice na odnos između ideja i ciljeva religije na jednoj strani, i između društvenog života i institucija na drugoj. Kao rezultat, teološke nauke su se uplele u filozofske rasprave i racionalne debate (najčešće vezane za metafiziku i pitanja o “nevidljivom svijetu”), koje nisu bile relevantne za islamski um niti za pitanja od njegovog interesa. Ovakve intelektualne akrobacije postepeno su iscrpile muslimanski um i zamaglile pravu islamsku viziju, i na taj način negativno utjecale na muslimanski intelekt u vezi s pitanjima “vidljivog i nevidljivog” (tj. Objave, razuma, vjere, determinizma i slobodne volje, Božijih imena i atributa te cijelog niza besmislenih intelektualnih mudrovanja koja nisu

dala nikakav doprinos ummetu, njegovoj misli i vjeri). Rezultat toga bio je da nauka *fikha*, i islamska misao uopće, nisu nikada formulirale jasnu teološku osnovu koja bi mogla predstavljati ciljeve i principe za socijalni i organizacioni razvoj i napredak ummeta. Na taj način, islamski um i misao postali su zatvorenici specifične i ograničene metodologije koja nije bila sposobna da se razvija i da ide u korak sa stalno promjenljivom stvarnošću, potrebama i mogućnostima.

Drugo tradicionalno pitanje islamske misli koje oslikava ovo stanje, uključujući i ambis između intelektualnog i političkog vodstva, jeste abrogacija (*neskh*) tekstova iz Kur'ana i sunneta. Široko rasprostranjeno i prihvaćeno mišljenje o ovome pitanju jeste da se ispravne pravne odluke i učenja nalaze u zadnjem objavljenom tekstu, tako da se prethodna shvatanja i odluke izvedeni iz ranijih tekstova poništavaju. Međutim ovo poništavanje nije uvijek uzimalo u obzir okolnosti pod kojim su te odluke donesene niti mudrost koja je ležala iza prethodnog zakonodavstva. Na ovaj način, i bez obzira na sve različitosti koje su postojale između sadržaja i okolnosti dvaju slučajeva, pojam *neskha* u islamskom pravu postao je skoro sinonim pojma abrogacije u pravnim sistemima koje je napravio čovjek, u kojima novije zakonodavstvo ima prednost nad ranijim zakonodavstvom zbog razlika u okolnostima.

Ovo gledište, općenito uzevši, vodi pretpostavci da se sve islamsko zakonodavstvo i organizacija društva trebaju oblikovati po primjeru Medine u vrijeme posljednjih dana Poslanika, tj. poslije osvajanja Mekke. Taj period se može nazvati “drugo medinsko doba” za razliku od “prvog

medinskog doba". Prvo medinsko doba bilo je okarakterizirano strahom, slabošću i oskudicom, jer je to bilo vrijeme razvoja unutar neprijateljskog okruženja. Po mom mišljenju, vrijeme Poslanika može se podijeliti na tri zasebne faze: "mekansko doba" (početna faza za vrijeme koje je primjenjivan individualni propagandni stil u cilju širenja islama. U tom periodu je bilo neophodno uvesti osnove vjerovanja i principe promjena u društvo u cjelini), "prvo medinsko doba" i "drugo medinsko doba".

Sveobuhvatna analiza progresije Objave i poslaničke misije ukazuje na strategije i napore koji su primjenjivani u suočavanju sa promjenljivim okolnostima i situacijama, a koji su, u isto vrijeme, zadržavali iste osnovne principe koji potječu iz jedinstvenog božanskog izvora. Mekansko doba, koje predstavlja fazu širenja i reforme bazirane na novim višim ciljevima, bavilo se pitanjima poziva, dijaloga sa osnovama i generalizacija. Upravo zato je Poslanik upozoravao svoje sljedbenike da nikada ne koriste metode konfrontacije i da na otvoreno neprijateljstvo ne odgovaraju neprijateljstvom. Bez obzira na sve patnje kroz koje su morali proći, rani muslimani se nikada nisu okrenuli od osnovnog cilja: reforme društva.

Osim toga, ovo pitanje je, općenito gledano, bilo političko pitanje, a jedino što može utjecati na političare je politika. Štaviše, nenasilan odgovor na nasilje izlaže agresora pred cijelim svijetom, dok sporno pitanje dolazi u središte pažnje i postaje predmetom suosjećanja, bez obzira na pojedinosti.

Prvo medinsko doba započelo je prije hudejbijskog primirja, u vrijeme kada su muslimani formirali svoju politiku, suočeni sa zavjerama i savezima paganskih arapskih plemena sa jevrejima. Prema tome, možemo zaključiti da su dominantne karakteristike ovoga perioda bile disciplina i požrtvovnost, kao i korištenje sile kao odgovora na nasilje, sa ciljem da se zastraše neprijatelji i obeshrabre u njihovim pokušajima da ikada više napadnu muslimane.

Drugo medinsko doba, od vremena Hudejbije do vremena kada su nova muslimanska država i društvo zadobili apsolutnu nadmoć nad svim svojim protivnicima, donijelo je sa sobom finalizaciju detaljnih organizacijskih i društvenih priprema za osiguranje napretka i zaštite društva. Ovo je, također, bio period u kojem se nova muslimanska država sa razumijevanjem i trpeljivošću odnosila prema svojim neprijateljima i susjedima.

Treba napomenuti da su načini pristupa problemima i priroda zakonodavstva u to vrijeme, iako su imali slične vizije i ciljeve, odražavali politiku zasnovanu na realnostima tog perioda i nivou razvoja države. Osim toga, njihov cilj je bio da utječu, upućuju i dovedu do plodonosnih promjena u datim uvjetima.

U tom periodu, svaka zamisao u domenu djelovanja ili zakonodavstva koja ne bi uzela u obzir specifičnu prirodu tog postupka ili zakona, bila bi ravna kriminalnom činu protiv misli ummeta, zato što bi ulogu islama kao vodiča pretvorila u krute teorijske lance koji su daleko od stvarnog života i prilika te od politike i strategija koje odgovaraju određenom nivou razvoja.

Prema tome, koncept *nesha* kao abrogacije (poništenja) starijeg novijim na striktno akademski i legalistički način predstavlja nešto što se, u ovim godinama, ni na koji način ne može primijeniti izvan institucija koje funkcioniraju na strogo parlamentarnom principu. (Očiti razlog toga jeste činjenica da su ovakve institucije jedine u kojima postoje smjernice za provedbu zakonodavnih odluka.) Dakle, sve što je usvojeno kao novi zakon o bilo kojem pitanju automatski anulira prethodni zakonodavni akt kao ništavan i nevažeći. Međutim ovdje se radi o materiji koja predstavlja nešto sasvim različito od tumačenja teksta Objave ili konsultiranja Objave prilikom rješavanja ovosvjetskih poslova u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu.

Koncept *neskha*, prema tradicionalnoj elaboraciji, odražava statično razumijevanje u okviru metodologije islamske misli, zbog toga što ne uzima u obzir različitosti između opće i univerzalne prirode kur'anskih učenja, za razliku od specifičnog i pojedinačnog pristupa temama iz sunneta. Tradicionalni koncept *neskha*, također, apsolutno ne uzima u obzir elemente vremena i prostora prilikom procesa interpretiranja i primjene tekstova, kao ni prilikom njihovog poređenja i analiziranja. Ovaj problem jasno ilustrira nedovoljna pažnja koja je posvećena izučavanju *esbab el-nuzul* (nauka o okolnostima objavljivanja određenih ajeta Kur'ana), kao i nedostatak naučnih radova o toj temi. Nažalost, zainteresiranost islamskih učenjaka za okolnosti koje su dovele do određenih kazivanja i djela Poslanika i njihovu hronologiju bila je još manja.

Tradicionalni koncept *neskha* koji preovladava u metolološkim *usul* naukama (koncept koji je označio kontradikciju i abrogaciju kakva se primjenjuje u zakonima koje je propisao čovjek), izaziva osjetljivost kod modernog učenjaka, mislioca, zakonodavca i vođe koji se u svom traženju odgovarajuće upute, pravne odluke, politike, ideje i rješenja za trenutne situacije oslanja na uzore iz Poslanikovog doba. Mada aktuelne situacije mogu imati nešto zajedničkih elemenata sa situacijama iz poslaničkog doba, ipak su njihove razlike mnogo brojnije.

Današnji muslimanski učenjak zapaziće da je koncept *neskha* u svojoj tradicionalnoj formi u sukobu sa mnogim osnovnim principima Objave, tj. da je poništio i ograničio područje njihove primjenljivosti, uključujući samo ono što je bilo relevantno za vrijeme drugog medinskog doba.

Dva primjera negativnih posljedica koncepta *neskha* su pitanja odnosa između muslimana i nemuslimana te posljedica koje je pogrešna interpretacija imala na da'vu, međunarodne odnose, islamsko pravo i političku strategiju.

U pogledu odnosa muslimana i nemuslimana uvidamo da je "ajet mača":

...onda borite se protiv mnogobožaca gdje god ih nađete...
(Kur'an, 9:5)

jasan primjer negativnih posljedica klasičnog tumačenja *neskha* kao poništenja. Ovaj ajet bio je objavljen kasno u drugom medinskom dobu, odnosno u vremenu kada su muslimani imali moć i dominirali nad svojim neprijateljima, paganskim Arapima koji su se skoro dvadeset godina

suprotstavljali misiji i poruci islama kroz otvoreno neprijateljstvo, zavjere i kontinuirano kršenje dogovora, bez obzira na diplomaciju, mirotvorne inicijative i strpljenje muslimana i muslimanske države. Zbog toga je Kur'an naredio muslimanima da se bore protiv tvrdoglavih i jogunastih beduina dok ne prihvate islam i postanu članovi njegovog izgrađenog i civiliziranog društva. Samo tako se njihova situacija mogla popraviti i okončati njihova agresija. Ali ovdje otkrivamo da tradicionalno tumačenje *neskha* nije uspjelo izvući pravu perspektivu ove situacije, perspektivu reforme, poboljšanja karaktera i reagiranja na nepravdu i tlačenje snagom otpora. Tradicionalna interpretacija se, umjesto toga, proširila i na područje da've, odnosa sa drugima i svih drugih oblika odnosa sa nemuslimanima. Isključivim izvlačenjem sličnosti u ovim događajima, gubi se svaki osjećaj za odnos prema sebi ravnima, prema zaslužnim ljudima koji čine dobro i prema onima čija srca treba omekšati jer pokazuju da se približavaju islamu. Tako je tolerancija kao pojam postala uvjetovana vrijednost, kvalificirana i namijenjena samo za određene situacije, dok je pojam ograničavanja slobode pojedinca na vlastito vjersko uvjerenje postao čvrsto i rašireno pravilo.

Na isti način je i značenje kur'anskog pojma "sljedbenici Knjige" (i odnosa koje je Poslanik imao sa njima) izgubilo svoju sveobuhvatnost, isključujući sve narode koji su pripadali ostalim prosvijetljenim i civiliziranim religijama. Umjesto toga, ljudi su shvatili da je taj pojam ograničen samo na specifično i nedvosmisleno spomenute: jevreje, kršćane i međžusije.

O ovom pitanju i njegovim dalekosežnim posljedicama govorim u svojoj knjizi "Islamska teorija međunarodnih odnosa: Novi pravci za islamsku metodologiju i misao". U toj knjizi sam zaključio da očite kontradiktornosti između objavljenih tekstova i šerijatskih zakona, ne moraju neophodno značiti da neki od njih mora biti abrogiran ili poništen. Pravo značenje ovih kontradiktornosti prije leži u činjenici da ljudski život i društvo, suočeni sa različitim okolnostima, zahtijevaju različite oblike reguliranja. Prema tome, primjena određene šerijatske odluke zavisi od preovladavajućih okolnosti. Naprimjer, kada nemuslimani žive u miru sa muslimanima i kada se prema njima odnose na častan način, onda i muslimani moraju prema njima da se odnose na isti način. Ali kada se nemuslimani ponašaju agresivno prema islamu i muslimanima, onda je jedini pravi odgovor muslimana konfrontacija, pa čak i otvoreni sukob. Ne smije se usljed pogrešnog razumijevanja *neskha* zamjenjivati jedna situacija drugom. Drugim riječima, primjenjivanje određene pravne odluke zavisi od situacije. Međutim u slučaju da se okolnosti promijene, nema svrhe insistirati na zadržavanju irelevantnih zakona i pravila. Tada je bolje potražiti nove propise koji uzimaju u obzir nove okolnosti. Na ovaj način možemo uvidjeti da je "ajet mača" sasvim kompatibilan sa ostalim kur'anskim ajetima koji insistiraju na toleranciji i uzdržljivosti prema nemuslimanima.

Stoga je tumačenje ovog ajeta kao posljednje objavljene riječi o ovom pitanju i kao posljedne Poslanikove prakse ustvari oprečno ideji o konačnosti islama i njegovoj univerzalnoj misiji.

U vrijeme smrti Poslanika, novo islamsko društvo bilo je steklo dominaciju nad svojim neprijateljima na području cijelog Arapskog poluotoka. Takva situacija se održala i za vrijeme Emevijske i Abasijske dinastije, dok je *idžtihad* bio živ i dok su cvjetale klasične škole *fikha*. Međutim danas je muslimansko društvo oslabljeno i po mnogo čemu podsjeća na stanje u kojem su bili prvi muslimani u ranim danima Mekke, na situaciju u periodu prve selidbe u Etiopiju, prvog medinskog doba i na stanje prije hudejbijskog sporazuma i osvajanja Mekke. To su sve periodi u kojima su muslimani bili bukvalno okruženi neprijateljima koji su im prijetili smrću i razaranjem.

Kada bi savremeni muslimani pažljivo analizirali učenja islama i prioritete, politiku, organizaciju i strategije koje je primjenjivao Poslanik prije hudejbijskog sporazuma i osvajanja Mekke, saznali bi mnogo o tome kako potlačene, slabe i neopremljene nacije trebaju da se suoče sa izazovima koje pred njih postavljaju njihovi moćni neprijatelji. Današnje slabe i potlačene muslimanske mase, sigurno, mogu mnogo naučiti od politike i metoda koje je provodio Poslanik u svrhu ekonomskog, političkog i vojnog napretka slabe i unazađene muslimanske zajednice.

Drugi primjer tradicionalnog tumačenja *neskha* odnosi se na stavove islamske misli prema strategijama da've i implementaciji islamskog prava. U osnovi, postoje dva toka mišljenja o ovim pitanjima. Jedna grupa, koja smatra da trenutno stanje muslimanskog svijeta liči na mekanski period i prvo medinsko doba, tvrdi da se muslimani trebaju

pozabaviti pitanjima vjere i njenog propagiranja na način na koji su to radili rani muslimani. Oni smatraju da se pitanja poput transakcija, uređenja i administracije, koja su odlikovala drugo medinsko doba, ne trebaju ovaj put uzimati u razmatranje. Druga grupa, međutim, smatra da je trenutno stanje muslimana sličnije njihovom stanju za vrijeme drugog medinskog doba, kada su muslimani bili većina i kada su držali cijeli Arapski poluotok. Osim toga, shvatanje druge grupe jeste da *neskh* podrazumijeva da su pravila i politike drugog medinskog doba ukinule sva prethodna pravila i politike, te smatraju obavezujućim samo ona učenja koja potječu iz kasnijeg perioda.

Nema sumnje da su određena pravila i učenja iz ranijeg doba zaista zamijenjena u kasnijem periodu, ali mi moramo vjerovati da su religija i misija islama ustvari dva dijela iste cjeline. Zbog toga je neispravno reći da određena osoba ili organizacija trenutno prolazi kroz fazu koja vrlo sličići mekanskoj fazi, te da zbog toga ta osoba ili organizacija ne mora da slijedi učenja iz kasnijeg medinskog doba.

Mi prije moramo razumijeti da su i formalnost religije i fleksibilnost misije prošli kroz različite faze te da se te faze ne mogu porediti sa trenutnim situacijama, zbog toga što su se mnogi njihovi važni elementi sasvim promijenili. Jednako je nerazborito pokušavati silom izvući neku izobličenu analogiju iz bilo kojeg historijskog doba, prvenstveno zato što je nemoguće praviti poređenja između ljudi koji su živjeli dok se islam još objavljivao i onih koji su živjeli pošto je Objava kompletirana.

Ona prava pitanja tiču se općeg i posebnog, metodologije islamske misli, zanemarivanja elemenata vremena i prostora u kompoziciji društva i ideje Objave kao izvora znanja koji je komplementaran i razumu i prirodi, tako da čovječanstvo može odigrati svoju ulogu i činiti dobro na Zemlji. Pojedinci i društva u različitim vremenima i na različitim mjestima razlikovat će se zavisno od njihovih stanja, mogućnosti, potreba i izazova. Prema tome, i njihove politike i načini organizacije će također biti različiti. Čak će se i savremena društva znatno razlikovati među sobom, a razlike u vremenu neće biti ništa važnije od razlika u prostoru. Prema tome, kada se sveobuhvatno posmatra neki problem, zaista nema potrebe da se određena situacija označava mekanskom ili medinskom. Mi moramo analizirati situacije na realističan način i na osnovu prirodnih zakona i viših šerijatskih ciljeva, svrhe i principa. Osim toga, potrebna nam je dinamična vrsta *fikha*, tj. vrsta *fikha* koja se oslanja na žive ideje prilagođene okolnostima savremenog društva, a ne na okamenjene i usiljene pravne analogije ili na *kijas* iz davne prošlosti. Dakle, svaki pojedinac i svako društvo prolazi kroz vlastite posebne faze u svjetlu širih šerijatskih principa.

Jedan od problema koji trenutno okupira ummet jeste problem “*riba*” (kamate). Savremena primjena tradicionalne metodologije od strane muslimanskih učenjaka i studenata pokazala se neodgovarajućom s obzirom na važnost ovog pitanja i njegovih implikacija, kao i na relevantne kur’anske upute i praksu Poslanika. Poslije dublje analize uviđamo da su ovi nedostaci uzrokovani ograničenom vizijom i neiskustvom islamskih učenjaka u

pitanjima ekonomije i društvenih nauka uopće. Rezultat je bio da su njihovi napori doveli do formiranja mnoštva formalističkih i kontradiktornih praksi u pogledu značenja i važnosti ovoga pojma. Danas postoji čak više od dvadeset različitih škola mišljenja koje se bave ovim problemom.

Interesantno je da su mnoge od ovih škola ignorirale veoma važan autentični hadis koji bi, ako se posmatra iz sveobuhvatne ekonomske perspektive, mogao značajno doprinijeti pojašnjavanju Poslanikovog rezonovanja na kome su se zasnivale njegova ekonomska politika i faze kroz koje je prošla. Ovaj hadis, koji je prenio Osman ibn Zejd, govori o tome kako je kamata ograničena na odgođeno plaćanje (*riba en-nesi'a*) kod razmjene šest sličnih vrsta roba koje su nabrojane u hadisu.³ Zbog svoje sužene vizije i metodologije, neke od klasičnih škola bile su primorane da pribjegavaju nekim zakonskim smicalicama, koje su im omogućavale da lukavo spletkare sa istinskim duhom prava, istovremeno se striktno pridržavajući svakog slova svetog teksta.

To se desilo i u njihovoj interpretaciji hadisa koji prenosi Rafi ibn Khudajj, a koji se tiče Poslanikove zabrane da vlasnik zemljišta iznajmi seljaku zemlju u zamjenu za određeni procenat usjeva.⁴ Klasični pravници⁵ su smatrali da ako vlasnik

---

³ Ovaj hadis su prenijeli Ebu Seid el-Khudri i drugi, prema kojima je Poslanik rekao: "Zlato za zlato, srebro za srebro, zob za zob, pšenica za pšenicu, datule za datule, i sol za sol; ista količina za istu količinu, predana iz ruke u ruku. Svako ko poveća količinu, ili traži da mu se poveća, koristi se kamatom."

⁴ Očito je da je mudrost koja se krila iza ove zabrane imala za cilj da potakne vlasnike zemljišta da se potrude da sami učine svoje zemljište plodnim. Ipak, klasični pravnici su shvatili ovu zabranu samo u smislu *riba* (kamate), smatrajući da je sporazum da se isplati procenat usjeva, čija je količina nepoznata u vrijeme

zemljišta snabdije seljaka sjemenom, tada ima pravo uzeti dio sjetve. Druga skupina klasičnih *fukaha'* iznijela je mišljenje koje je bilo ravno napuštanju i gaženju viših ekonomskih ciljeva i mudrosti Šerijata, u kojem se kaže da je *riba'a* samo pitanje obreda i da se kao takva treba slijepo prihvatiti, ali samo u pogledu roba koje su specifično navedene u hadiskoj literaturi u vezi sa *riba'a el-fadl* (tj. zlata, srebra i soli). Po njihovom mišljenju nije obavezna⁶ šira primjena.

Ovakvi propusti u metodologiji i misli doveli su do značajnih promjena u muslimanskoj privrednoj politici kada su iskusni muslimanski ekonomisti poduzeli ozbiljno i profesionalno pretresanje pitanja islamske ekonomije. Ovaj novi stav rezultirao je povoljnim odjecima u sveobuhvatnom akademskom i intelektualnom prodoru i razvoju islamskih ekonomskih nauka i možemo se nadati da je time započeo savremeni pokret reforme u islamskoj ekonomskoj misli i metodologiji. Ovaj napredak će, sa svoje strane, pomoći da se povrate vitalnost i sveobuhvatnost islamske misli uopće.

Drugi propust tradicionalne metodologije i onih koji je pokušavaju primijeniti, jeste njihovo uvjerenje da su kazivanja i mišljenja *selefa* (prethodnika) u potpunosti sveta.

---

nastanka sporazuma, vid odgođenog plaćanja, tj. zabranjena *nesi'a*, koja se daje u zamjenu za nepoznatu količinu.

⁵ Pravnici su često donosili takve odluke pod pritiskom plemstva i kneževskih zemljoposjednika, čije je interese i utjecaj bilo nemoguće ignorisati.

⁶ Za detaljnija objašnjenja o ovom i drugim pitanjima vidi autorov uvod u islamske ekonomske teorije: *Savremeni aspekti ekonomskog i društvenog razmišljanja u islamu*, (Contemporary Aspects of Economic and Social Thinking in Islam), American Trust Publications, Plainfield, Indiana, 1976.

Ovo se posebno odnosi na razumijevanje, *idžtihad* i interpretacije *selefa*, jer su nekima od njih tradicionalisti dali status koji ima sama Objava. Bez obzira na naše priznavanje ljudskih ograničenja koja su uvjetovana elementima vremena i prostora i bez obzira na naše teorijsko uvjerenje da ništa osim božanske Objave nije sveto, nailazimo na muslimane koji proučavaju djela *selefa*, ali ne sa ciljem da iz njih izvuku autentična islamska gledišta o savremenim pitanjima, već da transponiraju njihovu situaciju na našu i da, potom, putem pravne analogije, slijede pravila koja su bila propisana prije nekoliko stoljeća.

Potpuno neosjetno, ovo pogrešno shvatanje u pogledu poštivanja *selefa* pretvorilo se u bič kojim se sami šibamo. Takva pogrešna gledišta onemogućavaju napore koje poduzimamo u cilju reforme i napretka. Također uviđamo da su mnoge od prosvjetljenih ideja i razmišljanja savremenih učenjaka iskrivljavane od strane onih tradicionalista koji vjeruju da se sve ideje moraju slagati sa idejama *selefa*.

Sve dok muslimani budu odbijali da se stvarno pozabave naslijeđem koje su ostavili *selefi* i dok budu nastavljali da njima i njihovim djelima pripisuju vrstu svetosti, njihova iskustva i ideje se neće moći iskoristiti za rješavanje savremenih problema niti će pomoći muslimanima da povežu islam sa aktuelnim aspektima savremenog ljudskog života i društva.

Ukratko, trebalo bi biti jasno da je tradicionalna metodologija islama bila dostatna za rješavanje tadašnjih političkih i civilizacijskih pitanja. Mnogi propusti te

metodologije nastali su iz njenih uzaludnih nastojanja da izvuče ummet iz njegovih vječitih problema, umjesto da mu pomogne da ide ukorak sa pitanjima napretka i razvoja. Iako su klasične discipline u sebi nosile sjeme metodologije potrebne za izučavanje društvenih nauka, generacije budućih učenjaka ga nikada nisu posijale niti njegovale. Vrlo je važno da uočimo područja na kojima tradicionalna metodologija ne uspijeva da riješi probleme današnjice, jer razlozi njene nedjelotvornosti ne leže samo u nedostacima metodologije nego i u propustima koji su učinjeni u pokušajima njene primjene od strane tradicionalnih učenjaka.

Još jedno važno metodološko pitanje koje treba imati na umu vezano je za tekstove sunneta. Iznenadujuće je da, bez obzira na sve vrijeme koje je prošlo od prvih sačuvanih i zabilježenih hadisa, njihovi tekstovi još uvijek predstavljaju poteškoće učenjacima u pogledu utvrđivanja autentičnosti. Također, izrazito tehnička terminologija koju su razvili klasični učenjaci hadisa uzrokovala je beskrajnu konfuziju među savremenim islamskim naučnicima. Tako se dešava kad god neki autor citira hadis, on biva automatski izložen kritikama koje samo odvrćaju pažnju čitaoca sa glavne poente, nepotrebno ga uvlačeći u raspravu oko tehničkih formalnosti prenošenja spornog hadisa.

Zato bismo kao imperativ morali shvatiti potrebu da se tekstovi autentičnih hadisa sakupe, klasificiraju i stave na raspolaganje učenjacima, istražiteljima i specijalistima iz svih područja znanja. Potrebno je napraviti indeks tekstova po sadržaju i temama i očistiti ih od svih naknadnih dodataka.

Ta klasifikacija sunneta se može izvršiti na sljedeći način:

1. Hadisi koji se, zahvaljujući autentičnosti načina prenošenja (*sened*) i ispravnosti njihovog značenja, mogu prihvatiti kao autoritativan dokaz.
2. Hadisi koji se, zbog ispravnosti njihovog značenja, mogu prihvatiti kao dokaz, iako je pitanje njihovog prenošenja otvoreno za diskusiju.
3. Hadisi čije je značenje, bez obzira na to što se može reći o njihovoj autentičnosti ili prenošenju, pod upitnikom (tj. njihova značenja izgledaju na neki način kontradiktorna principima i ciljevima Šerijata).
4. Hadisi koji se, zbog svoje sumnjive narativne autentičnosti i kontradiktorne prirode njihovih značenja, ne mogu smatrati prihvatljivim kao dokazi.

Važnost ovog metodološkog pitanja nije ograničena samo na pogrešan odnos prema sunnetu, jer ima još mnogo slučajeva gdje muslimanski um biva zatečen nečim što je očigledno nepravilno i, kada se desi da se to prihvati kao pravilno, muslimanski um gubi svoju sposobnost da razlikuje i opaža stvari na pravi način. Konačno, kada se priviknu na prihvaćanje drugih principa i pristupa koji nisu dio Božije objave niti se ne nalaze u Kur'anu i sunnetu, muslimanski um, misao i metodologija gube sve svoje vrijednosti i koristi.

Jedini pravilan način da se Objava, poslanička poruka i Šerijat sačuvaju od svih iskrivljavanja i pogrešnih predstavljanja, jeste svijest i osjetljivost prema principima i pristupima mišljenja, kao i prema principima, vrijednostima i ciljevima Šerijata. Isto tako, to su i jedini bitni standardi

koji osiguravaju slobodu i integritet muslimanskog uma i metodologije. Osim toga, očuvanje muslimanskog uma i metodologije je isto što i očuvanje samog islama.

Ono što važi za sunnet podjednako važi i za cijelu literaturu našeg naslijeđa. Ona mora biti stavljena na raspolaganje učenjacima te analizirana i prezentirana na takav način da čista i jednostavna učenja islama bljesnu kroz naslage stranih utjecaja. Samo tako će bogatstvo književnosti poslužiti kao primjer i kao pomoć u racionalnom savremenom muslimanskom mišljenju, a ne kao sredstvo za obnavljanje intelektualnih prepirki koje su se već davno trebale okončati.

Među važna pitanja koja ovdje treba spomenuti (detaljnija rasprava slijedi u sljedećem poglavlju), spada i problem konfuzije koja je nastala u pogledu uloge Objave i razuma u islamskoj metodologiji. Do toga je došlo u stoljećima koja su slijedila nakon prve ekspanzije islama, tokom koje su muslimani došli u dodir sa filozofijom i kulturom drugih civilizacija i religija (prvenstveno grčkom i rimskom) i počeli da dublje zalaze u domen teologije. Čak su i vodeći islamski mislioci, među kojima i mnogi od *mu'tezila*, pali pod utjecaj teško razumljivih metafizičkih istraživanja. Mnogi ortodoksni islamski učenjaci su otišli u krajnost, negirajući razum i njegovu ulogu, ograničavajući i islamsku misao na bukvalna i deskriptivna proučavanja objavljenih tekstova, čiji se utjecaj na islamsku misao nastavio učinivši je, do dana današnjeg, sumnjičavom prema svim vidovima racionalnog istraživanja.

Naše intelektualno naslijeđe: prošlost, sadašnjost i budućnost

Na kraju ove kratke kritike najvažnijih pitanja tradicionalne islamske metodologije, zadržaćemo se na nekim pitanjima koja diktiraju okolnosti savremene islamske misli i sve veći broj problema koje sa sobom donosi moderni svijet. Vjerovatno bi prvo pitanje bilo: ko je kriv za nastalu situaciju? Odgovor glasi: to pitanje ne treba postavljati. Zaista nije važno pripisati tu odgovornost određenom pojedincu ili vremenu. Takvo nastojanje samo nas odvlači od pravilnog razumijevanja problema i sprečava da u cijelosti sagledamo napredak ummeta kroz stoljeća. Prema tome, prava pitanja koja treba postaviti su sljedeća: koji je odgovarajući okvir za razumijevanje dimenzija problema sa kojima se trebamo pozabaviti? I na koji način možemo razaznati obrise puta kojim smo krenuli, kako bismo mogli našu pažnju ponovo usmjeriti na pravi kurs?

Da bismo odgovorili na ova pitanja, moramo uraditi sljedeće:

1. Moramo razumjeti našu prošlost, iskoristiti njene lekcije i učiniti je izvorom naše snage tako što ćemo se koncentrirati na njene pozitivne aspekte i na njima graditi. Protraćili smo stoljeća na analiziranje negativnih aspekata naše prošlosti i sigurno si ne možemo priuštiti da protraćimo još vremena i truda na takva pitanja.
2. U cilju našeg napredovanja, moramo razumjeti činjenicu da su mnoge stare greške počinjene u najboljoj namjeri. Zato je potrebno da proučimo našu prošlost, da bi iz

nje izvukli samo ono što je pozitivno i korisno. Osim toga, nema potrebe da se nanovo otvaraju burna poglavlja naše historije. Ono što moramo zapamtiti jeste činjenica da je svoja prethodna dostignuća ummet ostvario zahvaljujući svojoj privrženosti islamu, islamskom načinu razmišljanja i islamskoj metodologiji. Islam, i samo islam, omogućio je ummetu da osnuje svoju civilizaciju i kulturu širom svijeta. Ipak cilj ove studije jeste da usmjeri pažnju čitaoca na budućnost i da omogući ummetu daljnje razvijanje i otvaranje novih horizonata. Samo na ovaj način ummet može povratiti svoju snagu, pionirski duh i reformističku energiju.

3. Ummet također mora nadvladati svoju težnju prema *telfiku*, tj. potrebu da nakalemi suštinski zapadnjačka rješenja na vlastite političke, vojne, kulturne i privredne probleme. I *telfik* i *taklid* moraju ostaviti prostora za stvaranje originalnog i integralnog islamskog pristupa koji odbacuje imitaciju. Takav pristup zahtijeva intelektualni i reformistički pokret baziran na metodologiji koja istinski odražava islamske ideje, ciljeve i vrijednosti. Naravno, to iziskuje nezavisno islamsko intelektualno istraživanje, potpomognuto od strane islamskih društvenih nauka koje karakterišu njihovi vlastiti izvori i njihove jedinstvene premise i pristupi.

Konačno, to znači da mora izniknuti originalna i sistematična intelektualna vizija, koja neće biti izložena negativnom djelovanju tuđih dostignuća, nego će ih, naprotiv, smatrati dobrodošlim i prilagoditi standardima svoje jedinstvene perspektive.

Sve nedaće koje su zadesile ummet poslije perioda rane ekspanzije i koje su vodile padu hilafeta, ne trebaju se pripisivati islamskoj misli niti greškama i ekscesima političkog vodstva. Razlozi njihovog dešavanja najvjerovatnije leže u naglom prilivu naroda i nacija u islamsko društvo, koji još nisu bili navikli na islamski način života niti su se bili upoznali sa islamskim principima i njegovim plemenitim vrijednostima. Rezultat toga je bio da se nikada nije istinski razvilo niti sazrelo novo političko vodstvo. Umjesto toga, novo političko i vojno vodstvo predstavljalo je mješavinu starih predislamskih i novih islamskih pristupa. Stoga nije iznenađujuće da djelotvorna islamska misao, naročito nakon podvajanja političkog i intelektualnog vodstva, nikada nije proširena ni na administrativne ni na tehničke nauke.

Bez obzira na sve, dostignuća misli iz ranog doba bila su dovoljna da donesu čovječanstvu svjetlo, uputu i znanje. S obzirom na dostignuća ranih generacija muslimana, postoji li uistinu ikakav razlog da ih optužujemo za ono što nisu uspjeli postići?

S obzirom na tadašnje okolnosti, nije iznenađujuće što se njihova islamska vizija pomutila, što su snage islamske originalnosti toliko oslabjele i postupno potpuno izbljedjele i što se misao ummeta kroz dolazeće generacije preobrazila u puku formu, isprazne riječi i u poštivano, ali pogrešno shvaćeno naslijeđe. Stoga, da bismo poboljšali stanje ummeta i čovječanstva uopće, moramo biti ponosni na pozitivna dostignuća islamske misli. Svako naše dostignuće iz prošlosti

jeste rezultat doprinosa islama i njegovog načina mišljenja, njegove civilizacije i reforme. Bez obzira na činjenicu da nismo postigli sve ono što smo mogli postići, nema sumnje da smo ipak postigli mnogo, i to bez obzira na sve prepreke koje su nam stajale na putu.

Mi moramo shvatiti da se ono što se desilo nama, dešava svim drugim nacijama i zajednicama. Ali kada dođe do zastoja u napretku nacija, one moraju povratiti svoju prvobitnu i neokaljanu viziju, kako bi mogle iznova zacrtati svoj kurs i nastaviti tim putem.

Sada možemo preformulirati pitanja: Zašto je zaustavljen naš napredak? Kako možemo povratiti svoju viziju i snagu i na taj način ispraviti svoj kurs? Cilj našeg proučavanja i istraživanja trebao bi biti da napravimo korak dalje prema obnovi naše vizije, reformi metodologije i razvoju izvora naše snage.

Sada je ova studija stigla do tačke sa koje možemo sveobuhvatno sagledati pitanja naše misli i metodologije, u svjetlu svih izazova sa kojima smo suočeni.

Islam je došao kao vodič od Allaha za sva stvorenja u trenutku neznanja, u trenutku kada su prethodne Objave bile iskrivljene i kada je pokvarenost postala univerzalna. Islam je došao i otvorio ljudske umove i duše prema svom svjetlu, prema učenju i civilizaciji.

Metodologija islama iz ranih godina bila je prirodna i automatska vrsta metodologije, koja se oslanjala na mudrosti Objave, zdrav ljudski razum i *idžtihad* koji je izviraao iz neokaljane ljudske *fitre*. Zbog toga su godine za vrijeme

Poslanika i halifata, predstavljale najbolje primjere ljudske duhovnosti za sve generacije koje su kasnije uslijedile. Sva preostala dobrota koja još postoji u muslimanskim zemljama, može se pripisati samo islamu, islamskom karakteru i islamskim ciljevima. Zato sa sigurnošću možemo reći da je islam ostao, bez obzira na sve faktore slabljenja, jedino utočište za ummet.

TREĆE POGLAVLJE

Principi u metodologiji islamske misli

Islamskoj svjetskoj zajednici pripala je odgovornost, prema sebi samoj i prema historiji, da izvršava dužnosti namjesništva (*hilafeta*) i da reformira civilizaciju u svjetlu plemenitih principa islama. S obzirom na trenutnu svjetsku situaciju, čovječanstvo i muslimanski ummet nemaju druge alternative osim islama. Moderna civilizacija se može reformirati samo kroz islam.

Da bi shvatili učenja islama, prvo moramo definirati složeni metodološki okvir, koji predstavlja centralnu tačku oko koje se islamska misao kreće.

Metodološki okvir islamske misli

Vrlo je važno da od početka shvatimo da okvir islamske misli predstavlja sveobuhvatni pogled na život i univerzum. Tek kada to shvatimo, možemo početi razumijevati odnose, stanovišta i principe, koji prevladaju u islamskoj misli i koji je karakteriziraju. Zato, ako želimo da shvatimo vrijednost i prirodu islamske misli i metodologije te da razumijemo ciljeve koje islam teži ostvariti, osnovno je da prvo razumijemo koncepte “vidljivog” i “nevidljivog” u islamu.

Ovi koncepti definiraju svrhu života i povezuju ga sa onim što je izvan materijalnog univerzuma. Svijet “nevidljivog”

poznat je samo Allahu. On o tom svijetu objavljuje ono što On želi i onom robu kojem On to hoće. Te sluge Allah zatim šalje kao vjerovjesnike da bi donijeli uputu čovječanstvu i da bi mu pojasnili svrhu njegovog postojanja. Prema islamskom konceptu nevidljivog, odnos čovjeka sa nevidljivim svijetom je pozitivan i konstruktivan i ima za cilj uspostavu istine i pravde na zemlji i sprečavanje izopačenosti.

Onaj Koji je dao smrt i život i da bi iskušao koji od vas će bolje postupati... (Kur'an, 67:2)

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje... (Kur'an, 16:90)

Na sljedeći način možemo rezimirati najvažnije principe nevidljivog svijeta i onoga što on nudi čovjeku:

- Život ima svrhu, a to je moralno dobro; život nije stvoren bez svrhe.

Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete povratiti? (Kur'an, 23:115)

- Čovjek nije u mogućnosti da u potpunosti pojmi izvorne, vječne odnose između svega što postoji u univerzumu.
- Najvažnija karakteristika nevidljivog svijeta, koja je posebno važna za čovjeka, jeste postojanje Allaha, Vječnog Stvoritelja Koji je Jedan; ne postoji ništa slično Njemu, i On posjeduje znanje o svim stvarima.
- Oživljavanje svih duša na drugom svijetu biće vrijeme polaganja računa, kada će čovjek biti ili nagrađen ili kažnjen zbog djela koja je počinio na ovom svijetu.

- Ovaj svijet je mjesto za pozitivno djelovanje, za građenje i unosenje reda. Sve što postoji na ovom svijetu stvoreno je da bi služilo čovjeku u njegovoj misiji *halife* na Zemlji, da je nastani, da na njoj zavede red i da sve na njoj podredi svojoj dobroj volji, vodeći brigu o njoj i koristeći je u dobre svrhe, a ne zloupotrebljavajući je širenjem izopačenosti.
- Čovjekova slobodna volja izvire iz sveznalaštva Svemogućeg i ona postoji Njegovom naredbom. Slobodna volja je jedno od čuda Allahovog stvaranja i znak Njegove uzvišenosti i moći. On ju je stvorio Svojom Voljom, isto kao što je stvorio i sve ostalo. On je, podarivši mu slobodnu volju, čovjeka učinio posebnim i počastvovanim.
- Allah je stvorio Univerzum i podredio ga prirodnim zakonima. Ako se čovjek ponaša u skladu sa ovim zakonima, on može pozitivno djelovati, realizirati ciljeve, a njegova volja može izraziti svoju odlučnost i vodstvo. Međutim bez primjenjivanja ovih zakona ne može postojati ni volja ni odlučnost, niti se mogu ostvariti ciljevi i izraziti potrebe. Nakon što se vjernik potruži da razumije prirodne zakone i da djeluje u skladu s njima, on treba da se osloni na Allaha (*tevekkul*), Onoga Koji poznaje svijet nevidljivog i Koji upravlja univerzumom. Sve što Allah odluči za Svog roba vjernika, nakon što taj rob ispuni svoje odgovornosti u skladu sa prirodnim zakonima, za dobro je tog roba i na ovom i na onom svijetu.

Vahj ili Objava je božanski izvor koji čovjeku daruje znanje koje mu je potrebno o svijetu nevidljivog; dok je razum instrument koji čovjek koristi da bi stekao i primijenio znanje sa ovoga svijeta, koji je svijet vidljivog, kako bi mogao da ostvari misiju hilafeta i njegovih ciljeva koji podrazumijevaju uspostavu istine, pravde i pravičnosti.

U prisustvu ispravne ljudske prirode (*fitra*), vjere u jednoću Allaha i upute njegove Objave, nema mjesta za protivrječnosti u islamskom pogledu na Objavu, razum i prirodni univerzum. *Vahj* se bavi pitanjima nevidljivog svijeta; prihvaćanje istina sadržanih u Objavi je faktor koji omogućava pravljenje razlike između ispravnog i iskrivljenog znanja. To je standard koji utvrđuje razliku između ispravnog znanja koje su prenijeli meleki i iskvarenog znanja i rezonovanja Iblisa:

“Hvaljen nek si!”- rekoše oni -“mi znamo samo ono čemu si nas Ti poučio”... (Kur’an, 2:32)

Iblis se arogantno hvalio da je on stvoren od plemenitije materije:

...“Ja sam bolji od njega; mene si od vatre stvorio, a njega (Adema) od ilovače”... (Kur’an, 7:12)

Allah, Koji posjeduje sve znanje i moć, reče:

...“Ja znam ono što vi ne znate.” (Kur’an, 2:30)

U ovom sveobuhvatnom okviru misli, prva generacija muslimana pronašla je odgovore na sva svoja pitanja. Nisu propustili uočiti da Allah, kroz cijeli Kur’an, ukazuje na povezanost vjere (*iman*) sa činjenjem dobrih djela.

... oni koji vjeruju i dobra djela čine... (Kur'an, 103:3)

Riječ za dobra djela (*salah*) podrazumijeva i objektivno razumijevanje i ozbiljan trud. Dobre namjere, drugim riječima, nisu dovoljne.

Da bi muslimanski um povratio svoju snagu, prvo mora povratiti svoju perspektivu. Kada se to desi, čovjek i njegova misao će biti pravilno usmjereni, njegovi naponi bit će nagrađeni i Allahovo obećanje snage i pobjede će se ispuniti.

Izvori islamske metodologije:

Objava, razum i univerzum

Objava (*vahj*)

Vahj, kao izvor znanja i upute u ljudskom životu, jeste istina koju je Allah objavio Svojim poslanicima, da bi oni Njegove zapovijedi prenijeli cijelom čovječanstvu i da bi ga podučili značenju i svrsi njegovog postojanja. Osnova poruke koju je *vahj* donijela čovječanstvu jeste objašnjenje njegove veze sa Allahom i ciljeva njegovog postojanja u univerzumu.

Ljudi su najpočastvovanija Allahova stvorenja, jer im je On podario slobodnu volju. Ako slijede Istinu vlastitom voljom biće nadmoćni i uspješni. Ali ako budu slijedili svoje prohtjeve i ako budu ignorirali Istinu, postaće iskvareni i tlačitelji.

Odnos čovjeka, stvorenja, prema Allahu, Stvoritelju, jeste odnos pokorne discipline i kontrole, a ne odnos robovanja i poniženosti; to je odnos hilafeta i časti, a ne prezira i eksploatacije. Čovjekova okrenutost Allahu, slijedenje

Njegovih zapovijedi i izbjegavanje onoga što je On zabranio, predstavlja odnos poštivanja i počasti, jer doseže i postiže Istinu, dobru i stvarnu, onaj Pravi put, uzvišeni cilj kojem streme svi dobri ljudi. Ljudi se uzdižu svojim naporima, te u islamskom razumijevanju ovoga odnosa nema mjesta za bilo kakav koncept degradacije, prezira ili eksploatacije. Govoreći o ovoj temi, Poslanik je rekao:

“Tako mi Onoga u Čijoj je ruci Muhammedova duša, zadah iz usta postača je bolji kod Allaha od mirisa mošusa.”
Hadis (Buhari, Muslim)

“Allah se više obrađuje kajanju Svoga roba, koji se pokaje, nego što bi to učinio neko od vas kada bi putovao na devu kroz pustinju i izgubio je, a na njoj mu sva hrana i voda, pa je dugo tražio, i izgubivši svaku nadu da će je pronaći, legao u hlad jednog drveta da se odmori, i u takvom stanju očaja, odjednom, ugledao svoju devu u neposrednoj blizini njegovoj kako mirno stoji...” Hadis (Muslim)

Allah je rekao:

...A od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna - kojom Allah upućuje na puteve spasa one koji nastoje da steknu zadovoljstvo Njegovo i izvodi ih, po volji Svojoj, iz tmina na svjetlo i na Pravi put im ukazuje. (Kur'an, 5:15-16)

Razum

Razum je instrument koji ljudi koriste da bi razumijeli, razlikovali i poredili svoja opažanja, ali i sredstvo za izvršavanje odgovornosti na ovom svijetu. Pored toga što je razum osnovno sredstvo za razumijevanje, pomoću njega

ljudi spoznaju svoje odnose sa životom, svijetom i drugim stvorenjima. Na toj osnovi oni mogu graditi svoje razumijevanje vlastitog postojanja. Bez razuma ne bi bilo čovjeka, poimanja, vrednovanja niti odgovornosti.

Razum je taj koji pravi razliku između istinske Objave, s jedne, i lažne, tj. prevara, izmišljotina i mitova, s druge strane. Razum, također, omogućava čovjeku da bira i da se suočava sa posljedicama svoga izbora.

Kako su objave poslone prethodnim narodima mijenjanjem i iskrivljavanjem izgubile svoju autentičnost, muslimanska misao je postala raspoznatljiva po posjedovanju kompletne i prave Objave te po činjenici da su njeni izvori znanja obuhvatali i vidljivi i nevidljivi svijet. Tako ova dva izvora, Objava i razum, spojeni sa univerzumom, omogućavaju ljudima da shvate svrhu stvaranja i da ispune svoju ulogu halife.

Uloga razuma jeste da razumije vidljivi svijet putem utvrđivanja autentičnosti Objave, a potom i poimanjem njene svrhe u ljudskom postojanju u ovome svijetu vidljivog. Uloga muslimanskog uma jeste da oblikuje svijet vidljivog i da, u saglasnosti sa uputama i ciljevima Božanske Volje, izvrši svoje obaveze halife.

Iz svog razumijevanja Objave muslimanski um crpi svoju snagu, stabilnost i uspravnost. Muslimanski um je onaj koji vjeruje, koji se pridržava upute i koji je samosvjestan. On nije arogantan i ne odriče se sigurne činjenice u korist pretpostavki, svjetla u korist mraka, niti upute u korist greške. Muslimanski um je sposoban um, sasvim zaokupljen

svojom ulogom halife. On ne troši uzalud svoje vrijeme i napore na pretpostavke niti na pitanja koja nemaju nikakve svrhe. Držeći se ovog nedvosmislenog stanovišta, muslimanski um neće raspravljati o pitanjima nevidljivog niti će ignorirati ulogu razuma u razumijevanju i tumačenju artikulacija i ciljeva Objave te njihove primjene u praksi. Prema ovom islamskom stanovištu, uloga razuma se ne može ignorirati u razumijevanju prirode i događaja, u izgradnji sistema i snošenju odgovornosti.

Ovakvo stanovište bi trebalo omogućiti ljudima da ispune svoju ulogu halifa, da spriječe svećenstvo da upravlja ljudima u ime religije, da onemoguće djelovanje tirana i prekinu korištenje vjerskih osjećanja u svrhe koje su suprotne ciljevima Šerijata. U ispravnoj islamskoj perspektivi nema mjesta za odstupanja i tiraniju, bilo to u ime razuma ili religije.

Sukob između *vahj* i razuma koji se pojavio u historiji islamske misli bio je, s jedne strane, izraz političkih sukoba i ciljeva, a s druge, rezultat konfuzije do koje je došlo u predislamskim kulturama, kada su njihova plemena i narodi primili islam. To je muslimansku misao vuklo u dva suprotna smjera. Historijski gledano, muslimani su utrošili mnogo energije na rasprave o pitanjima nevidljivog, o teologiji i filozofskim finesama koje se odnose na pitanja poput božanskih atributa.

Ipak, sve iluzije i fineze su ostale; u ummetu još uvijek traju rasprave o teologiji i postaju sve žešće. Što je još gore, oni koji u tome nalaze svoj interes podržavaju i ohrabruju

ova naklapanja i time ometaju ummet da se uhvati u koštac sa izazovima sa kojima treba da se suoči. U konačnoj analizi, to može samo pomoći neprijateljima ummeta da postignu svoje ciljeve.

U ovom proučavanju islamske metodologije, ne smijemo pomiješati izvore islamskog znanja, tj. *vahj* (Objavu), razum i prirodne zakone univerzuma, sa sredstvima za obavljanje istraživanja i proučavanja. Svako naučno područje ima odgovarajuća sredstva. Naravno, islamske discipline se moraju zasnivati na Objavi, razumu, zakonima i standardima koje je Allah ugradio u Svoje stvaranje. Tako utemeljene, nove islamske discipline će se raspoznavati po svojoj sveobuhvatnosti i otvorenosti prema svim sredstvima koja su u stanju da osiguraju korisna znanja za čovječanstvo.

U modernom dobu, muslimanski um se mora na sistematski način pozabaviti izvorima islamskog znanja. U svjetlu tih izvora, on mora postaviti osnove za nastajanje društvenih nauka kakve zahtijeva islamska perspektiva i koje bi, kroz istraživanje i proučavanje, omogućile ummetu da obrazuje svoju omladinu. Ali da bi muslimanski um mogao razviti vlastite društvene nauke, on prvo mora razjasniti principe i koncepte na kojima se zasniva islamska misao.

Osnove islamske metodologije i misli

Islamska metodologija i misao prepoznaju se po određenim fundamentalnim principima. Ako ne uspijemo razumjeti ove principe, nećemo se moći baviti njima niti ćemo moći djelovati u skladu s njima. Ovi principi

predstavljaju osnovne pretpostavke koje vode muslimanski um tokom njegovog stvaralačkog i intelektualnog kretanja u pravcu razumijevanja života i univerzuma i progresivnog načina na koji ljudi i univerzum trebaju utjecati jedno na drugo.

Ove osnove su jednoća, namjesništvo i odgovornost; tri principa koji formiraju osnovne konture muslimanskog uma, koji određuju njegov pravac i pojašnjavaju njegove ciljeve. Sve što se ne zasniva na ova tri principa nikada ne može motivirati niti oživiti muslimansku svijest. Slabljenje islamske misli u prošlosti uveliko je bilo posljedica činjenice da dio muslimana nisu shvatali važnost ovih principa; to dobrim dijelom objašnjava i konfuziju u muslimanskom umu i njegovu trenutnu nedjelotvornost. U tekstu koji slijedi analizirat ćemo svaki od ova tri principa.

Jednoća

Ovaj princip, onako kako je formuliran u *kelimet el-šehadet* i kako je objašnjen u Kur'anu i sunnetu, ustanovljava islamsku metodologiju i misao na premisi da je apsolutna Istina osnova, izvor i konačna sudbina cijelog univerzuma; da postojanje univerzuma služi ozbiljnoj svrsi; da samo Allah, Koji nema druga i Kojem nema jednakog, vlada konačnom sudbinom univerzuma; da je univerzum nastao iz jednog jedinog izvora i da predstavlja jedinu stvarnost; i da je čovjek jedinstven - Allah ga je stvorio i podario slobodnom voljom i odgovornošću namjesnika u univerzumu, na osnovama istine i pravde.

Hvali ime Gospodara svoga Svevišnjeg, Koji stvara i čini skladnim, i Koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje. (Kur'an, 87:1-3)

Allah nije uzeo Sebi sina, i s Njim nema drugog boga! Inače, svaki bi bog s onim što je stvorio - radio što bi htio, i jedan drugog bi pobjeđivao. Hvaljen neka je Allah Koji je daleko od onoga što oni iznose. (Kur'an, 23:91)

Zar su oni bez Stvoritelja stvoreni ili su oni sami sebe stvorili?! (Kur'an, 52:35)

(Reče Musa:) "Gospodar naš je Onaj Koji je svemu onom što je stvorio dao ono što mu je potrebno, zatim ga, kako da se time koristi, nadahnuo." (Kur'an, 20:50)

...to je Allahovo djelo koji je sve savršeno stvorio; On, doista, zna ono što radite. (Kur'an, 27:88)

On je nebesa i Zemlju mudro stvorio, i On vama obličje daje, i likove vaše čini lijepim, i Njemu će se sve vratiti. (Kur'an, 64:3)

...ti u onome što Milostivi stvara ne vidiš nikakva nesklada, pa ponovo pogledaj vidiš li ikakav nedostatak. (Kur'an, 67:3)

Da Zemljom i nebesima upravljaju drugi bogovi, a ne Allah, poremetili bi se. Pa nek je uzvišen Allah, Gospodar svemira, od onoga što Mu pripisuju! (Kur'an, 21:22)

...Niko nije kao On! On sve čuje i sve vidi. (Kur'an, 42:11)

...a On će srce onoga koji u Allaha vjeruje uputiti - Allah sve dobro zna. (Kur'an, 64:11)

To je zato što Allah - postoji, a oni kojima se oni, pored Allaha, klanjaju - ne postoje, i zato što je Allah uzvišen i velik. (Kur'an, 22:62)

Hilafet

Čovjekovo namjesništvo na Zemlji i u svemiru zahtijeva od njega da u svojim odnosima sa zemljom, svemirom i drugim stvorenjima, djeluje kao čuvar i izaslanik poslan od Allaha. Allah je muslimana odlikovao *fitrom*, *akidom*, načinima mišljenja, slobodnom voljom i sposobnošću da uči. Zbog svega što mu je podareno, čovjekova uloga u univerzumu može biti samo uloga odgovornog čuvara. Čovjek ne može postići svoje ciljeve, ispuniti svoju ulogu u životu niti imati duševni mir, ukoliko stalno ne djeluje i ne donosi odluke koje se tiču upravljanja njegovom životnom sredinom u prirodnom univerzumu. Princip hilafeta, prema islamskoj misli, vodi čovjeka i definira svrhu njegovih prirodnih želja. Na ovaj način se te prirodne želje usmjeravaju prema istini, pravdi i reformi.

“Zar ste mislili da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete povratiti?” (Kur'an, 23:115)

Onaj Koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati... (Kur'an, 67:2)

A kada Gospodar tvoj reče melekima: “Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!”... (Kur'an, 2:30)

I daje vam da se koristite onim što je na nebesima i onim što je na Zemlji, sve je od Njega. To su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (Kur'an, 45:13)

On vam je Zemlju pogodnom učinio, pa hodajte predjelima njezinim i hranite se onim što On daje, Njemu ćete poslije ožvoljenja odgovarati. (Kur'an, 67:15)

Dimenzije *hilafeta* u islamskoj misli objašnjavaju ogromnu energiju koju su posjedovali prvi muslimani i neuporedivu energiju koju su posjedovali Poslanik i njegovi drugovi, koji se nikada nisu umarali od rada, žrtvovanja i nastojanja u džihadu. U razmaku od nekoliko godina, cijeli dotada poznati svijet bio je prosvijetljen istinom. Božanska uputa čovječanstvu bila je obnovljena, a započeo je i civilizacijski i reformistički pokret, od kojeg je svako mjesto na Zemlji imalo koristi.

Moralna odgovornost

Treći princip na kojem počivaju islamska misao i metodologija, jeste princip moralne odgovornosti. Mi ne možemo razumjeti muslimansku misao ako ne uzmemo u obzir dimenziju odgovornosti u okviru te misli. Čak i u vrijeme najteže zaostalosti, savjest muslimana, njihova svijest o odgovornosti i greškama, bila je faktor koji je očuvao muslimansku svijest i spriječio njeno iskorjenjivanje. Zbog toga se muslimanska misao nikada nije povukla i nikada nije prihvatila stvarnost svoje stagnacije i zaostalosti. Ona ostaje takva čak i danas. Jer, kada muslimanski um shvati svoju moralnu odgovornost, on ne može ostati ravnodušan. Zato je historija muslimanskog ummeta u kasnijem periodu, kada je počeo gubiti svoj put i zaostajati, postala historija uznemirenosti i zabrinutosti. Jedino što je ummet imao, i jedino što je uspjelo da ga sačuva, bio je osjećaj odgovornosti koji je imao zbog svoje uloge halife. Prema tome, u konstituciji muslimanskog uma, princip odgovornosti

predstavlja drugu stranu principa hilafeta. Hilafet, njegova svrha i potrebni uvjeti (slobodna volja, sposobnost rezonovanja, snažan potencijal za učenje) nose sa sobom moralnu odgovornost čovjeka za njegovu ulogu i odluke koje bude pri tom donosio.

Koristeći svoju volju i sposobnost da shvati svrhu svoga postojanja, musliman će ispuniti svoju odgovornost i tako osigurati svoje mjesto na Drugom svijetu. Ako on bude koristio svoju volju i sposobnost u bilo koju drugu svrhu osim u onu zbog koje je stvoren, naprimjer za tlačenje i korupciju, on ne samo da neće uspjeti da izvrši svoju odgovornost, već će i oskrnaviti čast svojih dužnosti i promašiti svrhu svoga postojanja. A tada će njegova sudbina na Drugom svijetu biti sudbina najnižeg među najnižima!

Reci: "Ja sam čovjek kao i vi, meni se objavljuje da je vaš Bog - jedan Bog. Ko žudi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, ne smatra Njemu ravnim nikoga!" (Kur'an, 18:110)

Onaj Koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati; On je Silni, Onaj Koji prašta. (Kur'an, 67:2)

O ljudi, jedite od onoga što ima na zemlji, ali samo ono što je dopušteno i prijatno, i ne slijedite šejtanove stope, jer vam je on neprijatelj očevidni! (Kur'an, 2:168)

I nastoj da time što ti je Allah dao stekneš onaj svijet, a ne zaboravi ni svoj udio na ovom svijetu i čini drugima dobro, kao što je Allah tebi dobro učinio, i ne čini nered po Zemlji, jer Allah ne voli one koji nered čine. (Kur'an, 28:77)

I bojte se Dana kad ćete se svi Allahu vratiti, kad će se svakome ono što je zaslužio isplatiti - nikome krivo neće učinjeno biti. (Kur'an, 2:281)

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje. (Kur'an, 16:90)

Onaj koji čini dobro - sebi ga čini, a onaj koji radi zlo - radi protiv sebe, a na kraju ćete se Gospodaru svome vratiti. (Kur'an, 45:15)

...da nijedan grješnik tuđe grijehe neće nositi, i da je čovjekovo samo ono što sam uradi, i da će se trud njegov, sigurno, iskazati, i da će prema njemu u potpunosti nagrađen ili kažnjen biti... (Kur'an, 53:38-41)

Oni će, poslije, biti vraćeni Allahu, svome istinskom Gospodaru. Samo će se On pitati i On će najbrže obračun svidjeti. (Kur'an, 6:62)

Onaj ko bude uradio koliko trun dobra - vidjeće ga, a onaj ko bude uradio i koliko trun zla - vidjeće ga. (Kur'an, 99:7-8)

Princip odgovornosti, koji je u muslimanskom umu povezan sa principom hilafeta, objašnjava nam snagu ljubavi i žrtve koju su posjedovale rane generacije muslimana, tj. generacije koje su dale historijski primjer za sve narode i društva. On nam također približava i istaknuti primjer ranih muslimana koji nisu bili pohlepni, licemjerni niti arogantni i koji su se mogli raspoznati po svojoj nezainteresiranosti za sakupljanje i gomilanje bogatstva. Što su više mogućnosti imali da steknu ovosvjetska bogatstva, to su postajali sve manje zainteresirani da ih skupljaju i gomilaju. Oni su bili od onih koji su opisani u Kur'anu:

I hranu su davali - mada su je i sami željeli - siromahu i siročetu i sužnju.

“Mi vas samo za Allahovu ljubav hranimo, od vas ni priznanja ni zahvalnosti ne tražimo!” (Kur’an, 76:8-9)

Princip odgovornosti predstavlja i garanciju za ispravnu islamsku misao i zdravu metodologiju.

“Zaista se djela cijene prema namjerama i zaista će svaki čovjek dobiti ono što je naumio svojim djelom.” Hadis (Buhari, Muslim)

Musliman ne može skrenuti sa puta istine i pravde, zato što on zasigurno zna da duševni mir na ovom svijetu i njegova sudbina na onom svijetu zavise od izvršenja njegove odgovornosti da radi, da se trudi, žrtvuje i čini dobro na ovom svijetu.

Ako muslimani shvate i razjasne značenja ova tri principa, jednoće, hilafeta i odgovornosti, onda će ummet, sigurno, moći da pronade svoj put, obnovi izvore svoje energije i odgoji svoju omladinu u skladu sa ispravnom islamskom metodologijom. To će dati snagu muslimanskom umu da ponovo vrati ummet na njegovu poziciju pionirske i kreativne historijske sile.

Ispravnim razumijevanjem principa jednoće Allaha, muslimanski um uspjeće da pronade svoj pravi put. Ispunjavajući svoju ulogu halife, muslimanski um će krenuti naprijed i uspjeti. Sa svojom upotpunjenom metodologijom, muslimanski um će biti pozitivan i produktivan.

Osnovni koncepti islamske metodologije

Da bismo razumjeli načine na koje funkcioniraju islamska misao i metodologija, nije dovoljno poznavati samo okvire principa na kojem su oni izgrađeni. Neophodno je raspoznati i koncepte koji predstavljaju praktične aspekte tih okvira. Nije dovoljno poznavati ni samo teorijske aspekte metodologije, zato što nam to neće omogućiti istinsko razumijevanje načina na koji metodologija djeluje. Ako želimo napraviti praktične korake u pravcu reformi, onda moramo poznavati koncepte prema kojima, i na osnovu čijih zahtjeva, funkcionira muslimanski um.

Činjenica je da su mnoge od osnovnih ideja islamske metodologije bile zamagljene džahilijetskim kulturama i filozofijom naroda koji su tek primili islam. Kako su te kulture i filozofije bile duboko ukorijenjene u znanju i praksi tih ljudi, one su imale velik utjecaj na misao ummeta. Ovakva situacija samo se dodatno pogoršavala, dijelom zbog nedovoljne predanosti, a dijelom zbog makijavelističke prakse koju je primjenjivalo političko vodstvo ummeta u kasnijim periodima. Konfuzija koja je stvorena u metodologiji islamske misli postala je najjače oružje u rukama vodstva, kojim je oslabljeno razumijevanje cjelokupne situacije od strane ummeta, uspostavljena represivna kontrola, a pažnja ummeta skrenuta sa izopačene prakse i ciljeva vodstva.

Među najvažnije metodološke koncepte spadaju sljedeći:

- svrsishodnost stvaranja i postojanja;
- objektivnost istine i relativnost okolnosti;

- sloboda izbora i slobodna volja;
- sveobuhvatnost *tevekkula*;
- kauzalitet djela.

Svrsishodnost stvaranja i postojanja

Muslimanska misao bazira se na vjerovanju u jedinstvenost Allaha i princip jednoće koji podrazumijeva jedinstvo stvaranja, života, čovjeka i stvarnosti. Ta jednoća i jedinstvo impliciraju svrhu koja leži iza stvaranja i postojanja:

Mi nismo stvorili nebo i Zemlju, i ono što je između njih, da se zabavljamo. (Kur'an, 21:16)

Džine i ljude sam stvorio samo zato da Mi se klanjaju, Ja ne tražim od njih opskrbu niti želim da Me hrane. (Kur'an, 51:56-57)

Vjerovanje da je Allah Stvoritelj, implicira činjenicu da stvaranje ima samo jedan izvor i svrhu. Prema čovjekovom zdravom razumu i muslimanskom vjerovanju u jednoću, za muslimanski um je neprihvatljivo da ne bude svjestan jedinstva i svrhe stvaranja, ili potpunosti i harmonije na kojima se stvaranje zasniva. Prirodna naklonost muslimanskog uma prema vjerovanju u *tevhid* vodi ga u njegovom međusobnom djelovanju sa ostatkom svijeta. Prema ovom konceptu muslimanskog uma i njegovog odnosa sa ostatkom svijeta, nasumično razmišljanje je neprihvatljivo. Kao što dolikuje njegovoj prirodi i islamskoj svijesti, musliman je halifa, svjedok i čuvar svega stvorenog.

Međutim pogrešna shvatanja koncepta uzročnosti i svrsishodnosti stvaranja, vodila su ka pogrešnom razumijevanju *tevekkula* i vjerovanja u Božije odluke (*kada i kadr*). To je

opet dovelo muslimanski um u stanje frustracije i klonulosti, u kojem je postao indiferentan i fatalističan i u kojem se počeo sve više naginjati izrazito neislamskom asketizmu. I nije prošlo još dugo, a muslimanski um je izgubio i svoju energiju i svoju ulogu reformističke i civilizirajuće sile u svijetu.

Koncept svrshodnosti prirode, pravilno shvaćen, predstavlja snažnu osnovu za odbacivanje svake vrste ravnodušnosti i nesposobnosti. Što je još važnije, on motivira muslimana da traga za znanjem i da teži da razumije odnos između života, svemira i okolnih događanja.

Onaj Kome pripada vlast na nebesima i na Zemlji, Koji nema djeteta, Koji u vlasti nema ortaka i Koji je sve stvorio i kako treba uredio! (Kur'an, 25:2)

Ti vidiš planine i misliš da su nepomične, a one promiču kao što promiču oblaci - to je djelo Allahovo Koji je sve savršeno stvorio; On, doista, zna ono što radite. (Kur'an, 27:88)

Objektivnost istine i relativnost okolnosti

Muslimanska *fitra* objašnjava koncept objektivnosti istine, u smislu da je čovjek konačno stvorenje u konačnom svemiru i da je podložan sveobuhvatnim i preciznim zakonima. Zakoni univerzuma su realnost sa kojom čovjek živi; on im je podložan i nalazi se u interakciji sa njima u svakom trenutku svoga života. Osim toga, mada je čovjek svjestan univerzuma i može čak i da razumije neke aspekte prirodnog sistema i zakone koji upravljaju njegovim postojanjem, on ga ipak ne može pojmiti sam u potpunosti,

niti može sasvim proniknuti u njegovu svrhu. Muslimanski um, ipak, prihvata ove zakone i stupa u interakciju sa njima, što je rezultat uvida koji je stekao i poznavanja određenih principa koje je naučio kroz Objavu. Zahvaljujući tome, muslimanski um je u stanju razumjeti svrhu života i ljudskog postojanja.

Muslimanski um i zdrav razum su došli do spoznaje zahvaljujući svjetlu i uputi *vahja* (Objave). Za muslimanski um, stvarnost je objektivna; on je svjestan njenog postojanja i dimenzija i on teži da na ispravan način ostvari interakciju s njom i njenim zakonima. Muslimanski um je u potpunosti objektivan. On se ne povodi za svojim prohtjevima i ne prezire istinu. Njega motivira pravednost i njegovi napori su usmjereni ka traženju istine u skladu sa zakonima univerzuma.

Koncept uspjeha

Prema muslimanskoj misli, koncept uspjeha u životu ne leži u popustljivosti niti u iskvarenosti, već u disciplini, svjesnosti i harmoniji sa prirodom. U muslimanskom umu nema kontradiktornosti između onoga što je istinito i onoga što je dobro za ljudsku egzistenciju, pojedinačnu ili kolektivnu. U muslimanskom umu nema konflikta između duhovnog i materijalnog, niti između onoga što je dobro za ovaj život i onoga što je dobro za život na onom svijetu. Sve su to dijelovi realnosti postojanja s kojom čine harmoničnu cjelinu.

Musliman je pažljiv i odgovoran u svakom poslu koji radi i u svakoj ulozi koju igra. On teži da se na pravedan

način odnosi prema svemu što ga okružuje. On svoje poslove obavlja savjetujući se sa drugima i ide za istinom i pravdom. Ako se tako ne ponaša, on ne uspijeva postići svoje ciljeve.

“Svi ste vi pastiri, i svi ćete biti odgovorni za svoje stado.”
Hadis (Buhari, Muslim)

“Životi vjernika imaju istu vrijednost; oni se kao jedno bore protiv svojih neprijatelja; i svaki od njih može dati svoje mišljenje o općim poslovima.” Hadis (Ebu Davud, En-Nesa’i)

Poslanik je rekao: “Vjera je u iskrenosti.” Kada su ga ashabi upitali: “A prema kome?”, Poslanik je odgovorio: “Prema Allahu i Njegovoj Knjizi, prema Njegovom Poslaniku, prema vođama muslimana, i prema običnom narodu.” Hadis (Muslim)

Muslimani izvršavaju svoje poslove kroz međusobno savjetovanje i bez *‘asabije* (etnocentrizma), nacionalizma, frakcionaštva ili sektaštva, i bez svih negativnih implikacija ugnjetavanja, tiranije ili korupcije.

Mada stvarnost, u muslimanskom umu, predstavlja objektivno pitanje, ona ne podrazumijeva ograničenost. Iako je stvarnost u suštini jedna i nepromjenjiva, pozicija čovjeka u njoj, kao pojedinca ili kao dijela društva, neznatna je i mijenja se ovisno od vremena i mjesta. To znači da su perspektiva, položaj i primjena relativni pojmovi. Način na koji se muslimanski um odnosi prema realnosti varira prema promjenljivim ljudskim potrebama i uvjetima. Dijete nije što i odrasli čovjek; sposoban čovjek nije isto što i nesposoban; učeni nisu isto što i neznalice; obrazovanje nije isto što i prolazna prosudba; mir nije isto što i rat; i izobilje

nije isto što i oskudica. Mada se muslimanski um razlikuje po svom sveobuhvatnom vjerovanju u jedinstvo, on je istovremeno svestran i sposoban da, ne gubeći svoje osnove i usmjerenje, pronađe različita rješenja za različite potrebe, koja odgovaraju određenom vremenu i mjestu.

Sloboda

Ako želimo razumjeti pojam slobode, prvo moramo sagledati uvjete koji su obavezni za njeno ostvarivanje. Sloboda je pravo, stav i odgovornost u punom smislu riječi. Ona se ne može ostvariti u izolaciji niti u haosu. Sloboda prvenstveno mora biti regulirana, jer ona ima najozbiljniji utjecaj na život čovjeka i na značenje njegovog postojanja. Sloboda volje uopće, a posebno vjerske slobode, jesu prava zrelog i duševno zdravog pojedinca, koji ima sposobnost da razumije značenje i posljedice slobode i da snosi odgovornost za svoja djela u svom životu i životu društva koje ga okružuje.

U slučaju djece i duševno bolesnih osoba, ne treba iskorištavati njihove nedostatke ili umanjivati obaveze staratelja koji su odgovorni za njihove poslove dok god oni nisu sami u stanju da preuzmu odgovornost, bilo postizanjem intelektualne zrelosti, bilo vraćanjem duševne ravnoteže. Armija prvih muslimana se sa vjerom i odlučnošću suprotstavila snagama represije upravo na temelju čovjekovog prava izbora vjere i njegove odgovornosti u korištenju te slobode. Na taj način su prvi muslimani branili čovjekovo pravo izbora vjere i omogućavali mu da izvršava svoje obaveze i da se odupire agresiji.

Islamsko stanovište u pogledu vjerskih sloboda jeste da je čovjek slobodan da izabere ideologiju u koju vjeruje i kojoj je privržen, bila ona islamska ili neka druga. Čovjek sam ima pravo da donese odluku za koju je odgovoran. Islamska država i društvo su obavezani da paze na ovo pravo, da poštuju odluke ljudi i da garantuju da se ovo pravo osigura za svakog pojedinca u svakoj zemlji, čak i izvan islamskih država.

Da bi razumjeli aspekte čovjekove slobodne volje i islamske prakse, mi moramo naučiti da razlikujemo osnovne koncepte. Oni se mogu rezimirati kao tri dimenzije: dimenzija vjerovanja, dimenzija islamske misli i dimenzija društvenog ponašanja.

Vjerske slobode

Islam jasno insistira na slobodi vjerovanja za sva ljudska bića. Stoga je ova sloboda bila osnova cijele *da'Ve*, islamskog društvenog sistema, kao i najvećih bitki islama protiv represivnih sila. I islamska država, na osnovu ovog koncepta, garantuje vjerske slobode za svoje nemuslimanske podanike. Pomoću njega možemo razumjeti značenje pisama koje je Poslanik slao kraljevima i vladarima, pozivajući ih da prihvate islam i tražeći od njih da prestanu primjenjivati represiju prema svojim podanicima, kako bi ovi imali slobodu izbora vjere.

...A Musa reče: "Gospodar vaš će neprijatelja vašeg uništiti, a vas nasljednicima na Zemlji učiniti, da bi vidio kako ćete postupiti." (Kur'an, 7:129)

Reci: "O ljudi, istina vam dolazi od Gospodara vašeg, i onaj ko se uputi Pravim putem - uputio se za svoje dobro, a onaj ko krene stranputicom, krenuo je na svoju štetu, a ja nisam vaš odvjetnik." (Kur'an, 10:108)

...to je djelo Allahovo Koji je sve savršeno stvorio... (Kur'an, 27:88)

...Samo On stvara i upravlja! (Kur'an, 7:54)

Priroda čovjekove slobodne volje je nešto što njegov prirodni zdrav razum jasno shvata, kao što je objašnjeno u Kur'anu:

(Tako mi) i duše i Onoga Koji je stvorio, pa joj put dobra i zla shvatljivim učini - uspjete samo onaj ko je očisti, a biće izgubljen onaj ko je na stranputicu odvodi! (Kur'an, 91:7-10)

Allahovo je sve što je na nebesima i što je na Zemlji - da bi, prema onome kako su radili, kaznio one koji rade zlo, a najljepšom nagradom nagradio one koji čine dobro. (Kur'an, 53:31)

A Allah je nebesa i Zemlju mudro stvorio i zato da bi svaki čovjek bio nagrađen ili kažnjen prema onome što je zaslužio, nikome neće biti učinjeno nažao. (Kur'an, 45:22)

Sloboda odluke, slobodna volja i odgovornosti

Koncept čovjekove slobodne volje i odgovornost koju povlači za sobom čine treći osnovni princip, na kojem se zasnivaju islamska misao i metodologija. Ako ne razumijemo koncept slobodne volje i odgovornosti pojedinca, nećemo moći shvatiti ni značenje islamske poruke o životu, ni smisao Poslanikovog života i džihada, ni sukobe prvih muslimana sa Perzijskim i Rimskim carstvom.

Djela oslikavaju kvalitet volje, pokazuju da li je dobra ili zla, da li slijedi Istinu, dobrotu i pravdu, ili je podložna vlastitim željama. Konačno, djela će se mjeriti u svjetlu uloge pojedinca kao halife (namjesnika); a Drugi svijet će predstavljati i odražavati kvalitet volje i djela pojedinca na Ovom svijetu.

(Tako mi) i duše i Onoga Koji je stvorio, pa joj put dobra i zla shvatljivim učini - uspjeće samo onaj ko je očisti, a biće izgubljen onaj ko je na stranputicu odvodi! (Kur'an, 91:7-10)

Mi Kur'an pun mudrosti objavljujemo, i na istinit način se on objavljuje. A tebe smo poslali samo zato da radosne vijesti donosiš i da opominješ. (Kur'an, 17:105)

A Mi ovima Knjigu objavljujemo, koju smo kako Mi znamo objasnili, da bude putokaz i milost ljudima koji budu vjerovali. (Kur'an, 7:52)

Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti! (Kur'an, 15:9)

Tlačenjem, nepravdom i prisilom se ne brani islam niti rasvjetljava islamska perspektiva. Ustvari, takvi postupci predstavljaju agresiju na suštinu poruke, realnosti i ciljeva islama.

U vjeru nije dozvoljeno silom nagoniti - Pravi put se jasno razlikuje od zablude! (Kur'an, 2:256)

...pa ko hoće - neka vjeruje, a ko hoće - neka ne vjeruje!... (Kur'an, 18:29)

A da je Gospodar tvoj htio, sve bi ljude sljedbenicima jedne vjere učinio... (Kur'an, 11:118)

Pa zašto onda ti da nagoniš ljude da budu vjernici? (Kur'an, 10:99)

Onaj koji čini dobro - sebi ga čini, a onaj koji radi zlo - radi protiv sebe, a na kraju ćete se Gospodaru svome vratiti. (Kur'an, 45:15)

Zasnovana na znanju božanske Objave, islamska perspektiva je bila i ostala sigurna u svoju snagu i sposobnost da nadvlada, ali ne na osnovu sile koju može primijeniti država, nego činjenice da ta perspektiva predstavlja stvarnost. Sve dok islamska perspektiva nastavlja da se drži ispravne metodologije i strukture, ona ne treba da se plaši sukoba i kontradiktornosti, jer će snaga islamske *fitre* uvijek upućivati ummet.

Jedini način na koji možemo zaštititi islam jeste da ga dobro razumijemo, dobro poznajemo i objašnjavamo, i da osiguramo da struktura sistema islama bude zdrava. Ideološka i intelektualna sloboda ne treba strahovati niti od islamske države, niti od principa, ciljeva i sistema islama. Štaviše, islam garantuje ideološku i intelektualnu slobodu. Isto tako, islam ne treba strahovati od ideološke i intelektualne slobode.

Sloboda misli u islamskom društvu je poput duboke rijeke koja teče prema svome cilju. Kada se proširi, ona postaje još blistavija. Na osnovu čovjekove volje i relativiteta pozicije istine, muslimanska misao uživa toleranciju koja garantuje slobodu misli i vjere i višestruka sučeljavanja intelektualnih i ideoloških stavova.

Nema mjesta bojazni da bi sučeljavanje mišljenja moglo uništiti osnove ummeta. Ono zapravo osigurava ravnotežu,

stabilnost i rast, jer islamska misao, sa svojom jasnom vizijom baziranom na uputi, vrijednostima, gledištima i principima Objave, ostaje snažna. Novi rast i kreativnost su produkti ummeta u kojem postoji saglasnost o pitanjima osnovnih principa.

Kulturna zrelost je obavezan uvjet da bi ljudi mogli ostvarivati svoje pravo na slobodu, naročito slobodu vjerovanja, zbog toga što bi primitivna kulturna okolina, ili kulturna zaostalost u obliku beduinizma, barbarstva ili primitivizma, mogla značiti da je čovjek kulturno, društveno i mentalno nezreo, te da je nesposoban donositi odgovorne odluke. To bi ga učinilo nepodobnim za pravo na slobodu. To znači da je čovjeku potrebno staranje dok ne dostigne zrelost i da mu sve do tada ne treba dati pravo na slobodu ili na preuzimanje odgovornosti.

Islam je pokušao tako postupiti u odnosu na primitivna, idolopoklonička plemena iz arapske pustinje, pomažući im na sve moguće načine da se otarase primitivnih običaja i nedostataka, da se oslobode društvene i kulturne zaostalosti u kojoj su još živjeli i da obustave neprijateljstva prema muslimanima i njihovim saveznicima. Osjećaj odgovornosti muslimana prema čovjeku nije im ostavio drugog izbora nego da potčine ova barbarska plemena kulturnom sistemu islama i da ih oslobode njihovog divljačkog društvenog ponašanja i idolopokloničkih mitova. Stoga je islam jasno objavio da, u slučaju ovih plemena, nije bila u pitanju čovjekova sloboda volje i vjerovanja, nego njihovo potčinjavanje sistemu islama i oslobađanje od barbarstva u kojem su tada još živjeli.

...oni s kojima ti ugovore sklapaš, pa oni svaki put, ne bojeći se posljedica, krše ugovor svoj. (Kur'an, 8:56)

Ni rodbinstvo ni sporazum, kada je vjernik u pitanju, ne poštuju, i sve granice zla prekoračuju. (Kur'an, 9:10)

O vjernici, mnogobošci su sama pogan, i neka više ne dolaze na hadž Časnom hramu poslije ovogodišnjeg hadža... (Kur'an, 9:28)

...A borite se protiv svih mnogobožaca, kao što se oni svi bore protiv vas; i znajte da je Allah na strani onih koji se Allaha boje i grijeha klone. (Kur'an, 9:36)

I borite se protiv njih dok mnogoboštvo ne iščezne i dok samo Allahova vjera ne ostane. Ako se oni okane - pa, Allah dobro vidi šta oni rade... (Kur'an, 8:39)

Neki beduini govore: "Mi vjerujemo!" Reci: "Vi ne vjerujete, ali recite: 'Mi se pokoravamo!'; jer u srca vaša prava vjera nije još ušla. A ako Allaha i Njegova Poslanika budete slušali, On vam nimalo neće umanjiti nagradu za djela vaša." - Allah, uistinu, prašta i samilostan je. (Kur'an, 49:14)

Odnos islama prema primitivnim i idolopokloničkim pustinjским Arapima bio je zasnovan na brizi i nastojanju da se steknu odgovarajući preduvjeti koji su neophodni za ostvarivanje prava na slobodu volje. Tu se nije radilo o uskraćivanju slobode volje čovjeku koji ispunjava sve preduvjete, niti o odustajanju od osnovnog stava o slobodi vjere. Odnos islama je tu bio jasan: on je poštovao i sačuvao pravo *ehli kitabija* (kršćana i jevreja) na slobodu vjerovanja, bez obzira na njihove neprijateljske i agresivne zavjere. Islam je garantirao isto pravo, što se jasno vidi u tekstovima, i ljudima drugih civilizacija koji su bili sposobni da donose

odluke i snose odgovornost, kao što su bili Perzijanci i medžusije, bez obzira na činjenicu da su oni bili idolopoklonici i obožavaoci vatre. Stoga treba biti sasvim jasno da vjerske slobode predstavljaju osnovu islamskog koncepta; i da, sve dok se ova dimenzija ne razumije ne pravilan način, ispravno formiranje i primjenjivanje islamske kulturne misli i metodologije neće biti moguće.

Sloboda misli

Dimenzija slobode ljudske misli proistječe iz dimenzije slobode vjerovanja i dopunjava je. Sloboda misli je povezana sa moralnom slobodom pojedinca, ali se nalazi unutar okvira ideološke opredijeljenosti. U islamskom društvu pojedinac je slobodan da djeluje u skladu sa svojim vlastitim svjesnim moralnim uvjerenjem, da pravi ideološke ili intelektualne izbore i da donosi odluke na osnovu ovih uvjerenja i izbora. Protivno je ljudskoj prirodi da se pojedinac prisiljava da uradi nešto u što ne vjeruje ili što nije slobodno prihvatio, i kao takvo neprihvatljivo za islam. Prema islamskoj metodologiji i misli krajnja odluka pripada pojedincu i povezana je sa njegovom, odnosno njenom slobodnom voljom i izborom koji ona povlači za sobom. To je izbor za koji će odgovarati samo ta osoba, i čije će posljedice morati sama snositi na ovom i na onom svijetu.

“Savjetuj svoje srce... čak i onda kada ti ljudi budu iznova davali svoja mišljenja.” Hadis (Ahmed)

Onaj ko ide pravim putem, od toga će samo on koristiti imati, a onaj ko luta - na svoju štetu luta, i nijedan grješnik tuđe grijehe neće nositi... (Kur'an, 17:15)

Da bi ljudi shvatili svrhu postojanja i ispunili odgovornosti halife, nužne su sloboda misli i intelektualnog uvjerenja. Represivna zloupotreba misli i uvjerenja negira značenje i odgovornost života i neprihvatljiva je za islam i njegovu metodologiju. Islamska misao može biti izgrađena samo na temelju privrženosti pravu na slobodu vjere i misli.

Islamsko društvo je društvo u kojem postoji sloboda stvaralaštva. Ali u konačnoj liniji, napredak tog društva, njegovi principi i stvaralaštvo povezani su sa samom svrhom postojanja, a to je reforma a ne izopačenost. Isto tako, društveno ponašanje se bazira na slobodi vjerovanja i slobodi misli. Ovo nije ni teorijsko niti apstraktno, već praktično pitanje.

Ljudsko ponašanje i djelovanje imaju kolektivni karakter, tj. oni se moraju zasnivati na shvatanju stalne interakcije i međusobnog dopunjavanja sa društvom u cjelini. Kolektivna dimenzija društvenog ponašanja ne znači gušenje volje pojedinca. Ona zapravo znači da sloboda djelovanja pojedinca u društvu mora biti kontrolirana.

Sloboda vjere i misli treba biti kontrolirana društvenim vjerovanjima i praksom. I propisi, zakoni i javne institucije društva imaju za svrhu postizanje ciljeva oko kojih se društvo saglasilo, kako bi se pojedincu pomoglo da maksimalno iskoristi svoje sposobnosti u tim okvirima i da izrazi svoje želje, svoj način razmišljanja i svoja uvjerenja kroz svoja djela. Propisi društva i javni sistemi baziraju se na mišljenju većine. Čak i ako pojedinac ima vjerovanja koja izviru iz njegovih uvjerenja, on se ipak ne može ponašati na način koji je

suprotstavljen javnom sistemu, zbog toga što bi ponašanje pojedinca isključivo zasnovano na slobodi misli i uvjerenja, ne obazirući se na propise društva, pretvorilo tu slobodu u sredstvo za širenje konfuzije u društvu. U takvoj situaciji, sva prava i slobode bi nestali i bio bi izgubljen svaki smisao ljudskog postojanja.

Legitimnost određenog djelovanja zavisi od toga da li se to djelovanje drži ciljeva i općih propisa oko kojih se složila većina. Legitimnost odluke većine zasniva se na njenoj težnji da razumije osnovni cilj ljudskog postojanja koji, prema islamskom konceptu, predstavlja ispunjenje odgovornosti halife na Zemlji. Svako pojedinačno djelovanje koje krši propise postavljene od strane društva, gubi svoju legitimnost. Međutim i sami propisi će izgubiti svoju legitimnost ako ne budu za cilj imali očuvanje prava pojedinca na slobodu vjerovanja i misli.

Ponašanje muslimana pojedinca i sistem javnog zakonodavstva u okviru muslimanskog društva izvode svoju legitimnost iz predanosti islamu i njegovim ciljevima, svrhama, principima i vrijednostima. Muslimanski zakonodavci, u okviru muslimanskog društva, ne mogu ignorirati ciljeve i vrijednosti islama u pravilima i propisima koje predlažu, zbog toga što ta pravila treba da oslobode čovjekov potencijal kako bi on mogao ispuniti svoje odgovornosti halife na Zemlji. Isto tako, djelovanje pojedinca muslimana i njegovo ponašanje ne mogu ignorirati propise muslimanskog sistema, koji su definirani od strane većine muslimana i koji su bazirani na njihovoj privrženosti islamu.

Jedan od osnovnih principa islamskog sistema jeste da je sve zakonito (halal), osim onoga što je izričito zabranjeno u jasnim tekstovima Objave i onoga što se očito kosi sa osnovnim interesima društva.

U svjetlu ovog principa možemo razumijeti islamski koncept uživanja u dobrom i zabranjivanja onoga što je zlo (*el-emr bi el-ma'ruf ve el-nehj'an el-munker*). Kao i sloboda misli i vjerovanja, ovaj princip predstavlja savjet, podsticanje, vođenje i uputu. U svjetlu društvenog ponašanja, on predstavlja džihad, djelovanje, žrtvu i sposobnost da se društvo zaštiti od uništenja i od skretanja sa puta svojih ciljeva obnove i reforme.

Principi tevekkula

Tevekkul podrazumijeva vjerovanje u Allaha i prihvatanje Njegovih odluka (*kada* i *kader*) u svim aspektima života. *Tevekkul* znači da srce vjernika ima povjerenje u moć, mudrost i pravednost Allaha i da vjeruje da je On Taj Koji ima kontrolu nad svim stvarima.

Vjernikov *tevekkul* izvire iz njegovog vjerovanja u nevidljivo i vjerovanja u predikate nevidljivog svijeta kojim upravlja Allah, Gospodar nebesa i Zemlje; jedino On ima potpuno znanje o njemu.

Muslimansko razumijevanje *tevekkula* je prirodno i senzibilno i ono predstavlja jedan od najvažnijih izvora psihološke snage i energije jedne osobe; to je izvor iz kojeg izvire strpljenje, uzdržljivost, odlučnost, zadovoljstvo i sreća.

...Reci: "O svemu odlučuje samo Allah!"... (Kur'an, 3:154)

...Samo On stvara i upravlja!... (Kur'an, 7:54)

...samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja. (Kur'an, 17:85)

...a od onoga što On zna - drugi znaju samo onoliko koliko On želi... (Kur'an, 2:255)

...Gospodaru naš, Ti sve obuhvataš milošću i znanjem... (Kur'an, 40:7)

Vjerovanje muslimana u Božije attribute i metodologija njegovog promišljanja o njima svode se na uvjerenje da će na kraju sve biti dobro, jer pravi musliman je zahvalan kada uživa blagoslov, a strpljiv u vremenima kušnje. Zato, ako je sretan na ovom svijetu, on će biti zadovoljan. A ako ga zadesi loša sudbina, a on bude strpljiv i bude vjerovao u Allaha, Allah će ga nagraditi na onom svijetu. Vjerovanje muslimana u Božije attribute jeste vjerovanje da će trud muslimana na kraju uroditi plodom, bez obzira na to kakve materijalne uspjehe ili neuspjehe taj trud požanje na ovom svijetu. To je vjerovanje da će na kraju Istina prevagnuti, i da će džihad ummeta Istine konačno biti pobjednik; te da će neistina propasti, i da će oni koji su je podržavali biti na kraju poraženi u sukobu dobra i zla koji se vodio tokom cijele historije, kada svi stanu pred Allaha.

Mi ćemo vas provjeravati sve dok ne ukažemo na borce i postojane među vama... (Kur'an, 47:31)

Svako živo biće smrt će okusiti! Mi vas stavljamo na kušnju i u zlu i u dobru i Nama ćete se vratiti. (Kur'an, 21:35)

One koji se budu zbog Nas borili, Mi ćemo, sigurno, putevima koji Nama vode uputiti... (Kur'an, 26:69)

I borite se, Allaha radi, onako kako se treba boriti... (Kur'an, 22:78)

O vjernici, ako Allaha pomognete, i On će vama pomoći i korake vaše učvrstiti. (Kur'an, 47:7)

...ja jedino želim (govorio je Šuajb) da učinim dobro koliko mogu, a uspjeh moj zavisi samo od Allaha; u Njega se uzdam i Njemu se obraćam. (Kur'an, 11:88)

...Kako će divna biti nagrada onima koji su se trudili - onima koji su trpjeli i u Gospodara svoga se uzdali! (Kur'an, 29:58-59)

Sve što vam je dato - samo je uživanje u životu na ovom svijetu, a ono što je u Allaha - bolje je i trajnije za one koji vjeruju i u Gospodara svoga se uzdaju. (Kur'an, 42:36)

...zato se samo Njemu klanjaj i samo se u Njega uzdaj! A Gospodar tvoj motri na ono što radite. (Kur'an, 11:123)

Ovdje je potrebno napraviti jednu važnu razliku. *Tevekkul* nije isto što i *tevakul* (fatalističko prihvatanje). *Tevekkul* je oslanjanje muslimana na Allaha i prihvatanje Njegovih predikata, koje niko drugi osim Allaha ne može poznavati, razumjeti niti kontrolirati. Značenje *tevakula*, s druge strane, sadrži elemente inercije, nesposobnosti, i opće nekompetentnosti, jer označava odbijanje da se djeluje u saglasnosti sa zakonima i standardima koje je Allah uputio cijelom čovječanstvu. Fatalizam, koji je nerazdvojiv od koncepta *tevakula*, podrazumijeva i neposlušnost prema Allahovim naredbama i prkošenje prirodi - *fitri*. Propusti u težnji da se spoznaju i primijene odgovarajuća sredstava i

slijede prirodni zakoni, ne proistječu iz vjere u Allaha, tj. *tevekkula*. Pronalaženje i korištenje odgovarajućih sredstava jeste osnova čovjekove odgovornosti u ovom životu; time se testira čovjekova volja i to predstavlja svrhu njegovog postojanja. Ali *tevakul* je iskrivljavanje ovog vjerovanja. Tako je jedan beduin, koji je pomiješao značenje *tevekkula* i *tevakula*, došao Poslaniku da ga pita o tome, a Poslanik mu je to vrlo jasno objasnio: “Prvo poduzmi sve potrebne mjere, pa se onda pouzdaj u Allaha.”

Na isti način je i Omer ibn el-Hattab odgovorio onima koji su mislili da je bježao od Allahovog određenja, kada je odbio da uđe u zemlju koja je bila zaražena kugom. Oni su mislili da se pravi *tevekkul* i oslanjanje na Allaha dokazuju zanemarivanjem ispravnih sredstava i nedjelovanjem u skladu sa prirodnim zakonima koje je Allah postavio za cijeli univerzum. Omerov odgovor je bio sasvim jasan: “Ja bježim od jedne Allahove naredbe drugoj!”

Ako se neko zarazi, to je zbog toga što je Allah tako naredio; a ako se neko zaštiti od te infekcije, to je također zato što je Allah tako naredio. Sve se dešava Allahovom voljom, te i težnja da se iskoriste prava sredstva u suglasju sa prirodnim zakonima također izvire iz Allahove naredbe. To je jedan od načina pokoravanja Allahu, ali on ni u kom slučaju ne podrazumijeva *kufr*, odnosno to da se čovjek ne oslanja na Njega.

Na osnovu ove jasne razlike između značenja *tevekkula* i *tevakula*, i u svjetlu onoga što diktira čovjekova *fitra*, te Allahovih naredbi da čovjek treba da bude halifa na Zemlji,

da njom upravlja i da se brine o njoj, lahko je uočiti da je *tevakul* neprirodan. Sigurno je da ga islam ne propovijeda. Štaviše, *tavakul* se ne može ni na koji način povezati sa islamskim značenjem *tevekkula* niti sa vjerovanjima prvih muslimana. On je, u suštini, kontradiktoran svim aspektima života Poslanika i njegovih ashaba - njihovom džihadu, trudu koji su ulagali u skladu sa prirodnim zakonima, njihovim planovima i načinu razmišljanja.

Kauzalitet ljudske prirode

Iz svega što je prethodno rečeno jasno proizlazi da je uzročnost osnovni koncept u životu i misli muslimana. *Fitra* i *akida* objašnjavaju da je Allah stvorio univerzum, potčinio ga zakonima i standardima, a onda ga povjerio čovjeku da ga čuva, da njim vlada i da teži da ga civilizira i reformiše. Allah je osposobio čovjeka da ispunjava svoje odgovornosti i da izražava svoju volju koristeći odgovarajuća sredstva u saglasnosti sa prirodnim zakonima. Zbog toga, muslimanski um i *fitra* (priroda) ne mogu ispuniti svoje odgovornosti u usmjeravanju i potčinjavanju svega stvorenog ako ne pronađu prava sredstva i ako ne budu težili da ih primjenjuju u svim područjima života.

Onaj kome pripada vlast na nebesima i na Zemlji, Koji nema djeteta, Koji u vlasti nema ortaka i Koji je sve stvorio i kako treba uredio! (Kur'an, 25:2)

Hvali ime Gospodara svoga Svevišnjeg, Koji sve stvara i čini skladnim, i Koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje. (Kur'an, 87:1-3)

Ti vidiš planine i misliš da su nepomične, a one promiču kao što promiču oblaci - to je djelo Allahovo Koji je sve savršeno stvorio; On, doista, zna ono što radite. (Kur'an, 27:88)

Ti upravi lice svoje vjeri, kao pravi vjernik, vjeri, djelu Allahovu, prema kojoj je On ljude načinio, - ne treba da se mijenja Allahova vjera, jer to je prava vjera, ali većina ljudi to ne zna. (Kur'an, 30:30)

A Allah je nebesa i Zemlju mudro stvorio i zato da bi svaki čovjek bio nagrađen ili kažnjen prema onome što je zaslužio, nikome neće biti učinjeno nažao. (Kur'an, 45:22)

Prije vas su mnogi narodi bili i nestali, zato putujte po svijetu i posmatrajte kako su završili oni koji su poslanike u laž ugonili. (Kur'an, 3:137)

Mi smo mu dali vlast na Zemlji i omogućili mu da izvrši ono što želi. (Kur'an, 18:84)

...U Allahovim zakonima ti nikad nećeš naći promjene, u Allahovim zakonima ti nećeš naći odstupanja. (Kur'an, 35:43)

...da nijedan grješnik tuđe grijehe neće nositi, i da je čovjekovo samo ono što sam uradi, i da će se trud njegov, sigurno, iskazati, i da će prema njemu u potpunosti nagrađen ili kažnjen biti. (Kur'an, 53:38-41)

I daje vam da se koristite onim što je na nebesima i onim što je na Zemlji, sve je od Njega. To su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (Kur'an, 45:13)

Allahovo je sve što je na nebesima i što je na Zemlji - da bi, prema onome kako su radili, kaznio one koji rade zlo, a najljepšom nagradom nagradio one koji čine dobro. (Kur'an, 53:31)

Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati; - On je Silni, Onaj Koji prašta. (Kur'an, 67:2)

...a vas nasljednicima na Zemlji učiniti, da bi vidio kako ćete postupiti. (Kur'an, 7:129)

Mi nismo stvorili nebo i Zemlju, i ono što je između njih, da se zabavljamo. (Kur'an, 21:16)

Ovakvo razumijevanje značenja života pojašnjava ljudima da njihova odgovornost u ovom životu zavisi od toga kako oni koriste zakone prirode, koje je Allah postavio svim Svojim stvorenjima. Zato je uloga čovjeka uvijek usko vezana sa načinom na koji on koristi ove zakone. Ako čovječanstvo pristupa svemu što je stvoreno na inovativan i praktičan način, ono se razvija i napreduje.

Ukoliko ljudi ne uvažavaju principe kauzaliteta, oni ne mogu razumijeti na koji način su odgovorni za svoja djela. Kada njihovi umovi ne unose inovacije, njihova djela postaju mrtvorodenčad, a njihova sposobnost percepcije i shvatanja opada. Ovo objašnjava razloge uspjeha Poslanikove metodologije: džihad, *idžtihad*, organizacija, misao i poštivanje prirodnih zakona.

Osnova snage i sposobnosti muslimana, kao i njihova kreativnost, izvire iz vjere pri suočavanju sa preprekama i izazovima i iz odlučnosti da otkriju i iskoriste prava sredstva u saglasnosti sa prirodnim zakonima. Samo onda kada muslimani na ovakav način koriste svoju snagu, sposobnost i kreativnost, oni zaslužuju pomoć i uspjeh koje je Allah obećao onima koji istinski vjeruju.

Rane generacije muslimana su to shvatale i zato su bile uspješne. Ako današnji muslimani misle dobiti pomoć i uspjeh od Allaha, oni će morati potražiti ispravna sredstva kojima će ostvariti svoje ciljeve - političke, naučne, obrazovne, društvene, tehnološke, ili bilo koje druge.

Ako muslimani prihvataju da žive sa svojim nedostacima, oni ne mogu realno očekivati da će Allah ispuniti Svoje obećanje prema njima. Ako se ne budu bavili ničim drugim osim diskusija o teološkim pitanjima, oni će nastaviti na nazaduju. Pravi muslimani ne mogu istinski izvršiti svoje odgovornosti, ako ne budu djelovali u skladu sa prirodnim poretkom univerzuma, ako ne razumiju zahtjeve svoje *fitre*, ako ne prihvate uputu svoje vjere i ako ne usvoje metodologiju koju je Allah naložio za odgovorno djelovanje i vladanje univerzumom.

...Allahovo je istinito obećanje, a čije su riječi od Allahovih istinitije! (Kur'an, 4:122)

Islamska metodologija: sredstva i primjena

Sada ćemo razmotriti područja u kojima se može primijeniti metodologija islamske misli. Pod utjecajem zaostalosti, izolacije intelektualnog vodstva i koncepta religije posmatranog kroz filter zapadnjačkog iskustva, područja u kojima islamska misao i metodologija mogu naći svoju praktičnu primjenu potisnuta su skoro u potpunosti u sfere duhovnog i ličnog interesa pojedinih vjernika. Očito je, ipak, da spektar ove jedinstvene misli i metodologije može biti daleko širi.

Jasno je da islam usmjerava nastojanja vjernika prema ispunjavanju njihove uloge halifa. Ukratko, cijeli vidljivi svijet muslimani trebaju smatrati legitimnim domenom svog truda i djelovanja. U njega oni mogu uložiti svoju energiju i sposobnosti, sa ciljem rješavanja svih svojih potreba, i to na osnovu upute, principa, vrijednosti i prirodnih zakona, koji se tiču svrhe njihovog postojanja, a koja je objašnjena u Objavi koja je došla iz svijeta nevidljivog i iz Allahovog znanja.

Na osnovu ovoga, možemo reći da je metodologija islamske misli kompleksna metodologija koja usmjerava aktivnosti muslimana kroz sve faze reforme i razvoja.

Pošto se metodologija islamske misli prepoznaje po sveobuhvatnosti domena primjene, ona se ističe i po sveobuhvatnosti svojih sredstava. Život je, u svim svojim aspektima, područje primjene i djelovanja za muslimane. U svom životu, oni su obavezani da razumijevaju, da traže znanje, i da svim raspoloživim sredstvima nastoje slijediti svoje ciljeve. Muslimani ne smiju ignorirati nijedno ispravno sredstvo za stjecanje znanja i razumijevanja, bilo ono materijalno, semantičko, umjetničko, naučno, empirijsko, racionalno, kvantitativno, kvalitativno, teorijsko ili analitičko. Međutim svako sredstvo koje je suprotno ciljevima čovjekove misije i prirode, ili koje bi ga skrenulo sa Pravog puta ka besmislenim ili zlim težnjama, mora se odbaciti. Ako muslimanska misao teži da ponovo ostvari svoju ravnotežu i da počne ispunjavati svoje reformističke odgovornosti, ona se mora osloboditi preokupiranosti sitničarskim polemikama i posvetiti se kreativnom traženju sredstava kojima bi ostvarila svoje ciljeve.

Pošto smo uvidjeli da je metodologija islamske misli sveobuhvatna po svojoj prirodi i po svom djelokrugu, dolazimo do zaključka da se struktura islamskog znanja, misli i kulture mora bazirati na svakodnevnim realnostima života na nivou pojedinca, društva, ummeta i cijele ljudske civilizacije. Znanje koje treba tražiti i koristiti, jeste znanje koje je ispravno u svojim principima, ciljevima i strukturi. Znanje bez ovih karakteristika bilo bi bezvrijedno u poređenju sa standardima islamskih učenja i principa. Bilo kakva struktura muslimanskog znanja, misli i nauke, koja muslimanskom umu ne osigurava sredstva za postizanje najboljeg mogućeg razumijevanja i djelovanja, nije prava islamska struktura i metodologija misli, znanja i života. Bez sveobuhvatne metodologije, u pogledu djelokruga i primjene, muslimani nikada neće moći ispuniti svoju dužnost, propagirati Poruku, niti će moći ponovo zadobiti svoju poziciju Božijih namjesnika na Zemlji.

Vi ste narod najbolji od svih koji se ikada pojavio: tražite da se čine dobra djela, a od nevaljalih odvrćate, i u Allaha vjerujete...
(Kur'an, 3:110)

Imajući u vidu uspjeh islamske metodologije koju su prakticirale rane generacije muslimana, bez obzira na sve izazove sa kojima su bili suočeni i na nedostatak iskustva u uspostavljanju institucija, mi nemamo drugog izbora nego da proučimo tu metodologiju i inovativni *idžtihad* koji je iz nje proistekao, kako bismo bolje razumjeli način na koji su principi stavljeni u pokret u to doba. Rane generacije i one koje su uslijedile odmah iza njih uspjele su za nas sačuvati

tekstove Objave iz kojih su crpili inspiraciju i principe svoje metodologije. Ti tekstovi će kasnije postati predmetom brojnih akademskih izučavanja i studija. Zbog napetih odnosa između učenjaka i političkog vodstva, nije se poklanjala ni približna pažnja praktičnim sferama života. Prema tome, malo toga je primjenjivano na pitanja i probleme politike, ekonomije i društva uopće. Usljed represije *idžtihada* u ovim sferama, ove nauke sve do danas nisu formulirane iz čisto islamske perspektive. Drugim riječima, nikada nije došlo do razvoja takve integrirane metodologije koja je neophodna za islamski pristup životnim i društvenim realnostima.

Ustvari, islamska misao nije odmakla puno dalje od bilježenja ključnih principa metodologije na kojoj su počivale formulacije i strategije ranih generacija, uključujući i metodologiju sekundarnog izvora (spomenutu ranije) koja je uključivala *maslehu*, *def* 'u-d-darer, 'urf, *istihsan* i *istishab*. Stoga, da bi islamsku misao i metodologiju učinili korisnima za ummet, moramo izučiti ranu metodologiju i napraviti razliku između izvora, sredstava i domena proučavanja i primjene.

Islamska misao mora izvršiti metodološku analizu kako bi artikulirala ciljeve, svrhe i smjernice Šerijata, tako da oni mogu poslužiti kao uvod za islamsko proučavanje različitih područja života: politike, ekonomije, psihologije, obrazovanja, umjetnosti i tehnologije. A potom se, u svjetlu ovih općih uvoda, mogu utvrditi specijalizirane metodologije za svako od ovih područja. Na taj način bi

islamska misao bila u mogućnosti da da svoj doprinos društvenim naukama. Islamske vjerske i obrazovne institucije ne mogu više ograničavati svoja proučavanja samo na tekstove Objave niti mogu ostati izolirane od područja društvenih i tehnoloških nauka. Sve su ovo različiti aspekti ljudskog života i djelovanja; i svi oni predstavljaju područja u kojima islam ima svoju primjenu. Zbog toga je na muslimanima odgovornost da razviju metodološke i disciplinarne principe, na kojima se mogu ustanoviti ove islamske nauke.

Da bi postavili osnovne islamske premise, koje bi predstavljale ciljeve, vrijednosti i načela islama, muslimanski mislioci će prvo morati klasificirati tekstove Objave, tj. Kur'an i sunnet. Nakon toga, moraće uraditi isto i sa književnošću klasičnog intelektualnog naslijeđa. U ovom drugom dijelu posla, moraće pročešljati sva ova djela i utvrditi koja od njih sadrže predrasude, političke ili sektaške, odnosno utjecaj mitova, legendi i *isra'ilijata*, koji su se uvukli u mnoga kasnija djela tog naslijeđa. Takva klasifikacija, u saglasnosti sa zahtjevima moderne islamske perspektive, može se izvršiti i unutar mnogih drugih disciplina i nauka. Ova klasifikacija je obavezna, zato da bi muslimanski studenti, istraživači i specijalisti, imali lakši pristup tekstovima Objave i tekstovima intelektualnog naslijeđa i bili u mogućnosti da iz njih izvuku sveobuhvatne skupove ciljeva, vrijednosti i principa. A zatim bi, u svjetlu tih spoznaja, muslimanski učenjaci bili u stanju da započnu sa kreativnim radom unutar pojedinačnih disciplina.

Jasno je da je stanje u kojem se nalazi današnji muslimanski svijet, stanje patnje i zbunjenosti. Savremena islamska misao i nauka ne nude nikakve odgovore na potrebe ummeta i izazove koji stoje pred njim. Naprotiv, one kao da povećavaju zbunjenost muslimana. U ovakvim okolnostima, islamska misao nema druge alternative već da počne sa reformom postojećih sekularnih nauka, postavljajući premise potrebne za uspostavljanje jedinstvenih islamskih pristupa u svim područjima znanja.

Tekstovi sunneta trebaju se klasificirati prema principu ispravnosti hadisa u pogledu forme i sadržaja, i to na način koji će istraživačima olakšati korištenje ovog materijala, putem klasificiranja tema ili ključnih riječi. Zatim, pored klasificiranja i reguliranja tekstova po metodološkoj osnovi i jasnog predstavljanja hadiskih tekstova, potrebne su i historijske studije doba Poslanika i ranih generacija muslimana: studije koje će pomoći istraživačima da bolje razumiju kulturne i društvene okolnosti u kojima su hadisi sačinjeni, i u kojima su ostvarivani naponi ranih generacija.

Završna riječ

Akademski krugovi na Zapadu danas i sekularni muslimani koji ih slijede, pokušavaju da mjere islam na istoj vagi na kojoj mjere sve religije. Prema njihovom načinu razmišljanja, ni islamu ni ostalim religijama ne treba dopustiti da imaju bilo kakav kontakt sa modernim društvom i savremenom politikom. Prema njihovoj procjeni, islam, i religije uopće, nisu ništa više do puke ideje iz prošlosti, ili mitološkog znanja koje nema nikakvog značaja za sadašnje

doba. Oni smatraju da je mjesto takvim idejama u muzejima, ili u najmanju ruku, u najužem domenu ličnog duhovnog iskustva.

Međutim, ako bi ovakav način razmišljanja mogao na bilo koji način važiti za ostale religije osim islama, tj. na religije čija su originalna učenja i vjerovanja iskrivljena i često zamijenjena nevjerovatnim stvarima, to sigurno nije slučaj sa islamom. Vrlo je važno da shvatimo da su načini prezentiranja islama koje primjenjuju njegove današnje pristalice neadekvatne da bi se objasnile njegove vječne Istine, protumačilo u čemu se islam razlikuje od drugih religija ili dokazala njegova relevantnost u odnosu na današnji svijet. To se može postići samo kroz ozbiljan naučni pristup o kojem smo govorili ranije, pristup koji pretače ideje u djela i životnu stvarnost koja zavređuje priznavanje i poštivanje od strane svih krugova savremenog društva.

O vjernici, odazovite se Allahu i Poslaniku kad od vas zatraži da činite ono što će vam život osigurati... (Kur'an, 8:24)

...Mi tebi objavljujemo Knjigu kao objašnjenje za sve i kao uputu i milost i radosnu vijest za one koji jedino u Njega vjeruju. (Kur'an, 16:89)

Da li je na ispravnijem putu onaj koji se idući spotiče ili onaj koji Pravim putem uspravno ide? (Kur'an, 67:22)

On po Poslaniku Svome šalje uputstvo i vjeru istinitu da bi je uzdigao iznad svih vjera, makar ne bilo pravo mnogobošcima. (Kur'an, 61:9)

A ko govori ljepše od onoga koji poziva Allahu, koji dobra djela čini i koji govori: "Ja sam doista musliman!" (Kur'an, 41:33)

ČETVRTO POGLAVLJE

Uvjeti za osnivanje islamskih civilizacijskih nauka

U ovom poglavlju ćemo razmotriti neke od važnijih elemenata, koraka i faza, neophodnih za osnivanje islamskih civilizacijskih nauka. Kada govorimo o naukama, podrazumijevamo sve ljudsko znanje, uključujući i one nauke koje se bave ljudskim društvom (npr. sociologija i opće društvene nauke), zatim tehnološke nauke te prirodne i primijenjene nauke.

Ranije smo spomenuli da je klasična islamska disciplina *usul el-fikh* sadržavala temelje za ozbiljnu akademsku analizu različitih aspekata života. Ovi rani temelji su uključivali i prethodnicu akademske analize društvenih nauka. Nažalost, opći principi koji se odnose na *idžtihad* u klasičnim *usul el-fikh* naukama, nikada se nisu značajnije razvili. To je bio slučaj i sa racionalnim izučavanjem problema i stanja čovječanstva iz perspektive Šerijata. Prema tome, nijedno od ovih ranih naznaka i obećanja nije se materijaliziralo u obliku metodoloških temelja ili dobro definiranih akademskih disciplina, koje koriste racionalnu analizu za proučavanje različitih područja života, posebno područja društvenih nauka. Prema tome, očigledno ne bi imalo svrhe oslanjati se na zbirku pravnih propisa i mišljenja koji potječu iz klasične discipline *fikha*, niti na njegove opće principe kao na intelektualnu i akademsku osnovu za pronalaženje

rješenja i alternativa, jer ta disciplina nikada nije osposobila muslimanski um da pokreće ili obnavlja, niti ga je opremila racionalnim i intelektualnim sredstvima potrebnim za snalaženje u stvarnosti i u odgovornostima društvenog života.

Ova izjava ima za cilj da naglasi već spomenutu potrebu da se potraže novi temelji u islamskoj metodologiji za društvene nauke, jednako kao i za prirodne i tehnološke. Tako bi nauke koje se bave Objavom dopunjavale ostale nauke i čovječanstvu pružale znanje koje je, s jedne strane, zasnovano na Objavi, a s druge, na razumu, intelektu i prirodnim zakonima.

U ovoj studiji ćemo pokušati napraviti nekoliko koraka u pravcu utvrđivanja postojanja upotrebljivih izvora izvođenja zaključaka za društvene nauke unutar islamske misli. Pored toga, proanaliziraćemo pitanje preliminarnih planova za islamizaciju ovih nauka.

Klasificiranje islamskih tekstova

Bez laskog pristupa objavljenim tekstovima, islamizacija znanja ili islamizacija socioloških nauka je nezamisliva. Taj pristup treba biti istovremeno i precizan i jednostavan, tako da ga može primijeniti svaki muslimanski naučnik. Već smo prethodno objasnili da osiguravanje pristupa objavljenim tekstovima zahtijeva ne samo reorganizaciju tema nego i njihovo čišćenje od svih nejasnoća.

Međutim klasifikacija objavljenih tekstova, posebno tekstova sunneta, zahtijeva da metodologija njihove obrade

bude prezentirana na nov način, tako da naučnici i obrazovani muslimani mogu zaobići formalnosti i apstraktne finese koje su kroz historiju karakterisale proučavanje sunneta. Samo tako će naučnici i istraživači moći koristiti sve bogatstvo materijala koji se nalazi u tim tekstovima.

Da bi se tekstovi pravilno razumjeli i primijenili, vrlo je važno da leksička i historijska proučavanja smjeste svaki od njih u odgovarajući kontekst. Samo tako će student ili istraživač moći u potpunosti razumjeti više ciljeve tih tekstova, koji leže iza principa i osnovnih koncepata. Pravilno tumačenje tekstova neće biti moguće ako se prvo ne razjasne utjecaji okolnosti koje su postojale na mjestu i u vremenu njihovog objavljivanja, odnosno u slučaju tekstova sunneta, njihove artikulacije. Uz pomoć takve akademske pripreme, ti tekstovi mogu postati živo predstavljanje nedvosmislenog značenja i važnosti. Isto tako, važno je da se ovaj akademski pripremni dio posla obavi na najpouzdaniji i najautentičniji mogući način, tako da se komentar teksta nikada ne može pomiješati sa samim tekstom, a da se materija čija autentičnost nije najsigurnija nikada ne može pobrkati sa onom koja je nedvojbeno autentična. Prema tome, značenja i kontekst svakog teksta će postati jasni uz pomoć utvrđene teorijske metodologije. Nadalje, tekstovi kod kojih nije moguće izvesti u potpunosti postupak pojašnjavanja mogu se odvojiti i kao takvi posmatrati u svjetlu viših ciljeva *sire*, historije prvog islamskog doba i općih principa i viših ciljeva islama.

Pored toga, vrlo je važno da sređeni tekstovi, provjereni u pogledu autentičnosti, dolaze od strane pouzdanih institucija za proučavanje i istraživanje, ili od strane kvalificiranih

i uglednih učenjaka. Također je važno da učenjaci i istraživači zauzmu pozitivan stav prema tim proučavanjima i kompilacijama te da ih izučavaju i kritički analiziraju na konstruktivan način. Muslimanski akademski krugovi moraju dati prioritet ovom zadatku, kako bi se osiguralo da u potpunosti bude izvršen. Na taj način će učiniti ogromnu uslugu islamskoj misli. Važno je, također, da se prilikom sakupljanja i klasificiranja objavljenih tekstova koristi savremena informativna tehnologija. Drugi projekat bi mogao uključivati izradu indeksa sadržaja svih važnih tekstova klasičnog naslijeđa (*turath*). Ovo bi pomoglo muslimanima da se upoznaju sa radom i iskustvom svojih predaka i da se koriste plodovima njihovog intelektualnog rada.

Međunarodni institut islamske misli smatra da je trenutno ovo prioritetan zadatak i zato je uzeo učešća u njegovom promoviranju. Nadajmo se da će svi muslimani, sve muslimanske organizacije i akademski stručnjaci raditi zajedno, kako bi uspješno završili ovaj poduhvat.

Sveobuhvatna civilizacijska perspektiva

Pripremajući se da preuzmu ozbiljniju ulogu u okviru društvenih nauka, muslimani trebaju znati da ne počinju od nule. Naprotiv, muslimani su dali vrijedne doprinose historiji civilizacije. Međutim kako su druge zajednice nevjerovatno napredovale u ovom području, muslimani su počeli trku za nadmoć u civilizaciji modernog svijeta posmatrati kao izazov islamu.

Otkako su postali svjesni ovog izazova, počeli su saznavati o naporima drugih u ovom području. Istovremeno su počeli uspostavljati odnose, sa nadom da će nadoknaditi ono što su propustili. Nažalost, nisu postigli mnogo, a ambis koji ih je razdvajao od drugih zajednica nastavio se širiti, bez obzira na sav trud i novac koji su uložili.

Očito je da sva nastojanja da se prevedu naučna i književna djela drugih zajednica, ili da se pošalje veći broj studenata na strane univerzitete, neće promijeniti ovu nesretnu situaciju. Osim toga, razlozi za ovo žalosno stanje mogu se pronaći i u muslimanskom mentalitetu sklonom imitaciji, njegovoj metodologiji koja primjenjuje samo polovične mjere i slabljenju muslimanskog vjerskog žara i psihološkog samopoštovanja.

Treba također naglasiti da je za uspostavljanje zdravog odnosa između islamske i zapadne misli, potrebno omogućiti sveobuhvatna izučavanja za potrebe muslimanskog uma i muslimanskog učenjaka. Ta izučavanja bi se trebala fokusirati na savremenu misao i civilizaciju, na njihovu historiju, vrijednosti, ciljeve i njihove komplementarne odnose. Na ovaj način, naši intelektualci bili bi sposobni da se spase od utapanja i asimilacije u moru zapadnjačke misli. Bili bi osposobljeni da se nezavisno bave pitanjima te misli. Konačno, islamska misao bi mogla koristiti iskustva drugih nacija, a da ne mora žrtvovati vlastite temelje ili osobene odlike.

Također je vrlo važno da se napravi razlika između nemoćnog prihvaćanja tuđe misli i kulture i odabira i prihvaćanja samo onoga što je istinski korisno od te misli i

kulture. Kod brižne i pažljive selekcije nema pogađanja niti igranja sa pitanjima vjere, identiteta, namjera i principa. Radi se, zapravo, o odabiru najkorisnijih raspoloživih sredstava i, potom, o njihovoj primjeni na način koji će biti najkorisniji za ummet. Ovakav vid posuđivanja se može smatrati dobro prostudiranim i kontroliranim prodorom. Ono predstavlja i temelj za uspješno kalemljenje među civilizacijama. Poslanik je koristio ovu metodu u svojim odnosima sa Sljedbenicima Knjige. On je upućivao svoje ashabe i muslimansko društvo da koriste isti pristup. I Zapad je koristio taj metod prilikom svojih ranih susreta sa islamom i islamskom civilizacijom, u vrijeme njenog zlatnog doba. Pozajmljivanje od islamskog svijeta nije promijenilo njihov identitet, vjerovanja niti osnovnu orijentaciju. Naprotiv, Zapad se borio protiv svakog islamskog utjecaja, vjerske ili doktrinarne prirode, i pritom je koristio sva moguća sredstva propagande i cenzure. Naprimjer, Zapad je vrlo često izmišljao neistine o islamu, Poslaniku i uglednim muslimanskim ličnostima.

Zbog toga je zdravo i sveobuhvatno razumijevanje savremenog društva od suštinskog značaja za svaku vrstu međucivilizacijske razmjene. Takvo razumijevanje nam uistinu omogućava da koristimo znanja i tehnologije koje posjeduju druge nacije, a da pritom ne žrtvujemo svoje vrijednosti, principe, identitet i vjerovanja. Prilikom toga treba dobro paziti da se ne pomiješaju pojmovi imitacija i razmjena. Ovaj proces međusobnog pozajmljivanja mora se zasnivati na jednakosti obiju strana i ne smije se dogoditi da jedna strana bude vođa, a druga sljedbenik.

Ovo je misija koju je poduzeo Međunarodni institut islamske misli. Omogućavajući muslimanima sveobuhvatno izučavanje zapadnih društvenih nauka i civilizacije, za razliku od pukog prevodenja, Institut pokušava omogućiti muslimanskom umu da na ispravan način analizira zapadnu civilizaciju. Institut se nada da će objaviti sveobuhvatan rad o počecima i ciljevima, historijskom napretku i dostignućima te o jakim stranama i slabostima zapadne civilizacije. Takav rad bi popunio prazninu koja je već dugo prisutna u savremenoj islamskoj misli. Institut će rado prihvatiti saradnju svih muslimanskih učenjaka i mislilaca koji žele pomoći da se ovaj važni projekat uspješno okonča.

Premise društvenih nauka

Svrha socioloških i društvenih nauka uopće jeste da izvrše metodološku analizu u okviru tri područja:

- 1) priroda i odnosi bića i univerzuma,
- 2) stvarnost i potencijal društva i izazova s kojima se suočava i
- 3) sistemi, koncepti, politike i alternative potrebni za život društva.

S obzirom na sve ovo, kakva je veza između ciljeva Objave posmatranih iz ugla islama te različitih područja i disciplina društvenih nauka?

Da bi se uspostavila ova veza, potrebno je klasificirati premise društvenih nauka uz odgovarajuće temeljne postavke islama, sa ciljem da se definira njihov okvir i da se

razjasne njihovi ciljevi i svrhe. Ako se ovo ne učini, poduzeta izučavanja će se sastojati samo od statistika, tabela i analiza koje svoju inspiraciju crpe iz drugih izvora, a ne iz islama i Objave.

U pogledu društvenih nauka, postoje dvije vrste poželjnih islamskih premisa. Prva vrsta su opće premise koje su u vezi sa općim principima islama. Ove premise definiraju osnovne vrijednosti i prioritete islamskog života, islamskih sistema i islamske ličnosti. Druga vrsta se odnosi na sami akademski rad i uključuje:

- 1) premise i temelje svake nauke i discipline, uključujući i društvene nauke;
- 2) prirodu, realnost, potencijal i odnose unutar svake discipline;
- 3) ciljeve, vrijednosti, orijentaciju i islamske metodološke smjernice za svaku disciplinu;
- 4) razmatranje svakog akademskog polja u svjetlu ovih principa i vrijednosti;
- 5) orijentire u znanju i osnovnim pitanjima, koji pojašnjavaju islamski pogled na to znanje, za razliku od neislamske vizije i ciljeva te posljedice koje oni imaju na društvo u različitim okolnostima.

Iako se ove premise mogu izvući i iz objavljenih tekstova, one su ipak derivacije izvedene kroz *idžtihad* i kao takve predstavljaju racionalnu analizu i islamski odgovor na različite civilizacijske izazove. Stoga će one predstavljati primjere slobodnog i kreativnog islamskog razmišljanja, koje je otvoreno za diskusiju, kritike i ispravke. Kako se doprinos

islama bude postepeno povećavao, ove premise će, bez sumnje, sazrijevati i apsorbirati se u maticu znanja. Na taj način će se povećati islamski doprinos društvenim naukama i svim drugim granama znanja. Isto tako, islamski pristup ovim materijama će se raspoznavati po osobenim stanovištima i doprinosima.

Vrlo je važno da shvatimo da muslimani moraju unijeti potrebne civilizacijske i metodološke promjene u islamsku misao i tako je osloboditi od partikularističkih i teorijskih ograničenja, kao i od posljedica njene duge borbe sa političkim vodstvom. Muslimani moraju, također, razviti zdravu i sveobuhvatnu metodologiju za svoju misao, da bi mogli iznova otvoriti vrata *idžtihadu* i prevladati onaj mentalitet koji pothranjuje *taklid*. Ako muslimani ne uspiju u ovim poduhvatima, sadašnja žalosna situacija ummeta se neće promijeniti. A naponi savremenih islamskih pokreta i organizacija će biti uzaludni, kao što su bili i u slučaju njihovih prethodnika.

Proučavanje savremenih islamskih pokreta koji su nicali u pustinjama pokazuje da je razlog njihovog prvobitnog uspjeha bio taj što su začeti u sredini koja je bila vrlo slična onoj iz vremena života Poslanika. Jasno je da islamski pokreti, koje karakteriziraju imitiranje, partikularizam i puko historijsko i opisno razumijevanje islama, njegovih institucija i civilizacijskih temelja, nikada neće cvjetati izvan zabačene pustinje. Neuspjeh ovih pokreta je bio neizbježan, mada su neki uspjeli doći na vlast na lokalnom ili nacionalnom nivou, jer su bili sasvim nespremni da se suoče sa izazovima modernog društva. I prije nego što su izgubili bitku na

vojnomo ili političkom polju, oni su pretrpjeli poraz na bojnomo polju misli i kulture.

Tako su se smjenjivali islamski pokreti jedan za drugim, a nijedan od njih nije bio dovoljno kvalificiran u kulturnom i intelektualnom pogledu da bi mogao unijeti bilo kakvu pozitivnu promjenu u muslimansko društvo, da bi ga mogao obnoviti i reformirati, ili barem spasiti od sila koje su prijetile njegovom opstanku. Izučavanje djela njihovih vođa (npr. El-Senusi u Libiji, El-Mehdi u Sudanu, Šah Veliullah u Indiji i Muhammed ibn Abdulvehab u Arabiji), bacilo bi nešto više svjetla na ovu analizu.

Da bi jedan islamski pokret uspio u modernom svijetu, on prvo mora težiti da reformira metodologiju islamske misli i način na koji islamska misao gleda na civilizaciju uopće. Samo tako se nastojanja i džihad ummeta mogu izdići iznad često ponavljanih emocionalnih i sentimentalnih apela, koji ne mogu u misao i kulturu unijeti promjene koje su neophodne da bi se ummet mogao nositi sa savremenim izazovima, da bi se pojasnili njegov identitet i subjektivitet te da bi se njegovi pristupi i društvene institucije preoblikovali prema islamskom kalupu.

Sve dok se ne ostvare promjene u metodologiji, neće biti mogućí konstruktivni naponi niti poduhvati koji bi urodili plodom. Ustvari, takvi naponi predstavljaju samo stalan odliv vrijednog bogatstva, dok se ambis između ummeta i ostatka svijeta širi. Ummet će biti svjedokom neprekidnog gubljenja teritorija, rasipanja bogatstava, slabljenja lojalnosti i još gorih nevolja, sve dok ne počne da se na pravi način bavi ozbiljnim pitanjima i problemima sa kojima se suočava.

Važnost reforme muslimanske misli i metodologije bi trebala biti sasvim očigledna. Jednako važno je i da shvatimo da vrijeme nije na našoj strani i, bez obzira na sva bogatstva naše religije, historije i teritorije, naši problemi će biti još teži ukoliko dopustimo da naša misao, psihološki ustroj i kultura ostanu deformisani i nesposobni.

Naša je dužnost da se kritički posmatramo i suočavamo sa vlastitim nedostacima. To nije lahko, već gorko i bolno. Ipak, ako želimo biti iskreni prema sebi, ako želimo nadvladati svoju emotivnost i napuhane procjene vlastitih sposobnosti, dostignuća i sebe samih, onda to ne možemo izbjeći. Samo tako ćemo moći izvući pouke iz prošlosti i koristiti ih u budućnosti.

U široj analizi islamske metodologije, potrebno je razmotriti neke premise po kojima se islamsko gledanje razlikuje od drugih savremenih gledanja na civilizaciju. Te premise nam daju nade da bi jednog dana ummet mogao dati važne i originalne doprinose čovječanstvu.

Ono što islamsku perspektivu čini tako potpunom jesu islamski koncepti ljudske prirode i *fitre*. Ta perspektiva, osim što pruža pravu i jedinstvenu osnovu za izučavanje, istraživanje i analizu u okviru društvenih nauka, obećava i pozitivan doprinos čovječanstvu. Diskusiju o ovim premisama ćemo grupisati oko sljedećih tema:

- dimenzije ljudske egzistencije u islamu: kolektivni singularitet i sveobuhvatni pluralitet;
- svrha postojanja i uzrok reda u univerzumu;
- nepristrasnost istine i realitet ljudske prirode i društvenih odnosa.

Dimenzije ljudske egzistencije u islamu: kolektivni singularitet i sveobuhvatni pluralitet

Ljudsko postojanje, posmatrano iz perspektive islama, raspoznaje se po svom sveobuhvatnom pluralitetu u okviru objedinjene ljudske jedinstvenosti. Ovo stanovište predstavlja veoma važnu metodološku pretpostavku sa dalekosežnim posljedicama za proučavanje ponašanja, ljudske prirode, a posebno muslimanske ličnosti.

Religije i ideologije su u velikoj mjeri ili ograničene ili isključivo fokusirane na jedan aspekt ljudske egzistencije. To znači da su svi drugi aspekti ignorirani u stanovitoj mjeri. Stoga, usprkos uspjehu i dostignućima ovih religija i ideologija, ljudi koji im pripadaju bivaju zbunjeni i podložni unutrašnjim sukobima, kako pojedinačno tako i kolektivno.

Zapadni materijalizam se, na nivou pojedinca, fokusira na čula, zadovoljstva i strasti. Zbog toga se pojedinac, bez obzira na sve ono što je zapadna civilizacija postigla u pogledu fizičke udobnosti i zadovoljstva, osjeća izložen psihičkim bolestima; a društvo se osjeća podložno negativnim utjecajima ovih bolesti koje se umnožavaju i postaju sve akutnije.

Isto tako, materijalističko-totalitaristički marksizam se koncentrira skoro samo na materijalne i ekonomske probleme. Njegovi najprioritetniji ciljevi jesu proizvodnja i oslobađanje čovječanstva od materijalnih potreba. Ipak, bez obzira na to, pojedinac u marksističkom sistemu nije ništa manje sklon psihološkim oboljenjima od zapadnoevropskog. Dakle, nijedna od ovih ideologija nije uspjela da pojedincu i društvu kao cjelini osigura osjećaj blagostanja i sigurnosti.

Ni religije Dalekog istoka, koje još izraženije potcjenjuju želje i potrebe ljudske vrste nego hrišćanska učenja o samoodricanju i apstinenciji, nisu uspjele riješiti probleme zaostalosti i beznađa sa kojima se suočavaju njihovi sljedbenici, pojedinačno i kolektivno. Upravo je nedostatak vjere u ovim religijama naveo cijele narode, poput kineskog, da potraže spas u materijalističkim ideologijama i totalitarizmu. Prema tome, svako ko se pozabavi analizom ovih religija, može lahko uočiti njihove nedostatke. Nije iznenađujuće što su se ljudi okretali od ovih religija i bježali od praznine koja zjapi iz njih.

Islam, izložen u nespornim tekstovima Objave, raspoznaje se po načinu na koji se bavi prirodom, bićem i potrebama čovječanstva. Islam priznaje da ljudi imaju prirodne želje, težnje i žudnje. Islam smatra da su to blagodati koje je Allah darovao ljudskom rodu. Prema tome, ako se ostvaruju na ispravan i konstruktivan način, one će pružiti uživanje i zadovoljstvo, kao i ljepotu i obnavljanje snage i života.

Islam također priznaje da ljudi imaju materijalne i ekonomske potrebe i smatra da one omogućavaju sredstva za život, ispunjenje, inovacije i uspostavljanje poretka u kojem će vladati istina, pravda i blagostanje za sve članove društva. Prema tome, islam odbija da svede čovječanstvo na nivo puke materije ili da u njemu vidi samo komešanje duha. Islam, naprotiv, vidi čovječanstvo kao materiju i duh, kao tijelo i dušu, kao zemaljsko postojanje sa nebeskim ciljem. Prema tome, svako djelo ili materijalno dostignuće u ljudskom životu je, iz islamske perspektive, jedna spoljašnja

forma ili materijalni izraz čija svrha je postizanje duhovnog cilja koji daje značenje postojanju.

Čovjek je, po islamskom shvatanju, materijalno biće koje ima želje i žudnje, ali i potrebu da radi da bi preživio. U isto vrijeme, čovjek je, ipak, i duša sa višim duhovnim ciljem, usljed čega on teži u pravcu dobrote i reforme. Zato je svaki vid izražavanja pobožnosti, ili čin podsjećanja i predanosti propisan islamom, vrlo jednostavan za obavljanje. Ove radnje donose i korist onima koji ih čine, kako duhovne tako i fizičke prirode. Čistoću, naprimjer, donosi abdest; red se unosi namazom; strpljenje i uzdržljivost se grade postom; darežljivosti uči zekat, a jednakosti hadž. Cilj je uvijek da se duša nauči da vrši dobra djela, da poštuje ukazano povjerenje, da snosi odgovornosti hilafeta i da kroz reformu i civilizaciju postupa dobro na Zemlji. Pogledajte sljedeća ajeta iz Kur'ana:

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razurat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje. (Kur'an, 16:90)

Znaš li ti onoga koji onaj svijet poriče? Pa to je onaj koji grubo odbija siročić i koji da se nahrani siromah - ne podstiče. (Kur'an, 107:1-3)

Onaj koji čini dobro - sebi ga čini, a onaj koji radi zlo - radi protiv sebe... (Kur'an, 45:15)

Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati... (Kur'an, 67:2)

Onaj ko bude uradio koliko trun dobra - vidjeće ga, a onaj koji bude uradio i koliko trun zla - vidjeće ga. (Kur'an, 99:7-8)

Allahov Poslanik je rekao:

“I dobra riječ je sadaka.” Hadis (Muttefekun alejhi)

“I u seksualnom zadovoljstvu je milostinja.” Hadis

Jednu je osobu Allah osudio na Vječnu vatru zato što je mučila mačku, a drugoj je osobi Allah oprostio zato što je jednog vrelog dana dala psu vode da se napije. Hadis

Islam smatra da ljudsko biće, mada se oblici njegovog, odnosno njenog postojanja, potreba i ličnosti prelamaju u sve više nijansi, predstavlja jedinstven i potpun entitet, obdaren i materijalnim i duhovnim aspektima, koji su saglasni i nerazdvojivi. Čovjek ne može posjedovati sreću i ravnotežu na ovom svijetu, ako se ijedan od ovih aspekata ignorira ili pogrešno iskoristi.

U ovakvoj percepciji, prizeman i skučen život ljudi na ovom svijetu dobiva sasvim novu dimenziju. Poslije života slijedi novi život, a smrt nije kraj postojanja. Život koji je dat ljudima ima svoju svrhu, te u životnim situacijama ljudi mogu postupiti na osnovu vlastite volje. Vječnost koja slijedi iza ovog života biće rezultat prirode života koji je određena osoba vodila na ovom svijetu. Drugim riječima, pozicija određene osobe na Drugom svijetu zavisice o tome kakav je život ta osoba vodila na ovom svijetu. Samo ovakvo shvatanje ljudskog života odražava realnost njegove kompozicije i destinacije, kao i njegovu *fitru* (prirodu). Prema tome, sve dok pojedinac ne postigne nešto više od pukog zadovoljstva svojih fizičkih potreba i želja, on neće nikada postići svoju psihološku i emocionalnu ravnotežu, stabilnost niti sigurnost. Naprotiv, takav čovjek bi bio poput životinje koja

se odaje svakom poroku samo da bi ostala u životu koji je ionako predodređen da se jednom završi. Takva životinja ne zna ni odakle je došla ni zašto, ili kamo ide i kako. Sve što ona zna jeste da je došla, i da ide. Njeno ograničeno razumijevanje ne može ni sa kakvom sigurnošću odrediti cilj kojem treba težiti, niti svrhu zbog koje se nalazi na Zemlji.

Kada se pojedinac na ovom svijetu suoči sa ovosvjetskim nesrećama, promjenama i iskušenjima, on nije u stanju pronaći istinsku sreću u životu ukoliko ne shvati da postoji još jedna dimenzija, ona koja sve ispravlja i sve uređuje. U suprotnom, kakav bi to život bio? Od takvog bi i životinjski život, sigurno, bio bolji, jer životinja nema sposobnost razumijevanja, te nikada ne bi žudila za pravdom i poštenjem kada bi joj bili uskraćeni.

Prema tome, islamski koncept Drugog života je važan koncept, zbog načina na koji doprinosi mentalnoj ravnoteži i sreći pojedinca. Ispravan muslimanski život, zahvaljujući njegovoj jedinstvenosti, sveobuhvatnosti i vjerovanju u Drugi život, vodiće ka zadovoljstvu, sreći i sigurnosti. Napori koje osoba ulaže u takvom životu nikada neće propasti: niti strpljenje, niti zahvalnost, niti vjerovanje u Allahovu pravdu i mudrost. To su namirnice koje musliman nosi sa sobom na svom životnom putu. Tako njegovo biće biva zadovoljno i zahvalno, jer njegov ovosvjetski život uključuje aspekte zemaljskog i uzvišenog.

Nije teško zamisliti svu zbunjenost i poteškoće sa kojima će se suočiti islamska ličnost i društvo u cjelini, ako shvatanje onog života poslije ovog od strane pojedinca bude izloženo negativnom utjecaju. Pitanje Drugog svijeta sigurno nije

sekundarno. Naprotiv, njegova važnost je tolika da duboko utječe i na muslimansko društvo i na pojedinca.

Prema islamskom stanovištu čovjek je objedinjeni singularitet, dakle, nema sukoba između individualnih i društvenih aspekata života. To jest oba su manifestacije jednog bića i njegovih potreba i oba imaju, kao materijalne i duhovne realnosti, svoje vlastite dimenzije i ogranke. Ljudsko društvo, i fizički i teorijski, sastoji se od pojedinaca. Isto tako, pojedinac ne može ni postojati ni preživjeti bez društva. Ljudski život je, prema tome, kombinacija ovih dviju dimenzija, a islamski koncept ljudskog života nije koncept sukoba. Drugi logički zaključak jeste da je islam suprotstavljen svakoj vrsti ugnjetavanja, tiranije, nepravde i korupcije.

Kada je riječ o odnosu islama prema korupciji, vrlo je važno istaknuti činjenicu da islam pravi razliku između onoga što je nedvosmisleno Božija zapovijed i onoga što je samo mišljenje ili tumačenje, odnosno *idžtihad*. Predmet tumačenja se na kraju vraća na razmatranje ummetu, ili konkretnije, onima kojima je povjerena odgovornost rješavanja političkih i zakonodavnih problema ummeta (*ehlu-l-hall ve-l-'akd*). To su pitanja u kojima se nijedna odluka ne može smatrati ispravnom ako nije dobila odobrenje od ummeta kroz proces *šure*.

Svrha postojanja i razlog reda u univerzumu

Govorili smo o pitanju različitih pristupa, uključujući i svrhu postojanja, kao komponentu i osnovnu pretpostavku

one islamske metodologije koja usmjerava sve oblike istraživanja i akademskih poduhvata kroz različite grane znanja. Upravo ova komponenta štiti islamski orijentiranu akademsku analizu od obmane, neznanja i nenamjerne devijacije. Na ovaj način, akademsko istraživanje koje se sprovodi iz islamske perspektive i uz uvid koji omogućava *fitra*, može nastaviti da se razvija u pravcu uspostave univerzalnog poretka dobrote, reforme i civilizacije, u kojem nema mjesta za korupciju, odstupanje, perverziju, praznovjerje ili *kufir*.

...Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio... (Kur'an, 3:191)

Nepristrasnost istine i realitet ljudske prirode i društvenih odnosa

Islamska misao, sa svojim pristupima i konceptima koji proistječu iz vjerovanja u Allaha i Njegovu jednoću, uključuje jednu osnovnu pretpostavku u načinu na koji pristupa svakom znanstvenom domenu. Ova opća i osnovna pretpostavka jeste da su istina i stvarnost, ispravno i pogrešno, dobro i zlo, ustvari, neutralni realiteti koji se moraju razumijevati i u svjetlu prirode koju je Allah podario čovječanstvu, i u svjetlu Objava koje mu je slao da bi ga uputio. Sa ove tačke gledišta, muslimanski um je naučni um koji traga za znanjem na svoj način i prema vlastitim objektivnim pravilima, a ne na osnovu hirovitih ili unaprijed pretpostavljenih mišljenja. Zahvaljujući tome, napori muslimanskog uma neće biti uzaludni i neće poći pogrešnim putem.

Da se Allah za prohtjevima njihovim povodi, sigurno bi nestalo poretka na nebesima i Zemlji i u onom što je na njima... (Kur'an, 23:71)

...A zar je iko gore zalutao od onoga koji slijedi strast svoju, a ne Allahovu uputu?... (Kur'an, 28:50)

Reci ti Meni ko će uputiti onoga koji je strast svoju za boga svoga uzeo... (Kur'an, 45:23)

Savremeni materijalistički um koji je primoran da bude objektivan u proučavanju prirodnih nauka i tehnologije, pretvara se u tvrdoglavog vraga kada uzme maha u području sociologije i društvenih nauka. U ime naučnog istraživanja, on nalazi racionalno obrazloženje za sve vrste zastranjivanja. Upravo zbog toga smo svjedoci beskrajnog nizanja "škola" u okviru socioloških proučavanja, svake sa svojim vlastitim teorijama i prognozama. U međuvremenu, društvo ostaje u stanju zbunjenosti, nesposobno da pronade rješenja za probleme koji ga opsjedaju.

Materijalističke studije u sociološkim naukama u potpunosti ignoriraju element Objave. Umjesto da to vidi kao svoju glavnu slabost, materijalistička sociologija tvrdi da je njeno područje složeno i neshvatljivo ljudima koji nisu stručnjaci. Društvene nauke koje se oslanjaju samo na ljudski razum neizbježno će zastraniti. Jer, sam ljudski um nije u stanju da pojmi potpunu objektivnu istinu i više ciljeve ljudskog iskustva.

Zapadno intelektualno naslijeđe koje je ignoriralo i sumnjalo u Objavu kao izvor znanja nastalo je kao rezultat namjernih iskrivljavanja pojmova religije i poslaništva. Jedina

zapadna škola misli koja je odražavala *fitru* i koja je težila da na istinoljubiv i objektivan način razumije njene koncepte, bila je škola prirodnog prava. Međutim ova škola nikad nije napredovala zbog toga što nije bila povezana sa istinskom i neiskrivljenom Objavom. Zapadni koncept religije je ozbiljno iskrivljen jer su tada raspoloživi izvori Objave protumačeni na način koji je vodio razvoju praznovjerja i nenaučnih vjerovanja, da ne spominjemo društvenu nepravdu.

Akademsko istraživanje iz islamske perspektive u području društvenih nauka, trebalo bi pouzdano i objektivno istraživati život, univerzum, prirodu i sve ostalo. Takvo istraživanje bi se moralo sprovoditi u svjetlu učenja, ciljeva i vrijednosti Objave. Samo na taj način, ono ne bi zastranilo niti postalo žrtvom vlastitih naklonosti.

S obzirom na sve ovo, ne iznenađuje činjenica da zapadna znanost, u području socioloških proučavanja, nije postigla ni približne rezultate onima na polju prirodnih nauka i tehnologije. Njeni uspjesi u tehnologiji idu paralelno sa neuspjesima u institucijama na nivou društva, porodice i pojedinca.

Objektivnost istine i stvarnosti je živ i dinamičan koncept, u kojem su odnosi regulisani *fitrom*, prirodnim zakonima univerzuma i vrijednostima koje određuju razliku između ispravnog i pogrešnog. Ovo je koncept koji ne prihvaća razloge bolesnih umova koji dižu glas u ime znanja i slobodnog istraživanja, a zatim pokušavaju da omalovaže najosnovnije društvene standarde pristojnosti. Takvi umovi ne prezaju da stanu u odbranu najodvratnijih perverzija,

predstavljajući ih tako da izgledaju kao pravilo a ne izuzetak. Rezultat takve misli i slijepe metodologije biti će samo perverzija, korupcija i devijacija, koje će i dalje cijepati osnovu društva i uništavati strukturu porodice. Ako zapadno društvo dopusti da se to nastavi, ono će izgubiti sve svoje vrijednosti koje je steklo iz Objave (kroz kršćanstvo) i islamske civilizacije (uglavnom za vrijeme krstaških ratova).

Među faktore koji razlikuju islamski od neislamski orijentirane društvene nauke spada i taj da islamske društvene nauke moraju uvijek biti svjesne svoje svrhe i viših ciljeva. To je garancija da neće skrenuti sa puta istine ili se udaljiti od onoga što je ispravno te da neće zagovarati izopačenost u ime naučne slobode. Prema tome, sve što je nepravedno, ugnjetačko i oholo, ostaće nepravedno, ugnjetačko i oholo, bez obzira na akademsku terminologiju kojom se ovi pojmovi mogu zaodjenuti i termine kojima se predstavljaju u argumentaciji.

PETO POGLAVLJE

Premise socioloških izučavanja

Ako postoje takve stvari kao što su opća metodologija i premise za islamski pogled na znanje i različite nauke, onda postoje i premise i metodološka pitanja koja su specifična za svako naučno polje i disciplinu; odgovornost je savremenih muslimanskih učenjaka da tačno odrede koje su to premise, da bi se one bez dvojbe mogle primijeniti kada se pojavi potreba.

Moje je mišljenje od početka bilo da se nove islamske nauke o društvu trebaju raspoznavati po tim premisama i da trebaju objasniti i rasvijetliti razloge za svaki skup premisa, pokazujući u kojoj mjeri one predstavljaju istinsku islamsku perspektivu, odgovaraju na potrebe ummeta i daju odgovarajuće rezultate.

Postoji nekoliko domena proučavanja na koje treba obratiti pažnju zbog prirode sredstava i metodologije koji su neophodni da bi se njima bavili iz sveukupnog okvira islamske perspektive. U njih spadaju proučavanja koja se bave analizom tekstova Objave, Kur'ana i sunneta te načina na koji su sačuvani. Drugi domeni uključuju *mekasid* ili više ciljeve Šerijata, razumijevanje ljudske prirode i društva, načine djelovanja u društvu i pružanje pomoći u postizanju ideala društva, zatim društvene institucije, socijalne politike, uspostavljanje i razvoj društva i postizanje islamskih ideala za društvo.

Svako polje koje smo spomenuli može se, naravno, podijeliti na nekoliko predmeta i disciplina. U ovoj ranoj fazi islamizacije znanja, bitno je da utvrdimo važnost domena istraživanja koje se u savremenoj zapadnoj terminologiji naziva “biheviorističke nauke”, koje uključuju psihologiju, sociologiju i antropologiju. Vrlo je važno da se počne sa islamizacijom ovih nauka, zbog toga što one, u programu rada današnjih učenjaka i mislilaca, predstavljaju glavna polja za izučavanje ljudske prirode, prirode društva, značenja čovjeka, i osnovnih pretpostavki koje se tiču čovjekove prirode, njegove konstitucije i potreba. Osim toga, te nauke, kroz svoje premise i teorije, utječu na sve ostale sociološke i društvene nauke.

Bez sumnje, materije poput obrazovanja, političkih nauka, ekonomije, administracije i komunikacija, kao i filozofija svake od tih nauka, uglavnom se baziraju na premisama koje su postavljene u biheviorističkim naukama, na zaključcima izvedenim iz njihovog istraživanja, te konceptima koje su one razvile u vezi sa prirodom čovjeka i obrascima njegovog ponašanja. Ako se ne razviju islamske premise kao alternativa ovim premisama, istinska islamizacija društvenih nauka i njihovih različitih disciplina neće biti moguća.

Sva nastojanja da se islamiziraju različite grane znanja zavise od jednog jedinog preduvjeta: pravilnog razumijevanje *fitre* i dinamike ljudskih odnosa. Pošto se takvo razumijevanje može postići samo pomoću biheviorističkih nauka, njihova islamizacija je sasvim logičan prvi korak prema islamizaciji ostalih društvenih nauka. Isto tako, ako islamizacija obrazovanja,

političkih nauka i ekonomije spada među prioritete, onda je islamizacija biheviorističkih nauka, sigurno, korak prema postizanju uspjeha u tim sferama.

Da bi ovaj trud urodio plodom, važno je da se prvo utvrde fakultetski i postdiplomski programi, da se osnuju centri za istraživanje i da se uspostave nastavne katedre za ove predmete, kako bi učenjaci i mislioci mogli zajedno početi razvijati zdrava islamska gledišta o ovim pitanjima.

Islamizacija i obrazovanje

Nakon što su se iscrpili od traženja rješenja za svoje probleme, nakon što nisu uspjeli da riješe pitanja svoje slabosti i nazatka, te pošto su izgubili svu nadu da će postići premoć u područjima fizičkih, vojnih, zakonodavnih i političkih nauka, muslimani su se okrenuli prema naukama koje se bave pitanjima obrazovanja, administracije i ekonomije. A na kraju su se počeli baviti i pitanjima medija i sredstava javnog informiranja.

Usred gorčine prouzrokovane neuspjehom da se vesterniziraju ili moderniziraju koristeći neislamske pristupe, unutar ummeta desila se promjena u odnosu muslimana prema islamu. Pažnja muslimana okrenula se prema konceptima islamske *esale* (inovativna primjena originalnih islamskih principa) i prema prihvatanju islamskog načina življenja i uspostavljanju društvenih sistema ummeta. Muslimani su se nadali da će ih ovaj preokret izvući iz problema u koje su bili zapali i da će im omogućiti da povrate svoju konstruktivnu energiju i sposobnosti. Među najvažnije

manifestacije ovakvog djelovanja spada poduhvat da se islamiziraju neke od najvažnijih primijenjenih društvenih nauka poput ekonomije i komunikacija, te da se osnuju nastavni odsjeci i centri za istraživanje na univerzitetima.

Cilj svih ovih napora je bez sumnje ispravan. Ali, važno je da napomenemo da se ova dva polja, ekonomija i komunikacije, prvenstveno bave sredstvima. Zbog toga, iako je imperativ da se islamiziraju ove dvije nauke, ipak stoji činjenica da sve dok obrazovni i intelektualni temelji muslimana ne budu islamski orijentirani, poduhvati na poljima ekonomije i komunikacija nikada neće donijeti pravu dobrobit muslimanskom društvu. Sve dok se muslimansko društvo i njegove političke institucije ne dovedu u red, promjene ovakve prirode će ostati beznačajne.

Zbog toga muslimanski učenjaci treba da svoju reformatorsku energiju usmjere prvenstveno prema obrazovanju i političkim naukama. To se najbolje postiže organizacijom seminara i konferencija, razvojem nastavnog programa, osnivanjem centara za proučavanje i istraživanje i specijaliziranih akademskih odsjeka.

Ovdje možemo primijetiti da među najizraženije aspekte islamskog subjektiviteta posljednjih godina spada nedosljednost između onoga što on tvrdi i onoga što ustvari radi, odnosno onoga što je sposoban da uradi. Bez obzira na vjerovanje muslimana u superiornost islama i činjenicu da je ummet nosilac vječne poruke islama cijelom čovječanstvu, ummet ne predstavlja islam niti ga odražava u svom svakodnevnom životu, u svojim institucijama, niti u svojoj praksi. Osim kao

mit koji se slavi u pjesmama, islam je jedva prisutan u životu ummeta. Čak i na nivou pojedinca, gdje se islam može izraziti kroz vrijednosti, karakter i ponašanje, islam je predstavljen na jedan nepotpun i neispravan način. Kao rezultat toga, muslimani su izgubili sposobnost da inspirišu druge ljude da u islamu vide poželjan i za njih prihvatljiv način života.

Oni koji su upoznati sa razmišljanjima o islamskom obrazovanju posljednjih stoljeća i sa njihovom površnošću, neminovno uviđaju da se sveobuhvatno i maštovito rješenje za probleme obrazovanja nikada neće postići bez ozbiljnog akademskog proučavanja ovog pitanja. Nasumična razmatranja, ma kako oštromna, ne vode nikuda. Bez obzira na sva zapažanja islamskih mislilaca o pitanjima plemenitih ciljeva islamskog obrazovanja, uočljivo je odsustvo usaglašenih akademskih napora, kako u biheviorističkim naukama tako i u proučavanjima ljudskog roda, njegove prirode i načina na koje se oblikovao i razvijao.

Metode kojima se studentima usađuju vrijednosti, principi i osnovni islamski koncepti, jasno su neodgovarajuće za njihov mentalitet i nivo razvoja. Ustvari, najviše utjecaja na muslimansko učenje je imao pristup koji su primjenjivali Kur'an i Poslanik u svom obraćanju paganskim arapskim plemenima (i Kurejšijama). Tako mnogi muslimanski učitelji koriste još i danas isti stil, ne uzimajući u obzir uvjete i okolnosti onih kojima se obraćaju. Zbog toga su muslimanska djeca izložena najstrožijoj vrsti obrazovanja i odgoja: kao da su odrasli sinovi pripadnika arapskih plemena kojima, poput onih koje je Poslanik nastojao poučiti, treba jasno predočiti

posljedice njihove arogancije i stalnog odbijanja da prihvate istinu.

Kada se zreo čovjek podučava predmetima kao što su osnovi vjere, to se čini na način koji je prije svega privlačan razumu. Ali kada se djeci predstavlja ova materija, ona se mora organizirati na takav način da ohrabruje i razvija ličnost koja će pratiti dijete tijekom cijelog života. Zbog toga je Allahov Poslanik rekao: "Oni od vas koji su bili najbolji u džahilijetu, biće najbolji u islamu, samo ako u sebi razviju razumijevanje islama." Drugim riječima, oni koji budu razvili jak i zdrav karakter u svome djetinjstvu, imaće takav karakter i kada odrastu. A kada dosegnu zrelost, njihovo razumijevanje i vjera služiće da usmjere njihove snage i sposobnosti prema plemenitim i vrijednim ciljevima.

Poučne riječi upućene djetetu prvenstveno predstavljaju proces izgrađivanja osnovnog karaktera. Takve riječi upućene odraslom čovjeku, imaju više prirodu zdravorazumskog i racionalnog savjetovanja. Među najvažnija pitanja kojima treba posvetiti pažnju spada i način na koji pristupamo svojoj djeci kroz razne faze njihovog mentalnog i emocionalnog razvoja. Moramo proanalizirati načine pristupanja djeci i ustanoviti razlike u odnosu na metode koje se primjenjuju u obuci i usmjeravanju zrelih ljudi.

Nema sumnje da se djeci u razvoju treba obraćati tako da u njih usadimo sjemenke jakog karaktera, koji će povećati njihov osjećaj nezavisnosti i samopouzdanja i koji će ih ohrabriti da ispune svoju misiju u životu sa ponosom i željom da uspiju. Na taj način će njihov karakter razviti crte koje su

neophodne za uspješno ostvarenje misije ummeta prema čovječanstvu. Također je važno da obuka ne bude popraćena strogošću i opomenama, čime se samo sprečava razvoj spomenutih karakternih crta i ometa razvoj njihove povezanosti sa Svemogućim, Sveopćim Dobročiniteljom, Milostivim. Drugim riječima, vjerska pouka koju djeca dobivaju u najranijim godinama svog razvoja mora biti pozitivna, ako joj je cilj da potakne ljubav prema religiji, ponos u njoj i želju da joj se doprinese. Onaj ko je dobio takvu ljubav i ponos u djetinjstvu, rast će sa strpljenjem, motivacijom i sposobnošću da se žrtvuje. S druge strane, onaj ko je odrastao u strahu od religije i njenih učenja, razvije psihološke i emocionalne brane koje će ga pratiti čitav život. Takva osoba neće nikada naučiti da uradi nešto više od potrebnog minimuma. Prema tome, takva osoba će imati dominantne karakterne crte poput lijenosti, nepouzdanosti i neodlučnosti. Ovo je upravo vrsta karaktera koja se, tijekom posljednjih stoljeća, razvila kod većine muslimana.

Ako analiziramo našu religiju, shvatićemo da musliman ima posebno mjesto kod Svemogućeg i da će na kraju, bez obzira šta se desilo, biti nagrađen Džennetom. Poslanik je rekao: "Ko god izjavi da nema boga osim Allaha ući će u Džennet, iako je, možda, i bludničio ili krao." Muslimanska djeca nisu odgovorna za svoja djela dok ne dostignu zrelost. Prema tome, nema potrebe pokušavati ubrzati njihov razvoj ili ih opterećivati odgovornostima koje nisu sposobni izvršiti.

Prilikom podizanja djece trebamo uvijek imati na umu primjer Poslanika, neka je mir i Božiji blagoslov na njega. Poslanik se uvijek odnosio prema djeci sa puno ljubavi i ohrabrenja. Naprimjer, dobro je poznata dobrota koju je iskazivao prema svome nećaku Ibn 'Abbasu. U hadiskoj literaturi naići ćemo na primjere kako Poslanik drži hutbu petkom, dok mu unuk sjedi na krilu, kako strpljivo čini sedždu u namazu (kao imam u džamiji), dok mu se unuka penje po leđima, kako je iskazivao dobrotu prema Enesu ibn Maliku (koji je tada bio mali dječak), te kako je reagirao kada mu je jedan beduin priznao da nikada ne ljubi svoju djecu.

Sigurno je da kada se poruka muslimanskoj omladini prenese u pravom trenutku, na pravi način, ona će uvijek imati pozitivan utjecaj na njihov rast i razvoj. To je bio slučaj sa Poslanikovima drugovima (ashabima), poput Ebu Bekra, Omera, Halida ibn el-Velida, Sada ibn Ebi Vakkasa, Ebu Ubejda Amira ibn el-Džerraha i mnogim drugima, koji su prihvatili islam nakon što su dostigli zrelost.

Prema tome, prava početna tačka za islamsko obrazovanje nije ukor ni zastrašivanje, već briga i ljubav, počev od ljubavi za Allaha, Svemogućeg Stvoritelja, Milostivog i Onoga Koji Prašta. Potom slijedi ljubav prema Poslaniku, dobrim djelima, istini, pravdi, životu, hilafetu, reformi, džihadu i želji da se susretnemo sa Allahom i da uživamo u Božijem liku u vječnom prebivalištu.

U obrazovanju, više nego u bilo kojem drugom polju, primjećujemo kako je važno da viši ciljevi i svrhe Objave

upotpunjuju napore u akademskom istraživanju i racionalnom razmišljanju u okviru društvenih nauka. Prema tome, akademsko istraživanje ljudske *fitre* i odnosa jeste djelotvorno sredstvo za ostvarivanje ciljeva i viših svrha islama. Iskustvo koje imamo sa islamskim obrazovanjem u posljednjih nekoliko stoljeća dokazuje da samo dobre namjere nisu dovoljne. Ustvari, suština je u tome da naučimo kako da postignemo da dobro kojem se nadamo bude ostvareno.

Dobro je da se ovdje prisjetimo kako je, i poslije vremena halifa, kod Kurejša koji su živjeli u gradovima sačuvan običaj da svoju djecu šalju beduinima da ih oni odgajaju i podižu sa svojom djecom kao pustinjske Arape. Očito je da su beduini tu djecu podizali i odgajali ne samo fizički već i psihološki. Na otvorenim prostranstvima pustinje, djeca su rasla sa neograničenim horizontima, slobodni od formi i drugih ograničenja koja je društvo nametalo pojedincu. U takvoj atmosferi i u tako ranoj fazi razvoja, sasvim je prirodno da su se razvijale karakterne crte poput samopouzdanja, nezavisnosti i hrabrosti, postajući dijelom osnovnog djetetovog karaktera. Ta praksa je zadržana među plemstvom u ranim stoljećima islama, zato što su znali da je to bila najbolja moguća priprema za odgovornosti koje donosi vodstvo, a koje će kasnije postati sudbina njihove djece. Nakon početnog perioda razvoja u pustinji, djeca bi se vraćala u gradove da sa učiteljima i instruktorima počnu sa svojim formalnim obrazovanjem. Time je njihovo obrazovanje bilo kompletirano.

U svakom uvodu u islamsko obrazovanje neizbježno se spominju metode koje je koristio Poslanik dok je držao predavanja djeci i omladini, te ljubav, brižnost i strpljenje koje je pritom iskazivao. Nigdje u historijskim zapisima se ne spominje da je Poslanik ikada udario dijete, ili da se prema djeci odnosio drugačije nego sa poštovanjem. Stajalište da su pojmovi pozitivnog odnosa i ljubavi na neki način kontradiktorni pojmu discipline sasvim je pogrešno. Naprotiv, disciplina je nešto što djeca razvijaju kroz praksu, navikavanje i primjer drugih. Osim toga, u privikavanju na disciplinu djeci pomažu pozitivni aspekti njihovog karaktera, koji ih potiču da teže uspjehu i prihvaćanju od strane onih koje vole i poštuju.

Iskazivati ljubav prema djetetu, dakle, nije isto što i "razmaziti" dijete. Naružiti dijete nije isto što i naučiti ga disciplini. Takva shvatanja su neispravna i nepoželjna. Kada se odgaja dijete, potrebne su i ljubav i disciplina. Ako smo mi uspješni, onda možemo odgojiti svoju djecu da budu uspješna.

Druga vrlo važna stvar je da naše današnje vođe, učenjaci i pedagozi moraju uvidjeti da se obrazovni i reformistički zadaci sa kojima se oni suočavaju u mnogo čemu razlikuju od zadataka sa kojima se suočavao Poslanik u ranim danima islama. Ljudi kojima je on upućivao svoju poruku bili su snažni i očeličeni, ali problem je bio u tome što su bili isuviše ponosni, tvrdoglavi i plemenski odgojeni. S druge strane, današnji ummet i njegova omladina mogu se najbolje opisati kao slabi, razbijeni, neambiciozni i bez samopouzdanja.

Današnji ummet u mnogo čemu podsjeća na djecu Izraela u doba njihovog ropstva u Egiptu, kada je poslanik Musa bio primoran da sa njima luta divljinom Sinaja četrdeset godina, sve dok nije sazrela nova i jača generacija. Tek tada su mogli da napuste pustinju i odu u "svetu zemlju", gdje su ponovo uspostavili društvo islama, *tevhida* i poslaništva.

Ono što možemo uvidjeti jeste da na mjesto kreativnog intelekta dolazi površnost onda kada kolektivni um naroda nije više sposoban da se na realističan način pozabavi novonastalom situacijom, kada ne uspijeva ići ukorak sa razvojem događaja i odbija da se suoči sa izazovima. To je upravo ono što se desilo djeci Izraela i njihovim rabinima. Rezultat toga bilo je to da kada bi siromah počinio krađu, oni su ga kažnjavali najtežom kaznom, a kada bi bogataš učinio isto, ostajao je nekažnjen. Zbog toga su se učenja i misija poslanika Isaa usredsredili na to da Izraelce ponovo vrate osnovama, pozitivnim aspektima ljubavi prema drugom ljudskom biću, iskrenosti i brizi.

Prema tome, nastojanje da se reformiraju obrazovanje i odgoj u današnjem ummetu nema karakter obuke za zrele i izgrađene ljude. Naprotiv, ono ima za cilj poučavanje nedoraslih i iznemoglih, koji su izgubili svoju snagu, odlučnost, genijalnost, marljivost i ljubav.

Muslimanski učitelji trebaju dobro razumjeti svoju misiju. Oni zajednički moraju težiti da stvore dobro definiranu islamsku teoriju obrazovanja sa jasno zacrtanim ciljevima i metodama. Oni, prvenstveno, moraju napraviti

razliku između psiholoških i intelektualnih aspekata obrazovanja, uzimajući u obzir i psihološku strukturu ummeta i načine na koje se treba reformirati.

Važno je, također, da u svjetlu onoga što nam Objava govori o raznolikim duhovim, emocionalnim i materijalnim dimenzijama čovjeka, muslimanski psiholozi i sociolozi obnove svoja nastojanja na islamizaciji psihologije i drugih društvenih nauka, kako bi muslimanskog učitelja opremili znanjem i sviješću o ljudskoj *fitri*, o tome kako se ona razvija i o načinu na koji joj treba pristupati.

Islamizacija i političke nauke

Političke nauke se vrte oko izučavanja politike, prioriteta, principa i institucija ummeta; metoda pomoću kojih se može birati političko vodstvo, pojašnjavanja općeg političkog programa ummeta, organizacije političkog sistema ummeta; statuta i podzakonskih akata, zakonodavstva neophodnog za održavanje sistema; upravljanja tim sistemom, te usmjeravanja energije i potencijala ummeta. Sve ove teme danas predstavljaju vitalna pitanja za ummet, kako sa ideološkog tako i sa ustavnopravnog stajališta.

Proučavanje i provođenje politike zavise od ispravnog razumijevanja ovih elemenata, njihovih međusobnih relacija i tragova koje za sobom ostavljaju. Politika zahtijeva i sposobnost da se prezentiraju rješenja i vještinu da se ide u korak sa promjenama na način koji garantira blagostanje, razvoj i stabilnost ummeta. Stoga proučavanje historijskih

modela koje je dao sam ummet nije samo sebi cilj, nego nešto što može biti od koristi, jer ti modeli predstavljaju važan izvor lekcija i pouka koje su potrebne ummetu, ako želi ikada krenuti naprijed. U okviru tih proučavanja poželjno bi bilo da se obrati pažnja na uloge koje su imale i formalne i neformalne političke institucije. Time bi se bacilo više svjetla na razloge zbog kojih su se ove institucije razvijale na dati način i pomoglo u obnavljanju ili formiranju odgovarajućih institucija, sistema i organizacija. Zaista, sve dok ummet ne bude sposoban da razvije institucije koje odgovaraju njegovim specifičnim okolnostima i vrijednostima, on nikada neće moći ostvariti svoje ciljeve.

Nužno je da shvatimo da političko vodstvo ummeta, kao i njegove političke institucije i procesi, trebaju odražavati pravu prirodu i misao ummeta. U protivnom, nijedno vodstvo niti javna politička institucija neće se moći nadati uspjehu, razvoju i opstanku. Ako želimo politiku ummeta vratiti na Pravi put, onda moramo shvatiti da je ključ svega vrsta obrazovanja i odgoja koje pružamo svojoj omladini. Naravno, i sistemi i vodstvo ummeta odražavaju njegovu misao i subjektivitet. Osim toga, priroda sistema se neće promijeniti sve dok se ne izmijene njegovi psihološki i ideološki temelji. Prema tome, ako težimo da promijenimo sisteme, vodstvo i institucije ummeta, onda moramo početi od samih temelja, i to na način na koji ummet razmišlja i osjeća.

Ispravna islamska politika mora, ponajprije, biti proizvod zdravog ummeta, koji je sposoban da proizvede

zdrave i istinske ideje. Političko vodstvo i institucije takvog ummeta moraju se bazirati na povjerenju koje ummet ima u njih, na učešću njegovih članova u njihovoj administraciji i na zrelim savjetima koje im ummet pruža.

Zbog toga postoji ozbiljna potreba za renoviranjem političke misli ummeta. To se, naravno, odnosi i na obrazovanje. Samo ako se to učini, politički i obrazovni sistemi ummeta će odražavati njegov osobiti religijski i psihološki sklop, priroda političkog života u islamu će postati shvatljiva, a njegovi ciljevi dostižni. Akademske studije u okviru političkih nauka moraju pomoći ummetu da ponovo ostvari svoju cjelovitost i društveni senzibilitet, da funkcionira na društvenom nivou, da povрати vitalnost svojih institucija i da usmjeri svoje političko vodstvo prema ozbiljnoj privrženosti islamu. Ako se to postigne, političko vodstvo ummeta bi, konačno, zadobilo povjerenje i podršku ummeta.

Vrlo je važno da islamska politička misao i institucije oslobode ummet od promašaja i poniženja, koja su ga obilježila jasno uočljivim ropskim mentalitetom i lišili slobodne volje i nezavisnog djelovanja. Intelektualno i političko vodstvo ummeta mora eliminirati prisustvo psihološkog i akademskog terorizma, koje je pojmove poput istinoljubivosti, objektivnog razmišljanja i ponosa na vlastiti identitet pretvorilo u ropstvo, *saghar*⁷, fatalizam, *taklid* i, konačno, u bijedu i degradaciju. Mi moramo osigurati da

---

⁷ Pogrešno tumačenje ovoga koncepta vodilo je ka ponižavanju nemuslimanskih podanika. Vidi drugo poglavlje, str. 50.

ljudi počnu razumijevati islamsku misao kao zastupnika istine, dobrote, žrtve, hilafeta i reforme.

Trenutno deprimirajuće stanje ummeta, njegova slabost, pad, strah od neprijatelja, kapitulacija pred ambicijama i zavjerama neprijatelja i borbe unutar ummeta, odražavaju njegov ropski mentalitet, koji se razvio kao rezultat nejake misli i iskrivljenog psihološkog odgoja.

Osim toga, u području islamskih političkih nauka, mora se napraviti razlika između slova Objave, tumačenja akademskih izučavanja i odluka zakonodavaca i političara. Akademska proučavanja, kojima se bave mislioci i učenjaci, značajno se razlikuju od riječi Objave, ali nisu ni isto što i odluke društvenih zakonodavaca i političkog aktivizma. Ona prvenstveno predstavljaju bogat izvor ideja za ummet i sredstava kojima se može pojasniti njegova vizija. Različita mišljenja učenjaka o pitanju političkog i društvenog zakonodavstva ni na koji način ne umanjuju vrijednost mišljenja pristalica bilo koje od strana. Prema tome, sva mišljenja treba posmatrati kao sredstva za bolje razumijevanje aktualnih pitanja od strane ummeta. Dakle, što više ideja iznesu učenjaci, to je veća mogućnost da će ummet promatrati i analizirati pitanja društvenog i političkog zakonodavstva na objektivni i zreo način, u saglasnosti sa svojim uvjerenjima i gledištima. Tako će odluke o društvenom i političkom zakonodavstvu odražavati uvjerenja javnosti kao i više interese ummeta, čak i ako nisu uvijek u skladu sa mišljenjima određenih pojedinaca ili strana.

Jedan od najvažnijih zadataka za naučnike u oblasti političkih nauka jeste da definiraju konstante u strukturi i misli ummeta. Oni bi također trebali objasniti koji su najbolji načini pristupa tim konstantama u zakonodavnoj i administrativnoj sferi, te iznaći najefikasnije odgovore na izazove, koji neće iziskivati preokret u cijelom izvršnom i ustavnom okviru ummeta.

Sada je sasvim jasno da ni istočne ni zapadne institucije neće odgovarati političkim potrebama muslimanskog svijeta. Islamski ummet, za razliku od drugih, smatra da je služenje Istini i pravdi njegova sveta dužnost. Isto tako, Istina koju traži u Objavi, *fitri*, i razumu jeste objektivna istina. Ummet smatra da je savjetovanje osnovna metoda za postizanje Istine, jer se slijeđenje Istine smatra najboljim putem za dostizanje islamskog "dobra" i na javnom, i na privatnom planu. Jasno je da zapadni partijski sistem nije zainteresiran za dostizanje objektivne Istine niti za postizanje dinamike islamske *šure*. S druge strane, totalitarizam u istočnim marksističkim zemljama se još više udaljio od ovih osnovnih islamskih ideja.

I materijalizam i racionalizam formiraju temelje savremene zapadne civilizacije. Jedini religijski aspekti zapadne civilizacije su ostaci naslijeđa koje odbija da izumre, i koje je, ionako, mnogo toga pozajmilo od islamske civilizacije.

U svjetlu ovog racionalnog materijalizma uspostavljeni su demokratski sistemi koji smatraju da je glas parlamentarne (ili partijske) većine najbolji mogući način da se postigne

ono što je najbolje za pojedinca i za društvo. Znači, demokratske odluke su odluke većine donesene u interesu njihove političke partije. S druge strane, marksizam je nastao kao reformistički pokret koji je glorificirao ljudski um do te mjere da je osudio organiziranu religiju i javno deklarirao svoj ateizam. Dakle, marksizam je smatrao privredu i materijalni prosperitet ciljem svih ljudskih težnji i cijele historije. S obzirom na ovakvo shvatanje koje je bilo zasadenno u samim njegovim ideološkim temeljima - da je život pojedinca relativno nevažan u poređenju sa materijalnim napretkom čovječanstva u toku historije - nije ni čudo da su totalitarizam i diktatura tako dugo imali prevlast u istočnoj Evropi.

Potrebno je istaknuti da je odbacivanje Objave Zapad ostavilo bez duhovne i moralne upute, tako da je upao u zamku materijalizma. I na kraju, pravi uzrok društvenih, etičkih i privrednih problema koji pritiskaju Zapad jeste ograničena priroda ljudskog razuma i sposobnosti razumijevanja.

Druga činjenica koju je važno zapamtiti jeste da se islamska misao od zapadne misli razlikuje u svom osnovnom pristupu ljudskom rodu. Islam prepoznaje sve različite aspekte ljudskog života, a za svoj cilj u ovom životu smatra korištenje slobodne volje za odlučivanje između dobra i zla, ispravnog i pogrešnog, istine i laži. Ovaj pristup, odnosno filozofija, jeste ono što istinu čini objektivnom, van domašaja ličnosti i želja pojedinca. Kao takva, istina postaje nešto prema čemu čovjek treba da teži i za čim treba da traga.

Zbog toga, islamski koncept vladavine, *el-hukm*, nije isto što i demokratski koncept vladavine većine; to je više koncept međusobnog savjetovanja ili *šure* u svim pitanjima koja su od važnosti za ummet, odnosno koncept slobodnog razmjenjivanja ideja sa ciljem pronalaženja istine i rješenja za određene probleme. U ovom procesu, u obzir se uzimaju samo učenja *vahje*, prirodni zakoni te potrebe i zahtjevi ummeta.

Dakle, pristup i cilj *šure* se razlikuju od onih u demokraciji, iako su u nekim aspektima slični, poput potrebe da se povinuje odluci većine kada postoji dvosmislenost u vezi s pitanjem istine, ili kada se o nekom pitanju mora donijeti odluka za koju ne postoji jasan konsenzus, odnosno *idžma*. Naravno, pretpostavlja se da je mišljenje većine ispravno.

Institucija *šure* i njeni sistemi moraju odražavati prirodu ovoga koncepta (*šure*) na putu traganja za istinom u tekstovima Objave, u naredbama *fitre* i zakonima univerzuma. Zbog toga se *šura* nužno razlikuje od demokratskih institucija i procesa, koji teže ka autonomnim odlukama koje proistječu iz interesa i mišljenja onih koji pripadaju vladajućoj stranci ili koaliciji.

Prema tome, ako se islamski politički sistem razlikuje po svom pristupu i ciljevima od zapadnog demokratskog sistema, onda i institucije islamskog političkog sistema moraju odražavati te razlike. Zbog toga je vrlo važno da jedan islamski politički sistem oličava slobodu izbora i sve što iz nje proizlazi, poput vjerskih sloboda, slobode misli i

organizovanog društvenog djelovanja. U isto vrijeme, vrlo je važno da sistem odražava uvjerenja ummeta i njegovu ideologiju. Međutim ništa od toga ne bi bilo moguće bez istinskih predstavničkih vođa, koji su izabrani na položaje i koji posjeduju kvalifikacije koje će im omogućiti da se koriste savjetima institucija koje ih podržavaju.

Prethodno izlaganje trebalo bi pojasniti razloge važnosti sveobuhvatne vizije u nastojanju da se razumiju ovi sistemi i da se uporede sa drugima. Ono bi nam, također, trebalo pomoći prilikom određivanja glavnih odlika originalnog islamskog sistema koji će se radije koristiti iskustvom drugih nego pokušavati da ih imitira, kada je sasvim jasno da se njihovi pristupi i ciljevi znatno razlikuju od pristupa i ciljeva ummeta.

Koji to sistem najbolje izražava islamski duh na polju politike? I kako uspostaviti taj sistem?

Islamski sistem se, bez sumnje, raspoznaje po ideološkim i ustavnim uvjetima i kvalifikacijama za koje moraju postojati garancije. Isto tako, kod utvrđivanja metoda obrazovanja i podizanja političke svijesti, kao i u radu unutar islamskog političkog sistema i njegovih pratećih političkih i zakonodavnih institucija, neophodno je iskustvo. Organiziranje političkih partija mora se bazirati na sposobnosti i fleksibilnosti, da bi se osiguralo da islamska vizija bude predstavljena kroz prave savjete i iskustva. To znači da će se islamski sistem sastojati od nekoliko nivoa vlasti, kao i od nekoliko savjetodavnih i zakonodavnih tijela, zavisno od praktičnih potreba ummeta.

Sredstva političkog izražavanja i organizacije moraju biti dovoljno fleksibilna da omoguće izabranim predstavnicima ummeta da budu politički aktivni na konstruktivan način. Dakle, političke partije u islamskom političkom sistemu bile bi poput parlamentarnih grupacija koje se ne potčinjavaju niti ograničenjima niti prethodno utvrđenim partijskim stavovima. Reakcije takvih grupacija na događaje bazirale bi se na njihovim objektivnim uvjerenjima, percepciji i razumijevanju, kao i na savjetovanju putem *šure*.

Vjerovatno jedan od najvažnijih koraka vladajućih partija u određenim islamskim zemljama bio je taj što su, pored toleriranja osnivanja drugih stranaka, uključile neke od uglednih ličnosti iz islamskih pokreta u te vladajuće stranke. Tako su iskrene muslimanske vođe koji prakticiraju islam uspjeli da zadobiju povjerenje i poštovanje masa zbog svoje mudrosti i razumijevanja političke stvarnosti.

Kretanja koja uočavamo unutar savremenog političkog života "razvijenih" zemalja svijeta pokazuju nam kako bi ummet mogao proširiti svoju ulogu u reguliranju političkog života i zaštiti od korupcije. Također, od njih možemo učiti kako da gradimo političke forume i razvijamo politički aktivizam na način koji će nam garantirati veću nezavisnost unutar političkog vodstva, veću objektivnost u pogledu njihovih odluka, i bolje predstavljanje muslimanske javnosti i njenih općih interesa. Sve ovo bi trebalo ohrabriti muslimanske učenjake i zakonodavce da razmisle o odgovarajućim alternativama koje bolje služe interesima, potrebama i prirodi ummeta. Kada se to postigne, nestaće i potreba za imitiranjem i kalemljenjem.

Posmatrajući rastuće dimenzije muslimanskog ummeta, čiji pripadnici su rasuti diljem zemaljske kugle, uključujući mnoge različite zemlje, narode, kulture i historijska iskustva, možemo uvidjeti da bi najpodesniji oblik vlasti u islamskim zemljama trebao biti podijeljen na lokalni, regionalni i centralni nivo unutar fleksibilne federacije. Takvo uređenje bi olakšalo poslove rukovođenja i pružilo stanovništvu bolju priliku da ponese dio odgovornosti koja leži na vladi.

Islamske premise za islamske političke nauke i islamsko političko djelovanje moraju nadvladati sadašnje poimanje hilafeta kao isključivo historijske institucije koja se mora kopirati i koja mora djelovati na isti način na koji je djelovala u vrijeme ranih generacija muslimana. Umjesto toga, hilafet treba shvatiti kao dinamični sistem koji teži ka dostizanju plemenitih ciljeva putem postavljanja vrijednosti i principa u svakodnevnom ljudskom životu, kroz brigu o religijskim i svjetovnim interesima svoga stanovništva. S obzirom na to, ne postoji ništa što sprečava ozbiljnu islamsku analizu sistema, procedura i institucija, kako bi bile redizajnirane sa ciljem da bolje služe stvarnim interesima ummeta.

Mnogi koji proučavaju hilafet i smatraju da je to krut sistem baziran na centralizaciji moći i vlasti, nisu dobro razumjeli ovaj politički sistem. Svaki sistem vlasti koji ummet izabere za sebe sa ciljem da ostvari svoje duhovne i svjetovne težnje treba shvatiti kao hilafetski sistem i on zaslužuje podršku ummeta. Učenjaci ne trebaju obraćati pažnju na historijske forme, jer je priklanjanje formi na štetu suštine zapravo rezultat neiskustva.

Među premise islamskih političkih nauka spada i poznavanje uloge koju imaju svrhe i ciljevi islama u životu ummeta, u njegovoj organizaciji, u njegovom potencijalu i različitostima njegovih interesa i perspektiva. S druge strane, pojmovi mita i realnosti formiraju okvir zapadne političke misli o ovom pitanju, koja na vrijednosti i principe gleda sa prezirom, zbog toga što oni ne odražavaju realnost današnjih situacija i potreba.

Dakle, zapadnjaku se može oprostiti na njegovom pesimizmu (zbog iskrivljavanja izvora Objave koji su mu dostupni u njegovoj kulturi), ali u islamu, sasvim sigurno, nema mjesta mitu. Ciljevi, principi i uputa koje je donio islam nisu stvar pretpostavki niti imaginacije, već su izvedeni iz stvaranja, *fitre*, i Istine na kojoj počivaju nebesa i Zemlja.

Islam definira druge vrste suprotnosti: dobro i zlo, istinu i laž, uputu i zabludu, ispravnost i korumpiranost. Ali islamsko društvo ne priznaje mit kao suprotnost stvarnosti. Ono smatra da postoji Istina, uputa, i ispravnost naspram laži, zastranjivanja i korumpiranosti. Stanje društva će se mijenjati ovisno od toga koliko utjecaja na pojedinca i društvo imaju ove suprotne varijable.

Drugi važan faktor biće čišćenje savremene islamske misli od svih kontroverzi i okolnosti koje opterećuju ummet još od ranih dana njegovog postojanja i koje su postale razlogom specijaliziranih ili lokaliziranih tumačenja izvora Objave, u službi političkih interesa i ambicija jedne ili druge grupe. Učenjaci su tragali za tekstovima i historijskim presedanima koji bi mogli potvrditi političke tvrdnje njihovih

patrona, usljed čega je ummet izgubio svoju sposobnost da se nosi sa odgovornošću misije islama i uspostavljanja reda na Zemlji.

Islamizacija političkog života zapravo znači islamizaciju ideja i obrazovanja; islamizaciju osnovne politike te njenog vodstva i organizacije. Islamizacija znači privrženost fundamentalnim vrijednostima i ciljevima islama posredstvom praktične, ispravne i stvarne *šure* te putem podučavanja ummeta i političke baze osnovama te privrženosti i njenim pravim metodama.

Još jedna važna stvar koju moramo shvatiti jeste da se, u konačnoj analizi, važna društvena i intelektualna gledišta odražavaju u političkim odlukama. Međutim te odluke bi trebale biti rezultat interakcije između tekstova Objave i viših ciljeva islama, s jedne strane, i *fitre* i stvarnosti s druge, posredstvom gledišta, odluka i prakse vodstva. Kur'anski tekst upravo daje ilustraciju ovog odnosa:

O vjernici, pokoravajte se Allahu i pokoravajte se Poslaniku i predstavnicima vašim... (Kur'an, 4:59)

Poslušnost i iskustvo o kojima je ovdje riječ ne mogu se postići pukim akademskim proučavanjem tekstova Objave, već samo praktičnom interakcijom između teksta i stvarnosti, koju predstavlja predano islamsko vodstvo koje djeluje u ime ummeta i odražava njegovo stvarno stanje, te koje sa istinskim *hikmetom* odgovara njegovim potrebama i izazovima sa kojima se suočava. U suprotnom, tekstovi Objave (Kur'an i sunnet) se počinju koristiti za destrukciju, razdor, obmanu i nerealno razmišljanje.

Ummet nikada ne smije izgubiti svoju odlučnost da osnuje predano islamsko vodstvo. Samo sa takvim vodstvom ummet će se moći imati koristi od učenja Objave. Ako budemo uspješno reformirali našu misao, bićemo u stanju ostvariti koncepte i sredstva na kojima se može graditi jaka islamska društvena baza. A iz te baze će izrasti i predano islamsko vodstvo.

Islamska misao, koja je obećavala tako mnogo kada je iznjedrila genije poput El-Mawerdija, Ibn Tejmije, El-Farabija i Ibn Khalduna, mora sada ponovo oživjeti, kako bi razvila i upotpunila svoju metodologiju, omogućavajući ummetu da odigra ulogu koja mu pripada u civilizaciji.

Islamizacija, nauka i tehnologija

U ranoj fazi života ummeta, pod pritiskom kulturnih i naučnih dostignuća sa Zapada, obrazovani muslimani su pobrkali dvije stvari: prvo, objektivnu prirodu Istine i univerzalnih zakona, i drugo, personalizaciju koja je nerazdvojiva od načina na koji se pojedinci i društva koriste ovim istinama i univerzalnim zakonima. Dakle, obrazovani muslimani su prihvatili sve što su zapadna civilizacija i nauka proizvodile, smatrajući to objektivnim i neutralnim.

Međutim istina je da je zapadna civilizacija, kao i sve druge nacije i civilizacije, iznikla iz svojih vlastitih vjerovanja, psiholoških elemenata i historijskih faktora. Na razvoj zapadne civilizacije je utjecao i gubitak povjerenja u izvore Objave, kada se otkrilo da su oni bili iskrivljavani i prepravljani. Materijalne potrebe čovječanstva poprimile su

toliku važnost da su pojedinac i njegove želje postali na neki način sveti. A time su sve veze sa duhovnim životom bile raskinute. Zato, iako zapadno društvo svom stanovništvu pruža obilje materijalnih dobara i ugodnosti, ono je opterećeno psihološkim problemima i socijalnim trvenjima, koji konstantno destabiliziraju društvo i prijete mu uništenjem.

Zbog toga je veoma važno da muslimani shvate da nisu sve zapadno znanje i sva njegova nauka objektivne prirode. Nije teško primijetiti da su društvene nauke vidno subjektivne, a ni prirodne nauke se ne razlikuju puno u vezi sa tim pitanjem. Ako i postoji razlika, ona se očituje samo u stupnju. Zapravo, ni naučna proučavanja se ne poduzimaju slučajno. Naprotiv, ona potječu iz određenih ljudskih ciljeva te iz subjektivnih razmatranja kojima se bave umovi oblikovani u zapadnim kalupima, koji su odlučni da ostvare svoje ciljeve. Iz te perspektive treba posmatrati sve nauke stranih civilizacija.

Ne može se istinski govoriti o objektivnosti u nauci, osim iz islamske perspektive. Jer islamska misao, u svom proučavanju osobitosti prirode, prirodnih zakona i prirodnih fenomena, ne polazi isključivo od ograničene racionalističke vizije, već kombinuje tu viziju sa sveobuhvatnim i univerzalnim znanjem Objave, tako da se sva nauka i znanje rađaju sa ispravno postavljenim ciljevima, zadovoljavajući i svjetovne i duhovne potrebe čovječanstva.

Islamizacija znanja uopće, a posebno prirodnih nauka, ne mora obavezno značiti da će materijalne ili stručne pojedinosti u nekoj nauci biti drugačije. Značaj islamizacije

znanja zapravo leži u usmjeravanju naučnog istraživanja i napora, kako bi se kroz njih postiglo ono što je istinski najbolje za interese čovječanstva. Prema tome, islamizacija podrazumijeva ispravno usmjerenje, ispravne ciljeve i ispravnu filozofiju. Na taj način, islamsko znanje postaje reformističko po svojoj prirodi, kao i konstruktivno, etično, ispravno usmjereno i *tewhidi*.

Izazov sa kojim se islamizacija suočava jeste kako čovječanstvu predstaviti viziju o nauci koja služi čovječanstvu i hilafetu, i koja ima za cilj da ispuni svoje odgovornosti u pogledu reformisanja i konstruktivne brige o Zemlji.

Zaista je čudno da u sjenci zapadne civilizacije, čovječanstvo nema nikakvih viših ciljeva osim trke u naoružanju, ili u proizvodnji što bržih i što smrtonosnijih sredstava za uništenje. U takvom poretku, istina uvijek ostaje u rukama onih koji posjeduju najviše oružja, moći i bogatstva. Naravno, današnja situacija je protivna prirodi ljudske *fitre*. Ustvari, čovječanstvo je sada stiglo do raskrsnice na kojoj Božija uputa postaje sve važnija za njegovu budućnost, gdje je hitno potrebna sveobuhvatna vizija islama i gdje je uspostavljanje konstruktivne i reformističke civilizacije od suštinskog značaja.

Međutim čovječanstvu će biti teško da bez živog primjera razumije viziju islama ili da primijeni islamska rješenja na probleme koje ima. Dakle, samo ako muslimani ispune svoju odgovornost prema sebi, primjenjujući ovu viziju i ova rješenja, čovječanstvo će moći shvatiti efikasnost islamskih rješenja.

ŠESTO POGLAVLJE

Islam i budućnost

Na kraju ove studije potrebno je naglasiti da je reforma jednako važna kako za ummet tako i za cijelo čovječanstvo. Zbog toga je neophodno da islamski aktivisti i vođe svoju pažnju i napore usmjere u pravcu tri osnovna problema:

- 1) budućnost ummeta, tj. djelovanje unutar muslimanske omladine;
- 2) uloga akademskih institucija u postizanju islamizacije i pojašnjavanju islamskog gledišta na znanje, civilizaciju i pripremi novih generacija kvalificiranih da prenose vječnu poruku islama cijelom čovječanstvu;
- 3) usmjeravanje budućeg kursa ljudske civilizacije - ummet mora ispuniti svoju odgovornost da koriguje pravac napretka i misli čovječanstva.

Budući karakter ummeta

Očito je da misao ummeta, kakva je danas, iziskuje hitnu reformu. Isto tako, očito je da je psihološki sklop ummeta, kakav je danas, defektan. Čak i ako su pojedinci ili čak cijele generacije u stanju da prihvataju nove informacije i ideje, takvo prihvatanje će biti površno i znatno drugačije od procesa koji se dešavaju u toku istinskog "građenja karaktera".

Allahov Poslanik je rekao:

“Oni koji su bili najbolji u džahilijetu, oni su najbolji i u islamu, samo ako se poduče vjerskim propisima.” Hadis (Muttefekun alejhi)

Zato su slobodni i odvažni pustinjski Arapi, nakon što su prešli na islam, bili u stanju da postignu tako mnogo za tako kratko vrijeme.

Uloga sadašnjih generacija muslimana je kao prvo da razumiju prirodu sadašnjeg okruženja, da procijene spektar mogućih aktivnosti i sposobnosti, te da zatim predlože izvedive i vrijedne ideje. Da bi se to desilo, važno je prvo izgraditi uzorne škole za mlade ljude, u kojima oni mogu razviti snažne karaktere i nepokolebljivu vjeru u ciljeve i stanovišta islama.

Sve nade da će doći do promjene u ummetu zasnivaju se na investiranju u budućnosti te na emocionalnoj i intelektualnoj pripremi omladine sa ciljem da ispune svoje zadatke za civilizaciju u cjelini. Ako današnja generacija izvrši svoj zadatak, te pripremi nove generacije za budućnost, onda će ona ispuniti svoju odgovornost uspješno. Međutim ako ona bude smatrala da sama može riješiti problem, neće postići cilj i protraćit će svoju energiju.

Važan dio uloge koju trebaju odigrati sadašnje generacije jeste formuliranje ispravnih pristupa i odgovarajućih sredstava za pravilnu pripremu budućih generacija. Kada savladamo ovu lekciju, treba da se fokusiramo na tri glavna zadatka:

- 1) osiguravanje energije i sredstava za konstruktivan rad i njihova zaštita od iscrpljivanja;
- 2) generiranje zdravih ideja iz islamske perspektive;
- 3) usmjeravanje sredstava ka prenošenju islamske vizije u materijale koji se mogu koristiti prilikom obrazovanja i odgoja omladine.

Muslimanski intelektualci i vođe trebaju shvatiti da je prioritet današnje generacije obnova islamske misli putem artikulacije zdravih islamskih perspektiva.

U ovoj početnoj fazi, sva gradnja za budućnost ummeta će se morati obavljati u intelektualnim i obrazovnim sferama, pošto će one generirati potrebnu energiju za reformu. U ovakvim okolnostima ummet bi trebao izdvajati za političku i vojnu organizaciju samo onoliko koliko je neophodno da bi se njegova izgradnja i reformisanje neometano odvijali.

Dužnost vodstva ummeta je da objasni roditeljima i učiteljima značenje psihološkog razvoja, njegovu važnost za ummet i elemente koji su potrebni da bi se on ostvario. Ako se to postigne, buduće generacije nikada neće patiti od zaostalosti i dekadencije, koje već stoljećima opterećuju muslimane. Budućnost ummeta jasno ovisi od promjene koja se treba desiti unutar razvoja psihološkog i intelektualnog sklopa dolazećih generacija. Što više truda uložimo u pripremanje naše omladine za njene odgovornosti, to ćemo biti bliže ostvarenju naših ciljeva.

Obaveza mislilaca i učenjaka u ummetu jeste da koncentriraju svoju energiju na reformu misli ummeta i na

pojašnjavanje njegove vizije, te da tu misao i viziju tako prezentiraju da budu od koristi njegovim institucijama.

Na njima je i da analiziraju historijski razvoj ummeta, da bi utvrdili šta je utjecalo na ummet da krene svojim putem i kada je s njega skrenuo. Samo tada će ummet moći izaći na Pravi put i proizvoditi one ideje koje će ga voditi u bolju budućnost.

Obaveza mislilaca i učenjaka u ummetu je da ponovo razmotre temelje islamske misli, vitalne odnose između njenih sastavnih elemenata te uloge koje oni imaju u kreiranju novih ideja za društvo.

Na misliocima i učenjacima je da vrate islamskoj misli njenu originalnost, integritet i sveobuhvatnost. Samo tako će se izbjeći devijacije koje su se javile u prošlosti. I samo tako misao ummeta može postati nešto više od puke samoobmane.

Obaveza mislilaca i učenjaka je da proučavaju *usul* i metodologiju islamske misli, da bi razvili jedinstvene islamske discipline, koje će istovremeno biti u službi tekstova Objave, ali i naći svoje mjesto u naukama o životu i društvu. Islamska misao je, bez sumnje, u stanju pružiti vrijedan doprinos obrazovanju, politici, ekonomiji, upravljanju i komunikacijama, kao i filozofiji prirodnih i teorijskih nauka.

Mislioci i učenjaci ummeta trebaju prihvatiti da upravo na njima leži odgovornost da vrate ummet na put napretka. Svi ostali će ih samo slijediti u svjetlu njihove vizije i savjeta. Dakle, ako oni budu uspješni u prezentiranju svojih ideja, i drugi će biti uspješni u njihovoj realizaciji.

Još jedna njihova odgovornost, u ovoj teškoj fazi života ummeta, jeste da povećaju islamsku svijest kod onih ljudi koji tvrde da su mu vjerni. To se može postići samo ako se od najranije faze obrazovnog procesa budu koristile ispravne metode u izgrađivanju karaktera. Omladina je, uistinu, naša budućnost i naša snaga. Ummet mora sada početi da priprema ljude koje će sutra trebati.

U tom poduhvatu, pedagozi moraju uzeti u obzir ulogu roditelja u odgajanju djeteta. Najvažnija u tom pogledu su uvjerenja koja imaju majke i očevi o načinu odgoja djeteta. Razvoj vrijednosti i karaktera zavisi u velikoj mjeri od odnosa između roditelja i djece. Sva nastojanja koja ulažu škole ili društvo, ako ne uživaju podršku roditelja, osuđena su na propast.

Jedini način da mislioci i pedagozi uspiju u svojoj namjeri jeste da privuku pažnju roditelja na pitanje obrazovanja i pravilnog odgoja. Kada se to postigne, onda će i roditelji i dom igrati svoju ulogu u postizanju željenih rezultata. Tako će ummet postati sposoban da nadvlada sve prepreke koje mu na put reforme i razvoja budu postavljale razne institucije ili sistemi.

Islamizacija i akademske institucije

Naša rasprava o budućnosti ne bi bila kompletna ako izostavimo ulogu koju trebaju odigrati islamske akademske institucije u postizanju ciljeva islamizacije i formuliranja dobro informirane islamske perspektive. Očito je da u konačnoj analizi rješenje krize ummeta leži u pojašnjavanju

njegovih vrijednosti i osnovnih koncepata unutar uspostavljene i sposobne društvene strukture. Postalo je prilično jasno i da naponi i žrtve ummeta u političkim i vojnim sferama nikada neće pomoći da se ummet izvuče iz provalije u koju je zapao. Jaz između islamskih naroda i naroda razvijenih zemalja se iz dana u dan povećava.

Praktična primjena islamskih plemenitih civilizacijskih ideala i njegovih naprednih društvenih sistema nikada neće biti moguća, ako islamski epistemološki izvori i njegova jedinstvena metodologija ne postanu sastavni dio ummeta, te ako, prije svega, ne budu usađeni u obrazovanje svih muslimana. Dakle, glavna arena za promjene, pored porodice i kućnog okruženja, biće obrazovne institucije ummeta. Jasno je da, ako želimo da ove institucije uspiju u svojoj misiji i postanu instrumenti promjene u našem društvu, one ne smiju nastaviti djelovati kao loše imitacije zapadnih institucija na koje se slijepo ugledaju. Isto tako, naše islamske obrazovne institucije ne smiju više imati stalnu potrebu da šalju svoje najpametnije i najbolje ljude na strane univerzitete u svrhu kvalificiranja, vježbanja ili usavršavanja. Umjesto toga, one se moraju usredsrediti na to da osiguraju intelektualnu atmosferu koja će potaknuti i omogućiti razvoj istinski radoznalih umova, originalnog razmišljanja i kreativnosti.

Zbog toga je vrlo važno da obrazovne institucije u islamskom svijetu shvate svoju važnost, te promijene svoj mentalitet otvoreno se opredjeljujući za ummet, njegove resurse, religiju, misao i ciljeve. Potom moraju ponuditi programe koji će optimalno iskoristiti resurse ummeta. Tako

će te institucije biti sposobne da se suoče sa stvarnim izazovima na koje budu nailazile i moći će ispuniti istinske potrebe islamskog ummeta.

Nije više prihvatljivo da naše obrazovne institucije pružaju samo bukvalne prijevode zapadnih ili istočnih nauka i znanja, niti je više prihvatljivo da se muslimanski intelektualci zadovoljavaju tek pukim reproduciranjem i prežvakivanjem tuđih misli i napora.

Obrazovne institucije islamskog svijeta za svoju polaznu tačku trebaju uzeti univerzalne istine, uvjerenja i ciljeve od kojih se sastoji suština islama. Da bi u tome uspjele, ove institucije moraju osnovati znanstvene centre, jedinice i udruženja koja će težiti da formuliraju i razviju islamsku akademsku metodologiju u okviru svake naučne grane. Islamizacija znanja mora početi razvijanjem odgovarajućih metodologija unutar različitih grana znanja te pripremanjem općih uvoda za svaku od njih. Ovi temelji potom mogu poslužiti kao okosnica za islamski orijentirano istraživanje i *idžtihad* čiji je cilj da usmjeri odgoj i razvoj novih generacija muslimana.

Da bi ovo nastojanje na islamizaciji različitih grana znanja bilo uspješno, neophodno je energiju istraživača, učenjaka, učitelja i studenata usmjeriti u pravcu novog islamskog intelektualnog okvira. Neophodno je artikulirati ciljeve, islamske premise i tvrdnje na kojima se bazira to usmjerenje, te razviti novi način razmišljanja. Tek tada će biti moguće klasificirati naučno naslijeđe islama i drugih nacija. Samo kroz ovakva nastojanja moguće je ostvariti potrebnu akademsku sposobnost i zrelost.

Otvaranje akademskih odjela za islamske društvene nauke na određenim univerzitetima u islamskom svijetu, poput odjela za islamsku ekonomiju, islamske komunikacije i islamsku civilizaciju, otvaranje istraživačkih centara, poput centara za islamsku misao i islamsku ekonomiju, te uvođenje predmeta o nekim islamskim društvenim naukama, poput islamskih međunarodnih odnosa, islamske političke misli, islamskih političkih sistema, političkog razvoja islamskog svijeta itd., predstavljaju dobre i pozitivne korake u ispravnom pravcu, te se trebaju ohrabriti na svaki mogući način.

Među najhitnije probleme sa kojima se suočavaju nove islamske društvene nauke spada nedostatak sredstava. Ako pogledamo bilo koji centar, jedinicu ili odjel vidjećemo da su njegova sredstva ograničena te da boluje od nedostatka kvalificiranog osoblja.

Danas nije dovoljno samo otvoriti centar ili odjel za podučavanje, ili uvesti novi predmet, a da se ne osiguraju kvalificirani stručnjaci i podrška koju trebaju da bi sproveli svoju misiju. Praksa da se kvalificiranim osobama da odgovornost da predaju islamske discipline ili društvene nauke, a zatim ih se optereti zamornim administrativnim poslovima bez adekvatnog pomoćnog osoblja, jeste praksa koja se ne smije nastaviti, naročito ne u ovoj osjetljivoj fazi procesa islamizacije. Takvi učenjaci trebaju vremena kako bi se mogli baviti istraživanjem u domenu njihove specijalizacije. Prema tome, ovakvo preopterećavanje učenjaka prije će zaustaviti napredak nego što će ga ohrabriti.

Put ka uspješnom pokretu za islamizaciju znanja i učenja iziskuje kontinuiran i prilježan trud. A to je posao mnogo složeniji od slanja oglasa u medije.

U okviru prvog koraka u islamizaciji znanja, islamske obrazovne institucije imaju sljedeće važne zadatke:

- 1) Klasificirati i popisati tekstove Objave, Kur'ana i sunneta; olakšati istraživačima i studentima razumijevanje ovih tekstova i njihovih ciljeva; omogućiti pristup ovim tekstovima i načine korištenja.
- 2) Urediti, klasificirati i sastaviti popis specijaliziranih, enciklopedijskih tekstova intelektualnog naslijeđa, sa ciljem da se istraživačima olakša razumijevanje njihovog sadržaja.

Proces upoznavanja muslimanskih studenata sa klasičnim naslijeđem islama je važan dio formiranja osjećanja identiteta i kulturnog integriteta. Ako se to ne postigne, svaki pokušaj da se reformira islamska misao biće uzalud bačeno vrijeme.

- 3) Islamski univerziteti i obrazovne institucije trebaju regrutovati kvalificirane učenjake kod kojih je stručnost u društvenim naukama kombinirana sa zdravom podlogom islamskog intelektualnog naslijeđa. Oni bi trebali razjašnjavati naučnu viziju i metodologiju kroz svoje proučavanje i istraživanje. Za početak bi trebalo osnovati specijalizirane centre za istraživanje, te post-diplomske odjele. Diplomirani studenti bi zajedno sa istraživačima mogli permanentno raditi na postupnoj razradi planova i programa i pisati potrebne stručne

knjige koje bi zamijenile uvezene tekstove koji se sada koriste na skoro svim nivoima našeg obrazovnog sistema.

Općeprisutna neaktivnost koja dopušta izdavanje i korištenje ovih neodgovarajućih knjiga, ukazuje na sklonost ka izbjegavanju odgovornosti koje bi, u suprotnom, vodile ka uspjehu. Nastaviti u ovom pravcu znači doživjeti samo još više razočarenja.

4) Islamske obrazovne institucije moraju povećati svijest među vođama i obrazovanim muslimanima uopće, o problemu islamizacije, njenim prioritetima i mjestima koje ti prioriteti zauzimaju na dnevnom redu ummeta kao cjeline. Ove institucije trebaju otvoriti svoja vrata ovim ljudima, organiziranjem i sponzoriranjem seminara, konferencija, predavanja o problemu islamizacije. Obrazovne institucije također trebati ohrabrivati osnivanje akademskih društava te izdavanje akademskih časopisa koji će se baviti tim problemom. Zaista je došlo vrijeme da se "islamizacija", iz prazne fraze, pretvori u dobro organiziran i općerasprostranjen pokret.

5) Islamske naučne institucije moraju već sada početi usmjeravati postdiplomska istraživanja i programe prema problemima i pitanjima islamizacije. Tako će osposobiti akademsku radnu snagu koja će biti potrebna u narednim fazama. Naši univerziteti više ne smiju zavisiti od povratka ljudi čiji su umovi i ponašanje pretvoreni u sredstva kulturne invazije.

Dakle, moramo sa sigurnošću znati da, organiziranim planiranjem i marljivim radom, zaista izvršavamo svoje odgovornosti prema ummetu. Samo tako ćemo zaslužiti Allahovo zadovoljstvo i Njegov *tewfik*.

Budući kurs čovječanstva

Ako budućnost ummeta islama ovisi o stepenu uspjeha koji ostvari u reformi svoje metodologije, misli, obrazovanja i organizacije, i u polaganju temelja za nove islamske društvene nauke, onda će i budućnost cijelog izgubljenog i ugroženog čovječanstva zavisiti od stepena uspjeha koji ostvare muslimani kao živi primjer islamskih učenja.

Islam čovječanstvu daje svrhu življenja i etički kodeks po kojem treba da živi. On čovječanstvu pruža uvid u *fitru* i dimenzije njenih univerzalnih odnosa; sa vidljivim i nevidljivim, sa pojedincem, društvom i univerzumom. Islam čovječanstvu daje temelje za stabilno društvo, napredak, sigurnost i svjetski mir.

Islam štiti instituciju porodice, podržava principe pravde, samodovoljnosti, lične i kolektivne odgovornosti, vjerske slobode i slobodu misli, *šuru* te jedinstvo cijelog čovječanstva u vezi s pitanjem porijekla, interesa i sudbine. Upravo ova savršena islamska vizija je sposobna da se suoči sa bolestima modernog materijalističkog društva i opasnosti koje je proizvelo. Moralna propast modernog društva više nikome nije tajna. U sjenci materijalizma, svijet je podijeljen na sjever i jug, na bijelce i crnce, na bogate i siromašne, na uhranjene i neuhranjene, na kolonizatore i kolonizirane, na gospodare i robove. Za ljude današnjice, mir nije ništa

drugo do privremeno potiskivanje strahova od mogućeg puštanja sa uzde snaga za masovno uništenje, od strane neke države, klase ili tabora koji se bore za nadmoć.

S obzirom na ozbiljne defekte u njihovim društvima, razvijene države svijeta nisu nikada imale veću potrebu za islamom, jer islam obuhvata koncepte koji mogu ispraviti te nedostatke.

Ti koncepti se mogu sažeti u dvije tačke:

Islamsko društvo jedinstva

Islamsko društvo počiva na temeljima jedinstva i na konceptu bratstva. Kao takvo, ono se fokusira na ostvarivanje osnovnih potreba pojedinca i interesa koje taj pojedinac dijeli sa drugima unutar porodice, komšiluka, države i čovječanstva uopće. Ako se moć materijalista u savremenom svijetu bazira na filozofiji konfrontacije, onda je filozofija islama, kolektivna sigurnost, filozofija sutrašnjice.

Allah kaže:

O ljudi, bojte se Gospodara svoga, Koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drugu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao... (Kur'an, 4:1)

O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji, Allah, uistinu, sve zna i nije Mu skriveno ništa. (Kur'an, 49:13)

I jedan od dokaza Njegovih je stvaranje nebesa i Zemlje, i raznovrsnost jezika vaših i boja vaših; to su, zaista, pouke za one koji znaju. (Kur'an, 30:22)

Ljudi su jednu zajednicu sačinjavali, a onda su se jedan drugome suprotstavili... (Kur'an, 10:19)

I Allahu se klanjajte i nikoga Njemu ravnim ne smatrajte! A roditeljima dobročinstvo činite, i rodacima, i siročadi, i siromasima, i komšijama bližnjim, i komšijama daljnjim, i drugovima, i putnicima-namjernicima... (Kur'an, 4:36)

Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini - kao da je sve ljude poubijao... (Kur'an, 5:32)

...i ne zaboravite da jedni prema drugima velikodušni budete... (Kur'an, 2:237)

...a ljudima lijepo riječi govoriti... (Kur'an, 2:83)

Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone - Allah, zaista, voli one koji su pravični. (Kur'an, 60:8)

Ako hoćete da na nepravdu uzvratite, onda učinite to samo u onolikoj mjeri koliko vam je učinjeno; a ako otpite, to je, doista, bolje za strpljive. (Kur'an, 16:126)

I borite se na Allahovom putu protiv onih koji se bore protiv vas, ali vi ne otpočinite borbu!... (Kur'an, 2:190)

...Pa ako se okane, onda neprijateljstvo prestaje, jedino protiv nasilnika ostaje. (Kur'an, 2:193)

...Neka vas mržnja koju prema nekim ljudima nosite nikako ne navede da nepravedni budete. Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite! (Kur'an, 5:8)

...i kad govorite, da krivo ne govorite, pa makar se ticalo i srodnika... (Kur'an, 6:152)

Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite... (Kur'an, 4:58)

...Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu, i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava. (Kur'an, 5:2)

Ako se dvije skupine vjernika sukobe, izmirite ih; a ako jedna od njih ipak učini nasilje drugoj, onda se borite protiv one koja je učinila nasilje sve dok se Allahovim propisima ne prikloni. Pa ako se prikloni, onda ih nepristrasno izmirite i budite pravedni; Allah, zaista, pravedne voli. Vjernici su samo braća, zato pomirite vaša dva brata i bojte se Allaha, da bi vam se milost ukazala. (Kur'an, 49:9-10)

Islamsko njegovanje znanja

Ovo pitanje se odnosi na značenje znanja i na načine na koje se sprovodi naučno istraživanje. Materijalistička misao se u svojoj osnovi bazira na racionalnim, empirijskim i induktivnim metodama, te kao takva proistječe iz iskustva i znanja o stvarnom svijetu i iz tih teorija izvlači zakone koji vladaju u životu i univerzumu. Ne postoji nikakva veza između misli i Objave. Najvjerovatniji uzrok toga jeste činjenica da zapadnjaci nemaju povjerenja ni u jednu od velikih religija. Ovakvo stanje je stvoreno kada je postalo općepoznato da su kršćanski tekstovi iskrivljavani i često dopunjavani nerazumnim, kontradiktornim i nevjerovatnim stvarima.

Kada pojmimo zapanjujuću složenost društvene prirode ljudskih bića te veliki broj faktora koji u svakom trenutku utječu na ljudsko ponašanje, tada shvatimo kako su društvene nauke i kontinuirana progresija društvenih teorija stalno lutale.

A pošto se posljedice grešaka napravljenih u ovim poljima ne primjećuju odmah, i pošto ih je skoro nemoguće ispraviti kada njihovi efekti postanu uočljivi, možda ćemo tim više znati cijeniti ovaj osobeni faktor islamske znanosti. Islamska znanost se slaže sa racionalističkim, materijalističkim znanjem u pogledu *fitre* i prirodnih zakona univerzuma. Ali, kada prikupi ta znanja, islamska znanost ne ostaje na tome, ona ih nastavlja njegovati i prečišćavati, kako njihovi nedostaci ne bi izvršili negativan utjecaj na društvo.

Dakle, musliman može koristiti svaki pristup ili uvjerenje koje je objavljeno kroz Božiji *wahj* i koje se bavi osnovnim pitanjima društvenog ponašanja. Stoga, čak i ako musliman formira neispravna stanovišta o nekom pitanju, Objava je tu da ih ispravi. Tako islamska znanost spaja i empirijsko i izvedeno znanje sa izvorima Objave, te muslimani mogu djelovati i poslovati kako smatraju za shodno, sve dok njihovo djelovanje i poslovanje ne uzrokuju loše posljedice po društvo. Muslimani, znači, mogu zarađivati za život i rješavati svoja porodična pitanja u skladu sa datim okolnostima. Prema tome, učenja islama ne treba shvatati kao okove ili lance, već kao svjetionike i orijentire na životnom putu.

Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobro čini, i da se bližnjima udjeljuje, a razvrat i sve što je odvratno i nasilje zabranjuje; da pouku primite, On vas savjetuje. (Kur'an, 16:90)

Ove dvije poente, islamsko društvo jedinstva i njegovanje znanja, ako ih muslimani pravilno shvate, bit će veoma važne u svijetu sutrašnjice. Ljudsko društvo neće više moći plaćati sutra za greške koje čini danas. U odlučnim historijskim bitkama, broj mrtvih je rijetko prelazio nekoliko stotina, a okolne države su obično ostajale relativno nedirnite dok su njihovi susjedi ginuli u ratu. Međutim danas postoji opasnost da se cijeli svijet pretvori u ratište.

Kada čovječanstvo shvati da posjeduje sposobnost da uništi samo sebe i planetu na kojoj živi, onda će shvatiti i potrebu za odlučnim propisima, poput onih što su prepisani Objavom u učenjima Kur'ana i sunneta. Samo ako to istinski pojmi, čovječanstvo će se spasiti od potpunog uništenja. Jedinstvo i traganje za zajedničkim interesima će biti njegov jedini put spasa.

Da bi postigli svoje ciljeve, muslimani trebaju razumjeti misiju koja im je povjerena.

I tako smo od vas stvorili pravednu zajednicu da budete svjedoci protiv ostalih ljudi... (Kur'an, 2:143)

Onaj ko bude uradio koliko trun dobra - vidjeće ga, a onaj ko bude uradio i koliko trun zla - vidjeće ga. (Kur'an, 99:7-8)

Odgovornost muslimanskih učenjaka i mislilaca je tim veća, jer, ako su zaista u stanju objasniti drugima ispravnost islamskih koncepata ili osnovati uzorno društvo, oni mogu ne samo spasiti sebe i svoja društva već i cijelo čovječanstvo i njegovu civilizaciju. Tek tada će uspjeti napraviti društvo mira i sigurnosti, usmjeriti napore nauke i materijalni napredak te osnovati hilafet na Zemlji, kako je Allah to naredio.

Islamizacija je problem ummeta

Cilj ove studije je bio da opiše ukupno stanje ummeta, te da ga predstavi muslimanima, kako bi mogli analizirati probleme društva i tragati za načinima da se pomogne pojedincu, ummetu, i cijelom čovječanstvu. Najviše što se može očekivati od ovog nastojanja u smislu dostizanja viših ciljeva, jeste da će on, možda, potaći analizu muslimanske misli i pokrenuti muslimanski um ka objektivnom razmišljanju o uzrocima zaostalosti ummeta.

Sasvim je jasno da ummet nije bitno uskraćen u pogledu sredstava, prilika ili vrijednosti; ono što mu nedostaje je metodologija za ispravno razmišljanje. Problemi ummeta su, zapravo, povezani sa neodgovarajućim načinom razmišljanja, nejasnom društvenom vizijom, neispravnim i neadekvatnim obrazovanjem te sa nazadovanjem njegovih institucija uopće. Kao rezultat toga, ummet je podijeljen i sve više nalik na iznurenog i pogrbljenog roba.

Nadati se je da će islamizacija uopće, a posebno islamizacija znanja, postati najvažnije tačke na dnevnom redu ummeta u sljedećim decenijama. Također se možemo nadati da vodstva naših savremenih islamskih pokreta neće na islamizaciju gledati kao na obezvređivanje ili umanjivanje vrijednosti njihovih napora. Zato bez zdravih ideja svako političko djelovanje i mobilizacija ljudi koji bi bili sposobni da ih sprovedu u djelo predstavljaju samo uzaludno rasipanje vremena.

Vrlo je važno da ovaj problem razumijemo kao problem ummeta te kao pripremnu fazu kroz koju on treba proći

prije nego što mogne preuzeti svoju pravu ulogu predvodnika svjetske civilizacije. Dakle, nije problem u stjecanju vlasti ili teritorija, niti u osnivanju političke stranke. Misao je element koji djeluje na najtemeljnijem nivou te koji svakom poduhvatu ili programu daje onu snagu koja je neophodna za postizanje stvarnih rezultata.

Također je neophodno da se usklade naponi koji se poduzimaju na različitim poljima, tako da se međusobno dopunjuju i podržavaju. Treba imati u vidu da davanje prioriteta jednom problemu nad drugim ne znači da bilo koji od tih problema treba biti ignoriran i zaboravljen. Prema tome, uza sve političke napore koji se danas čine, moraju se uložiti i naučni i intelektualni naponi. Ustvari, političke napore možemo posmatrati kao zaštitne, čiji je cilj da osposobe ummet da razvije sebe i svoja sredstva za reformu vlastite mentalne i intelektualne snage.

Drugo pitanje koje treba razjasniti jeste da naučni rad ima svoje vlastite nivoe i svoje područje djelovanja. Među njima su i oni fundamentalni, tj. oni koji se bave metodologijom, epistemologijom, filozofijom itd. U njih spadaju i praktični, primijenjeni, strategijski i dinamički nivoui. Treba naglasiti da su problemi ummeta povezani sa onim najosnovnijim i najsloženijim među njima. Uspjeh praktičnih i primijenjenih nivoua ovisi, skoro u potpunosti, od ispravnosti i dubine metodoloških pitanja na fundamentalnom nivou. To objašnjava zašto su se strateške ideje Abdur-Rahmana el-Kewakibija, u njegovoj knjizi *Umm el-Kura*, koja je napisana negdje prije sto godina i koja vrlo

jasno objašnjava kako se može postići savremeni islamski preporod, svele samo na nekoliko ograničenih dostignuća, koja nikada nisu dovela do bitnih promjena u ummetu kao cjelini.

Mi se ipak nadamo da će se napori pojačati te da će djelovanje u pravcu islamske reforme biti poput izazova na međunarodnom nivou.

Bez sumnje, ako mislioci i učenjaci jasno sagledaju glavninu problema i ako su oni iskreno odlučni da prosljede poruku cijelom ummetu, onda će ona hvatati maha i širiti se kao iskra koja prerasta u plamen. Pouka historije je u vezi s ovim pitanjem savršeno jasna. Nacije koje posjeduju ispravne ideje i koje jasno razmišljaju, idu naprijed poput proljetnih poplava sa novim i sve većim dostignućima. Ali kako vrijeme teče, situacija se stalno mijenja.

Mislioci i učenjaci ummeta moraju svoju odlučnost i pažnju fokusirati prvo na reformu muslimanske misli i na pojašnjavanje njene vizije ummetu i njegovom vodstvu. Poslije toga, ako to bude Allahova volja, ummet će se početi graditi ka budućnosti i napredovati ka novim horizontima.

I završimo ovu studiju sa dovom da nam Allah podari mudrost i uputu, da nas izbavi iz ruševina u kojima leže ummet i čovječanstvo te da nas učini istinskim radnicima koji vode računa o svojim obavezama i koji slijede Objavu.

Neka je hvaljen Allah, Stvoritelj svjetova!

Bilješka o autoru

- ☒ Dr. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman rođen je u Mekki 1355. hidžretske/1936. godine.
- ☒ Od 1408. hidžretske/1988. godine do 1998., rektor Međunarodnog islamskog univerziteta (IIU) u Maleziji.
- ☒ Predsjedavajući Odbora, povjerenik, bivši predsjednik i član Osnivačkog odbora Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT).
- ☒ Diplomirao ekonomiju na Kairskom univerzitetu 1378. hidžretske/1959. godine.
- ☒ Magistrirao na političkim naukama na Kairskom univerzitetu 1381. hidžretske/1963. godine.
- ☒ Doktorat iz međunarodnih odnosa, Univerzitet u Pensilvaniji, 1393. hidžretske/1973. godine.
- ☒ Sekretar Komiteta za planiranje države, Saudi Arabija, 1383-84. hidžretske/1963-64. godine.
- ☒ Predsjedavajući Odsjeka političkih nauka na Univerzitetu Kralja Sauda, Rijad, Saudi Arabija, 1402-04. hidžretske/1982-84. godine.
- ☒ Član osnivačkog odbora Udruženja muslimanskih naučnika za društvene nauke (AMSS), 1392. hidžretske/1972. godine, i bivši predsjednik tog udruženja, 1405-07. hidžretske/1985-87. godine.

- ☒ Generalni sekretar Svjetske skupštine muslimanske omladine (Nedve - WAMY), 1393-99. hidžretske/1973-79. godine.
- ☒ Autor nekoliko članaka i knjiga o temi reforme ummeta, uključujući: *Islamska teorija međunarodnih odnosa: Novi pravci za islamsku metodologiju i misao*, *Azmetu-l-'akli-l-muslim* (na arapskom) i *Islamska teorija ekonomije: Filozofija i savremena sredstva*.
- ☒ Dr. Ebu Sulejman je pomogao u organiziranju mnogih međunarodnih naučnih konferencija i seminara.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	5
PREDGOVOR ARAPSKOM IZDANJU	11
PREDGOVOR ENGLESKOM IZDANJU	17
PRVO POGLAVLJE	21
Savremena islamska esala: jedno rješenje	21
Pristup rješenju	21
Imitiranje historijskog rješenja	25
Imitiranje stranog rješenja	28
Primjeri iz bliže prošlosti	33
Ummet i uvezeno strano rješenje	35
Ummet i historijsko rješenje	37
Pristup savremene islamske esale	42
Historijski korijeni krize	47
Promjene u političkoj osnovi: beduini, unutarnje borbe i pad hilafeta	47
Procjep između političkog i vjerskog vodstva	51
Srž krize i budućnost ummeta	54
Kriza misli a ne kriza vjerovanja	54
Pitanje misli i sredstava spram pitanja vrijednosti ciljeva ..	57
Intelektualna izolacija: uzrok taklida i zaostalosti	59
DRUGO POGLAVLJE	63
Tradicionalna metodologija islamske misli: procjena i kritika	63
El-Usul: definicija i pojašnjenje	64

Šerijatske i nešerijatske nauke	66
Zapostavljanje društvenih nauka	74
Sukob između razuma i Objave	77
Naše intelektualno naslijeđe:	
prošlost, sadašnjost i budućnost	94
TREĆE POGLAVLJE	99
Principi u metodologiji islamske misli	99
Metodološki okvir islamske misli	99
Izvori islamske metodologije:	103
Objava, razum i univerzum	103
Objava (wahj)	103
Razum	104
Osnove islamske metodologije i misli	107
Jednoća	108
Hilafet	110
Moralna odgovornost	111
Osnovni koncepti islamske metodologije	115
Svrishodnost stvaranja i postojanja	116
Objektivnost istine i relativnost okolnosti	117
Koncept uspjeha	118
Sloboda	120
Vjerske slobode	121
Sloboda odluke, slobodna volja i odgovornosti	122
Sloboda misli	127
Principi tewekkula	130
Kauzalitet ljudske prirode	134
Islamska metodologija: sredstva i primjena	137
Završna riječ	142

ČETVRTO POGLAVLJE	145
Uvjeti za osnivanje islamskih civilizacijskih nauka	145
Klasificiranje islamskih tekstova	146
Sveobuhvatna civilizacijska perspektiva	148
Premise društvenih nauka	151
Dimenzije ljudske egzistencije u islamu:	
kolektivni singularitet i sveobuhvatni pluralitet	156
Svrha postojanja i razlog reda u univerzumu	161
Nepriistrasnost istine i realitet	
ljudske prirode i društvenih odnosa	162
PETO POGLAVLJE	167
Premise socioloških izučavanja	167
Islamizacija i obrazovanje	169
Islamizacija i političke nauke	178
Islamizacija, nauka i tehnologija	190
ŠESTO POGLAVLJE.....	193
Islam i budućnost	193
Budući karakter ummeta	193
Islamizacija i akademske institucije	197
Budući kurs čovječanstva	203
Islamsko društvo jedinstva	204
Islamsko njegovanje znanja	206
Islamizacija je problem ummeta	209
BILJEŠKA O AUTORU	213
SADRŽAJ	215

no što je očigledno širom današnjeg muslimanskog svijeta jeste činjenica da je ummetu nužno potrebna reforma. U tome se slažu svi muslimani. Siromaštvo i nepravda karakterišu sve muslimanske zemlje, od Atlantika do Pacifika. Zagađenost i korupcija su "specijalitet dana" u ovim društvima, a jaz između njih i razvijenih zemalja nikada nije bio širi. Politika muslimanskog svijeta prečesto je politika spremnosti na sve, ekonomija je prečesto ekonomija lišavanja, a kultura, kultura očaja.

Knjiga "Križa muslimanskog mišljenja" ispituje intelektualne i historijske korijene slabosti, koja se proširila cijelim ummetom i koja prijete da izbriše njegov identitet. Prvi put objavljeno na arapskom jeziku, 1991. godine, ovo važno djelo (u sažetoj verziji) napisano je da bi obrazovane i zabrinute muslimane upoznalo sa prirodom krize sa kojom se suočavaju te da bi predložilo korake koje je neophodno poduzeti kako bi se ona prevladala.

القلم
elKalem

ISBN 9958-23-151-4

9 799958 231512